

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
3 (90)' 2023**

DOI: 10.32782/UDU-VOU.2023.3(90)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (заступник головного редактора)

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академічний куратор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», директор Європейського центру досконалості «Європейські студії соціальних інновацій в освіті»

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Світлана СТОРОЖУК, доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури, філософського факультету Національного університету імені Тараса Шевченка

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, запрошений дослідник Інституту інженерії, орієнтованої на людину, Школа інжинірингу та інформатики Бернського університету (Швейцарія)

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

тел.: +38 (096) 398 20 03

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: vou@udu.kyiv.ua

Сайт журналу: journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou

Схвалено рішенням вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол 3 від 26.10.2023 р.)

© Вища освіта України, 2023

© Педагогічна преса, 2023

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Основні стратегіями розвитку освіти в контексті української формули миру 5

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Світлана ГАНАБА

Надії, занепокоєння та відповіді філософії освіти на виклики сучасного світу: огляд-есе міжнародної наукової конференції 'The hopes and anxieties of humanity as expressed in the philosophy of education of the 20th and 21st centuries. Biodoxographic subtitle: the legacy of Joseph Pieter (1904–1989)' 15

Ірина КУЗНЕЦОВА, Олександра РУБАНЕЦЬ

Пізнання та комунікація в освітньому середовищі 22

Сергій ХАРЬКОВ

Освітні та соціокультурні аспекти взаємовідносин «людина – тварина» 28

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Олександр БУГАЙОВ, Тамара ДУДАР, Тетяна САЄНКО

Екологічний простір здоров'я: усвідомлене програмування 36

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЄКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мар'я НЕСТЕРОВА, Олена ОРЖЕЛЬ

Соціальна інклюзія як чинник успішної співпраці університетів та громад 43

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Olena ZHYNADLO

Using self-assessment check lists for students' productive skills development at the lessons of legal English 53

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Віра ДРАГУНОВА

Особливості проектування консалтингової діяльності в закладах вищої освіти в умовах євроінтеграційних прагнень України 60

Наталія СТЕПАНОВА

Розвиток емоційного інтелекту в майбутніх вихователів
як однієї з важливих навичок професійної діяльності..... 67

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Руфіна ДОБРОВОЛЬСЬКА

Стан підготовки фахівців мистецького спрямування в університетах
Європейського Союзу та США до застосування музичної терапії
у професійній діяльності..... 73

Abstracting Review of Journal Articles..... 81

Contents..... 86

До уваги авторів..... 88

**На підставі Наказу МОН України від 10.10.2022 р.
№ 894 (додаток 2) журнал «Вища освіта України»
включено до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» зі спеціальностей «033 – Філософія»,
«011 – Освітні, педагогічні науки».**

УДК 140.8+378.1+330.366(477+100)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).01

ОСНОВНІ СТРАТЕГЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОРМУЛИ МИРУ

© Андрущенко В., 2023

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук,
професор, ректор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

Ключові слова: війна росії проти України, підтримка українців, об'єднання демократій, сподівання на освіту і науки, «Формула миру» В. Зеленського.

Війна російської федерації проти України збурила весь світ. Більшість країн засуджують росію, підтримують справедливу боротьбу українців проти агресорів, надають нам серйозну військово-оборонну і гуманітарну допомогу. І хоча деякі народи все ще не розуміють загрози, яку означена війна несе не тільки Україні, але й усьому світові й яка може призвести до глобаль-

ного зіткнення із застосуванням ядерної зброї, переважна більшість народів з надією очікують на її завершення, обговорюють можливість завершення війни, примирення, прискорення перемоги українців над агресором. Серед пропозицій, які забезпечують українську перемогу, вагомими є пропозиції щодо допомоги Україні захисною зброєю, посилення міжнародних санкцій проти росії, зміцнення єдності світової спільноти тощо. Більшість інтелектуалів світу апелюють до духовної зброї – зрощення людського капіталу, виховання в ньому чеснот неприйняття жорстокості і війни, значення у цьому контексті більшість думаючих провідників людства віддають вихованню в людині чеснот неприйняття насильства і війни, формуванню здатності жити за законами миру і справедливості. Як правило, цю суспільну

функцію делегують освіті та просвітництву, культурі та вихованню, науці та релігії. Яскраво означена пропозиція прослідковується у «Формулі миру», запропонованій Президентом України Володимиром Зеленським. Задля цього освіта має внести суттєві зміни до свого змісту, спрямованості, світоглядних

орієнтацій. Центральною тематикою в ній мають стати категорії миролюбства, демократії і свободи. Пошуки варіантів модернізації освіти в цьому контексті освіти поступово переміщуються на передній план не тільки в Україні, але й у педагогічній практиці європейських науковців і педагогів.

Вагомі дослідження в цій частині філософсько-педагогічної та політико-культурологічної проблематики ведуть такі українські вчені та педагоги, як В. Кремень, Л. Губерський, Б. Андрусин, І. Бех, Р. Вернидуб, Б. Гуменюк, Н. Дем'яненко, С. Довгий, Р. Драпушко, М. Култаєва (Харків), В. Курило (Луганськ – Полтава), В. Кушерець, Н. Лазаренко (Вінниця), С. Максименко, В. Муляр (Житомир), Л. Панченко, О. Рафальський, П. Саух, С. Сисоєва, В. Смолій, О. Сухомлинська, О. Топузов, Г. Торбін, О. Тимошенко, низка інших дослідників. Незважаючи на війну, яку розв'язав проти України російський агресор, українські науковці та педагоги продовжують активну співпрацю із зарубіжними закладами освіти, проводять спільні наукові дослідження, міжнародні науково-практичні конференції, обмінюються фахівцями, публікують спільні наукові розвідки. Зупинення кровопролиття, досягнення української перемоги, нове облаштування безпекового світу без перебільшення формує магістральний шлях пошуку нової майбутньої реальності, яка б відповідала уявленням людей щодо розбудови цивілізованого світового простору. Принципові напрями та підходи в цьому процесі визначає українська формула миру, оприлюднена нещодавно Президентом України Володимиром Зеленським.

Слід мати на увазі, що означена проблема є предметом осмислення не тільки в Україні. Нею переймається весь світ. Керівники урядів, науковці, представники гуманітарного корпусу різних країн пропонують варіанти зупинення кровопролиття, досягнення миру, умови замирення

та кроки, які мають здійснити обидві сторони. Одним із перших мирні ініціативи оприлюднив президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган. Підтримуючи Україну, допомагаючи їй оборонною зброєю, він одночасно консультується з керівництвом з Росії, застерігає останню від нового, більш масштабного вторгнення в Україну й водночас... обговорює з путіним варіанти можливої співпраці.

Оригінальний «мирний план» припинення війни пропонує для реалізації Китай, пропонуючи такі безсумнівно позитивні наративи, як «повага до суверенітету всіх країн», «відмова від менталітету холодної війни», «припинення вогню», «відновлення мирних переговорів», «вирішення гуманітарної кризи», «захист цивільних і військовополонених», «безпека АЕС», «зменшення безпекових викликів», «сприяння післявоєнному відновлення країни» тощо.

Цікаві й більш реалістичні плани замирення формують й такі безперечні світові лідери, як Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр, інші політичні лідери. Як заявив Міністр закордонних справ Латвії Едгарс Рінкевич, передумовою миру в Україні є вивід російських військ з усієї території України, відновлення її цілісності, суворе дотримання міжнародного права. Як зазначає радник Президента України Михайло Подоляк, саме такий план припинення війни міг би вважатись більш-менш реалістичним. В іншому випадку план може забезпечити тільки припинення вогню, встановлення нової лінії

розмежування та продовження окупації української території. А це означає, що йдеться не про усталений мир, а лише про замороження війни, поразку України та наступні етапи геноциду з боку росії.

Як зазначають аналітики, найбільш обґрунтовані пропозиції має формула миру, запропонована Президентом України Володимиром Зеленським. Згідно з нею, Україна ніколи не поступиться власними територіями, не вибачить звірства, які все ще чинять окупанти на її території, не зупиниться боротись і знищувати їх, допоки останній рашист не покине наші землі, а росія не відшкодує завдані збитки. Сьогодні ця формула обговорюється керівниками урядів, політиками і дипломатами, діячами культури, науки та релігії, громадськими активістами різних країн і напрямів життєдіяльності народів світу.

Безсумнівним є й те, що найбільш зацікавлено вона обговорюється в молодіжному середовищі, серед студентів університетів, учнів загальноосвітніх шкіл, їх батьків, в академічному середовищі загалом. І це закономірно, адже тут формуються підвалини нового світозручення, світобачення і світовідчуття молоді – миролюбного, справедливого, перспективного. Й оскільки це факт, українська формула миру має бути введеною у зміст освіти, пронизувати весь навальний процес, стати основою світоглядно-громадянського виховання особистості. Зупинюсь на її розгляді більш уважно.

Війна, яку веде проти України російський агресор, багато в чому відкрила очі не тільки українцям, але й левовій частці громадян країн європейського і світового простору, забезпечила своєрідне прозріння щонайменше у трьох головних напрямках:

1) першим із них є усвідомлення того, що світ, усталений після «холодної війни», є таким же крихким і практично незахищеним, як і в попередні відтинки не такої вже й далекої історії. Так зване «нове політичне мислення», сформоване в результаті домовленостей щодо не застосування, не зрощення, не розповсюдження ядерної

зброї, вичерпало себе. Протистояння між НАТО і росією посилюється. Центром глобальних суперечностей стала Україна, успішна протидія якої агресору, майбутня безсумнівна перемога над ворогом на сьогодні видається єдиним шансом убезпечення світу від третього світового зіткнення, ядерного апокаліпсису;

2) другою лінією означеного прозріння є все більш глибоке й цілеспрямоване усвідомлення народами світу готовності відстоювати власні пріоритети (землю, культуру, людинність, справедливість і свободу) своїми силами та волею. Підтримуючи ідею необхідності оновлення та зміцнення міжнародних безпекових структур, надання зовнішньої допомоги для захисту від військових загроз загарбників, народи зрозуміли просту істину: основа-основ власної незалежності, державності і свободи, народу і культури має бути зрощена власними силами, ресурсами, засобами;

3) третій напрям єдиного в своїй основі цивілізаційного прозріння є усвідомлення того, що ворога зупинити можна тільки перемогою України, за якою слідують покарання злочинців, відшкодування збитків, відбудова зруйнованого війною господарства, встановлення міцного миру на основі домовленостей на рівні держав і народів щодо нового, більш дієвого типу безпеки життєдіяльності як України, так і інших народів світу.

Власне, всі ці напрями в узагальнено-концентрованому вигляді утримує в собі «Формула миру», запропонована Президентом В. Зеленським як справді реалістичне офіційне бачення завершення нинішньої кровопролитної війни. Реалізації цієї альтернативної формули мають бути підпорядковані узгоджені дії всіх суб'єктів цивілізаційного процесу: Збройних Сил України та країн-партнерів, представників світового дипломатичного корпусу, керівників держав та урядів, організаторів міждержавних виробничих (господарських) та бізнесових проєктів, загальнокультурних, наукових, релігійних і т. п. міжнародних контактних процесів, а головне – численної світової громадськості, що прагне досягнення мир-

ного, упорядкованого, добробутного майбутнього для людства. Кожен з них в силу своїх повноважень, сил і можливостей, особистої відповідальності за стан справ у світі має підтримати цю формулу, мобілізувати матеріальні й духовні ресурси, розгорнути її людсько-людяні миротворчі сюжети й реалізувати у своїх країнах, в середовищі власних народів і у світовому просторі.

Зрозумілим є й те, що впровадження формули миру розпочинається з усвідомлення її суті й спрямованості. Особливу роль у цьому процесі відіграє такий стратегічний ресурс розвитку цивілізації, як освіта. Вона просвітлює уми, збагачує людину необхідними для життя знаннями, компетенціями, цінностями, запліднює продуктивними ідеями, спонукає до творчості. Продовжуючи настанови, закладені батьками, освіта формує цілісну наукову картину світу, узагальнений науковий світогляд, формує фундамент, спираючись на який, людина приймає самостійне рішення, утверджує себе як реальний суб'єкт загальнолюдського життєвого процесу. Поєднуючи свої зусилля з усіма чинниками життєвого процесу, враховуючи (й спираючись) на історичний та соціальний досвід поколінь, надбання науки і культури, літератури та мистецтва, критично переосмислюючи релігійний досвід та суперечливі впливи засобів масової інформації, освіта була, є нині й залишиться в майбутньому основним механізмом соціалізації людини в її людських чеснотах, загальній культурі і людяності загалом. У контексті розгляду нашої тематики це означає, що вона готує ґрунт для усвідомлення і реалізації всіх положень формули миру Зеленського для України і всього цивілізованого світу.

Ефективність реалізації формули миру безпосередньо залежить від того, наскільки продуктивно її зміст пройде через розум і почуття конкретної особистості, наскільки вона (особистість) зрозуміє, відчує її чутливу привабливість і з яким вольовим загостренням приступить до реалізації. Люди, принаймні більшість з них, мають усвідомити, що досягнення перемоги, а далі відбудова зруйнованого

війною господарства, ліквідація соціальних негараздів, в яких загрузла довоєнна і значною мірою нинішня Україна, вихід держави і суспільства на широкий шлях цивілізаційного розвитку, безпосередньо пов'язаний з подоланням соціального транзиту й формуванням в Україні організованого суспільства (див. 1), яке базується на розумі, творчій праці, соціальній справедливості, високому добробуті й стійкому унормованому порядку [3; 4].

Не менш важливим є й другий висновок: умовою, стратегічним чинником і завданням найближчого десятиліття, запорукою (гарантією) успішного здійснення необхідних перетворень знаходиться в людині, в її підготовці до життя як повновладної креативної особистості, творчого, національно свідомого і відповідального суб'єкта власної життєдіяльності, творця культури за законами розуму та людських духовно моральних стандартів. Йдеться про формування людини засобами освіти і науки, культури і виховання, шляхом долучення її до досвіду батьків та надбав світової культури, стратегічним завданням розбудови якого є завдання підготовки (формування) його суб'єкта – розумної, творчої, креативної особистості, здатної взяти на себе відповідальність за радикальні суспільні зміни, обумовлені викликами часу [1].

Основним механізмом підготовки такої особистості є освіта. Освіта долучає людину до фундаментальних знань, культури та соціального досвіду, формує її компетенції, виховує життєорієнтовані, гуманістичні цінності та інтегративний світогляд, а відтак – готує дієздатного суб'єкта перспективних інновацій. Облаштування освіти є стратегічним (і першочерговим) завданням суспільного розвитку. Модернізація освіти в означеному контексті є чи не найголовнішою вимогою її перспективи в національному, європейському і світовому просторі.

Післявоєнний світ, безсумнівно, зміниться. Життя покличе нові, більш ефективні безпекові міжнародні структури, іншим буде ставлення до ядерної зброї

й відповідальність за застосування насильства. Люди будуть інакше мислити, діяти, спілкуватись, готувати своїх дітей і онуків до життя в соціально змінному світі, а тому іншим буде навантаження, яке покладає людство на освіту. Контури принципових змін життєвого процесу виражає формула миру Президента В. Зеленського: «радіаційна і ядерна безпека, продовольча безпека, енергетична безпека, звільнення всіх полонених і депортованих, виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку, виведення російських військ і припинення бойових дій, повернення справедливості, протидія екоциду, недопущення ескалації та останнє – фіксація закінчення війни». Осмислення цих і багатьох інших суспільно важливих проблем є тією принциповою установкою, яку формує для освіти формула миру Президента В. Зеленського.

Як відомо, війни – постійний супутник історії. Їх було багато. На вівтар війни принесені мільйони людських жертв. Навряд чи можна порохувати всі збитки, нанесені людству численними війнами. І хоча світова думка викривала злиденно-розбійний, кривавий характер війн й закликали до миру без насильства і війни (М. Ганді, А. Швейцер, І. Кант та ін.), люди продовжували воювати, відбирати один у одного землі, культурні надбання, матеріальні та духовні цінності. Прозріння наступало повільно. Й у міру загальнолюдського матеріального та духовного прогресу більшість країн і народів відчували й відстоювали цінність миру, мирного співіснування народів, гармонізації інтересів, плідного співробітництва. Все більша частина населення планети розуміла, що добробут і процвітання створюються не розбоєм, а осмисленою, цілеспрямованою творчою працею людей. Власне, до такого розуміння й рухалась історія. Світ поступово вивільнювався від облудливих насильницьких ідеологій, переймався «новим політичним мисленням», поступово прозрівав та піднімався у власних гуманістичних пріоритетах.

Характерною рисою нового світу стало падіння авторитету марксистської теорії, ідей соціалізму та комунізму, які одурманювали голови мільйонних мас фальшованими закликами до сумнівних перетворень. Відмовившись від марксизму, значна частина людства все більш предметно вникала в модерні моделі світооблаштування ХХ століття – «стадії економічного зростання», «участі у прибутках», «нового індустріального суспільства», «впровадження технократичних пріоритетів», «сталого людського розвитку», китайської моделі політичної меритократії та меж демократії тощо. Процес пішов. Пошуки, міркування, доленосні для світу пропозиції полонили духовні простори своїх і переливались через кордони інших держав... Науковці, письменники, культурологи, провідники духовенства, політичні лідери, численна когорта футурологів та простий люд міркували, прогнозували, оцінювали, фантазували. На поверхні їх роздумів все більш рельєфно вимальовувались ідеї відторгнення революції, зростання авторитету людини та еволюційних шляхів розвитку суспільства, модернізації, ринкових та демократичних трансформацій, ідей нового гуманізму тощо.

З початком ХХІ століття думаючий загаль людства захоплюється ідеями американського філософа-лінгвіста Ноама Чомскі (нар. 1928), філософськими конструкціями німецького філософа Юргена Габермаса (нар. 1929), одного з найбільш шанованих канадських філософів ХХ–ХХІ ст. Чарльза Тейлора (нар. 1931), всевітньо відомого католицького філософа та богослова Христа Яннараса (нар. 1935), романіста і маоїста, драматурга і політичного активіста Алена Бадью (нар. 1937), відомого представника французької філософської думки Жака Рансьєра (нар. 1940), французької дослідниці-філософині болгарського походження Юлії Кристєвої (1941). З надією на відповіді щодо проблем сучасності люди звертаються до одного з найбільш плідних європейських мислителів, італійця Джорджо

Агамбена (нар. 1942), німецького філософа «середнього» покоління Петера Слотердайка (нар. 1947), антрополога і соціолога (насамперед соціолога науки) Бруно Латура (нар. 1947), історика культури і теоретика літератури Ганса Ульриха Гумбрехта (нар. 1948) та ін.

Безсумнівним філософсько-політологічним теоретичним авторитетом для світу є сучасний американський філософ, політолог, політичний економіст і письменник японського походження Френсіс Фукуяма (1952). Своєрідні, оригінально мислячі представники духовного загалу людства з'явилися в Китаї, Канаді, Швеції, Бразилії, Польщі, інших країнах світу. Є вони і в Україні.

Незважаючи на жорсткий тиск з боку політичної системи, що існувала в колишньому СРСР, талановита українська нація виховала в своєму лоні мислителів світового рівня і значення – політологів, культурологів, соціологів, своєрідних «інженерів людських душ», які завойовували авторитет у світовій культурі. Серед них варто назвати насамперед українсько-канадського та швейцарського економіста, громадського діяча, колишнього члена Римського клубу Богдана Гаврилишина (1926–2016), філософа логіко-культурологічного спрямування Мирослава Поповича (1930–2018), письменника Олеся Гончара (1918–1995), літературознавця письменника-публіциста а громадського діяча Івана Дзюбу (1931–2022), політика і державотворця Володимира Горбуліна (нар. 1939), письменника, публіциста, політика Юрія Щербака (нар. 1934) та ін.

Російські інтелектуали, більшість з яких зростали, відточуючи свою майстерність на критиці так званих «буржуазних радянологів», нічого путнього, що могло хоча б на йоту наблизити їх філософсько-політологічну думку до масштабів світових стандартів гуманістичного мислення, створити не змогли.

Колишня російсько-царська політична філософія (Павло Флоренський, Володимир Соловйов, Микола Бердяєв, Семен Франк, Пилирм Сорокін та ін.), яка декілька попередніх століть багато

в чому задавала тональність і напрями соціального філософствування, визначала (не-марксистські) контури еволюції світової спільноти, виявилась якщо й не знищеною остаточно, то принаймні приниженою, відтиснутою на периферію російського мисленнєвого процесу.

В радянські часи на передову інтелектуальної культури росії спробували прорватись більш-менш реалістично мислячі інтелектуали Лев Гумільов, Евальд Ільєнков, Володимир Ломейко та ін. Однак їх голос не отримав підтримки політичного бомонду держави, а тому й загубився в плетиві різноголосося громадянського суспільства. Спроби «поквитатись» з марксизмом-ленінізмом та сталінізмом (Дмитро Волгогонов), впровадити «нове мислення» для ядерного століття (Федір Бурлацький, Анатолій Громико), загальної духовної атмосфери російського суспільства принципово не змінили. Натомість у ній «увійшли в авторитет» концепти «реабілітації сталінізму», виправдання російського шовінізму, підняття із забуття вже давно розвінчаних історією ідей «геостратегічної величі Росії», «повернення територій», «відродження СРСР» тощо.

Серед фундаторів цього незрозумілого й нерозумного мисленнєвого процесу вирізняється постать філософа, політолога та культуролога фашистського штибу, ідеолога рашизму та неоевразійства Олександра Дугіна. Його праці, особливо книга «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії», спотворили (засмітили) духовність російського народу правоекстремістськими, терористичними, імперськими, ультра націоналістичними ідеями, сформувала людиноненависницьку ідеологему ставлення нинішньої росії до України. Серйозний вплив вона мала на путіна. Дехто з аналітиків вважає, що війна, яку розпочали рашисти проти України, багато в чому інспірована філософськими навіюваннями на путіна саме Дугіним. Вкрай негативний вплив «дугінізм» має й на російську освіту. Вона втокмачує в голови школярів та студентів ідеологію шовінізму, жорстокості і насиль-

ства, вищості росіян над іншими народами та культурами, ідеологію ненависті до людини.

Погляди та концепти провідних інтелектуалів світу, звичайно, різні. Їх оцінки світової динаміки, прогнози на її звершення багато в чому різняться, понад те – мають суперечливий характер. У той же час вони все більше єднаються у тому, що з кінця ХХ століття світ став іншим, ніж декілька десятиліть назад, що духовний горизонт світу все більш предметно збагачується ідеалами миру і демократії, толерантності і співпраці, справедливості і свободи, що тільки розум, співпраця й солідарність дають світові шанс на збереження цивілізації від руйнації. І хоча в деяких регіонах все ще побутує зло і насильство, крайня несправедливість і навіть військові зіткнення, серця людей наповнювались оптимізмом і надією на більш-менш упорядковане, визначене майбутнє. А якщо додати до цього роздуми відомих і видатних представників філософсько-політологічного штибу, авторитетних релігійних та громадських діячів, можна сказати, що нові інтелектуали створили (запропонували) людству нову філософсько-культурологічну парадигму світооблаштування та розвитку.

Здавалось, що після завершення «холодної війни» та розпаду «останньої тоталітарної імперії» світ має стрімко кинути-ся у простір гуманітарно (гуманістично) визначених пріоритетів. Але сталося не так, як мріялось. Кінець ХХ – початок ХХІ століття підкинув людству нові випробування. Головними серед них стали такі злякисні, згубні для людства процеси, як пандемія і війна. Перший з них – пандемія – є явищем медико-біологічного штибу, поширенням мало залежних від людини трансформацій (вимирання) живої матерії, що прямує до самознищення; другий – війна – є процесом безпосередньої злякисної мутації розуму й волі людини в бік жорстокості, заздрості, несправедливості. Його розв'язала проти України, Європи, а фак-

тично проти всього цивілізованого світу російська федерація. Далась взнаки тотальна деградація російського етносу, до керівництва яким з розвалом СРСР прорвалася когорта безвідповідальних негідників. Обидва процеси ведуть людство до загибелі. Їх треба зупинити. Але як? Як це зробити, якими зусиллями, засобами, технологіями, організаціями?

Найбільш підготовлені, спроможні, волелюбні і відповідальні вчені, письменники і поети, релігійні діячі і педагоги, представники елітної частини людства розпочали пошук варіантів боротьби з напастю, яка на них обрушилась. І як завжди в період похмурих часів історії, вчені звернулися до розуму (науки, історичного досвіду, мудрості поколінь), представники духовенства – до Бога. Залишаючи ідею Бога для розгляду мислячого контингенту церковників, я звернувся до аналізу світських варіантів вирішення ситуації, а в її контексті до науки, точніше до філософії та історії культури.

Історично-практичний, науковий та повсякденний досвід людства підказує, що корінь вирішення найбільш гострих завдань виживання завжди знаходиться в людині, в її здатності жити, боротись і перемагати. Оборонна зброя, санкції проти росії, обмеження в торгівлі з країною агресором, дипломатичні перемовини в пошуках миру, ініціаторами яких є цивілізовані народи світу тощо, звичайно, працюють на українську перемогу. Однак є ресурс більш високого дієвого характеру. Він корениться у духовності людини, в її розумі, унікальній здатності думати, шукати і знаходити рішення, впроваджувати їх у практику і... жити далі організовано й щасливо. Означений процес наштовхується на низку викликів. Окрім проаналізованих вище таких потворних явищ, як пандемія та війна, болючі виклики делегують людям глобальна зміна клімату, неконтрольовані інформаційні інновації, екологічна загроза, масове розповсюдження корупції, вживання наркотичних засобів, загрозливе падіння моралі... Відповіді на ці виклики можуть бути різними.

Кожна з них має свою особливу цінність. Українська формула миру звертає увагу на необхідність виховання в людині здатності жити, боротись і перемагати, на формування її готовності (компетентності) до виживання в катаклізмах природи та історії, на виховання людини як людини в широкому розумінні цього поняття. І це правильно. Адже таїнства будь-яких проблем людської цивілізації, як і їх викорінення, знаходяться в людині. В ній же знаходиться пошук відповідей на виклики для нинішніх і майбутніх поколінь. Наголоси, зроблені українською формулою миру, унормовують новий світовий порядок, утверджують нові вимоги до змісту життя, визначаючи головні напрями діяльності країн та народів для його збереження і продовження у царині миру, добробуту і свободи. Формула миру В. Зеленського продукує інноваційні підходи (вимоги) людини до життя різноманітними засобами. І першими серед них є засоби освіти, науки і культури. На мій погляд, означені вимоги мають стати головними змістовними лініями модернізації сучасної національної, європейської і світової освіти.

Війна докорінно змінила світогляд української людини, зокрема уявлення про сенс життя, необхідність його захисту від підступних дій агресора, виховання людини як громадянина, захисника, воїна. Зміна життєвої парадигми українського люду обумовлює радикальне переосмислення способів, змісту та напрямів підготовки нових поколінь засобами освіти. На передній план виходять проблеми філософії освіти, її змісту та особливостей організації в умовах пандемії та війни, формування світоглядних орієнтацій, політичних переконань та морально-політичних чеснот «людини війни» тощо. Питання про «життя» та «смерть», про вартість життя та його сенс стали чи не центральними питаннями, на які має дати відповідь учитель дитині, яка втратила татка чи маму, прийшла на урок, вибравшись з-під заваленого дому, переселившись на вільну від смертоносних обстрілів, снарядів та ракет територію.

Кожен з нас якось раптово став філософом й саме через науку, освіту, культуру, соціальний досвід поколінь розпочав пошук того єдиного життєвого стрижня, дотримання якого дозволить здолати перешкоди, відверне смертельні небезпеки, зрештою, приведе людину до перемоги. Знову, як і в попередні драматичні часи історії, філософія перетворилась у посох, тримаючись за який, людина може увійти у майбутнє. Філософія освіти для кожного з нас стала тим предметним полем, без відповіді на запитання, що на ньому виростають, навряд чи ми зможемо рухатись далі.

Представники української академічної спільноти відреагували інтенсифікацією навчального процесу, наукової діяльності, організації міжнародного співробітництва. Розуміючи, що в старому (довоєнному) форматі українська освіта і наука вже вичерпали свій евристичний потенціал, науковці і педагоги, вчителі і вихователі розпочали процес пошуку варіантів радикальної модернізації освіти і виховання, перегляду організаційних форм, шляхів підвищення її ефективності в найбільш широкому розумінні цього процесу. Відчувши подих свободи, українська освіта в буквальному розумінні вибухнула інноваціями, реалізація яких зробила її співрозмірною з найбільш високоякісними системами освіти провідних країн світу. І хоча система ще потерпає від залишків «радянщини», народ зрозумів і підтримав розвиток «на випередження», для якого, власне, оновлена освіта (у взаємодії з наукою, культурою й іншими чинниками спільного розвитку), готували нового соціально-історичного суб'єкта – креативного, творчого, інноваційно спрямованого, патріотично налаштованого, вільного в своїх мисленні та дії.

Досягнення в галузі освіти слугують передумовою майбутнього розвитку. Підсилюючи їх, креативно мислячі науковці і педагоги прогнозують й пропонують (обґрунтовують) інновації, які мали б поглибити й прискорити цей процес. На жаль, рутинна маса так званої української еліти все ще залишилась в полоні теорії учорашнього дня. Питання щодо розвит-

ку освіти як основи підготовки людського потенціалу інноваційних змін розглядають у парадигмі марксистської методології первинності базиса й вторинності надбудови. Це стримує і відволікає. Освіта змінюється, рухається вперед, збагачується академічним досвідом провідних країн світу, але ... повільно і непослідовно. Це відповідно уповільнює плин економічних реформ, необхідних політичних трансформацій, загальнокультурних суспільних змін.

Отже, українська освіта... Нинішньому й майбутньому суспільству потрібен інтелект, який вона зрощує разом з наукою, культурою, практичним досвідом. У контексті формули миру Президента В. Зеленського освіта має розвиватись заради перемоги і майбутнього цивілізованого розвитку суспільства загалом і кожної особистості зокрема. В її основі – європейський вибір і європейські цінності. Принциповими орієнтаціями нової освіти мають стати миролюбство, єдність і співпраця світової спільноти, солідарність і безпека, толерантність і утвердження свободи. Важливими умовами розвитку освіти є її практично-прагматична спрямованість, яка реалізується на основі найновішої науки і практики. Рутинна освіта має поступитись освіті дослідницькій, стати «науковою освітою», дослідницькою, пошуковою.

Як писав великий німецький філософ Фрідріх Ніцше, «з хаосу народжуються зірки». Українське суспільство має «прожити» процес народження Зірки: вийти з хаосу транзитного суспільства, подолати соціально-турбулентний період власної історії, відшукати дорогу («нитку Аріадни»), яка веде до Храму визначеності, доброту й порядку. За моїми дослідженнями, «Храм» уявляється нічим іншим, як організованим, упорядкованим, унормованим суспільством, а «ниткою Аріадни» є система освіти, науки й культури, що вказує шлях до нього, формує у людини здатність жити за законами розуму.

За висновками членів Римського клубу, цивілізація, а разом з нею й Україна, потребують нового просвітництва, формування та впровадження принципово

нової моделі організації освіти, культури, виробництва. Не принижуючи роль і значення розбудови економічних підвалин суспільного поступу, не відсторонюючи на другий план необхідність відродження виробництва, створення робочих місць, подолання бідності й т. д., все ж таки наголошую: корінь вирішення проблем цивілізаційного розвитку України знаходиться в освіті та вихованні, які мають забезпечити повернення людей у лоно розуму і творчості, високої духовності й моралі, формування потреби творити добро для людини й суспільства. Цілком продуктивно у цьому контексті є думка головного виконавчого директора Всесвітньої академії мистецтв та науки (WAAS), голови ради консорціуму світових університетів, бізнес-консультанта, письменника й дійсного члена Римського клубу (Каліфорнія) Гаррі Джейкобса: «Україні значно важливіше ... розвинути ваш людський ресурс. Вам вкрай необхідно змінити свій підхід до освіти. Маєте розвивати людей, щоб вони не були слухняними членами «комуністичної системи». Щоб ваші працівники ставали підприємцями. Щоб бізнесмени були інноваторами. Люди в Україні мають вчитися думати. Це те вміння, якого вас з великою кров'ю – через колективізацію, репресії та штучний голод – позбавляв Радянський Союз. Ось де ваш «вихід». Якщо вам вдасться змінити систему освіти (виділено авт.), політика зміниться. Наступне покоління українців не потребуватиме іноземних компаній. Вони самі будуть кращі за них. Ви дуже розумна нація» (Цит. за: 2).

Мої наукові студії переконують у висновку про те, що наука рано чи пізно «скине покривало з Ізиди» й покаже нам природний світ таким, яким він є у дійсності; релігія виведе пізнання за межі трансцендентального (наявного пізнавального досвіду); мистецтво відкриє для кожного велич божественної краси; мораль, зрештою, приведе людство у царство добра і справедливості. Полям їх органічної єдності й пізнанні світу й людини, у формуванні цілісного світогляду як основи

й навігаційної домінанти становлення особистості, її дієздатного входження в життя, постане освіта. Людина створить гармонійний світ, про який мріяли найбільш потужні уми цивілізації і передасть цю мрію наступним поколінням. Українці мають очолити цей процес, захистити світ від руйнації, повернути його розвиток у духовно спрямоване річище. Адже ми – нація гуманітарна і гуманістична, розумна й працьовита, духовна й відповідальна перед історією, перед поколінням-

ми, які пішли в історію й перед молоддю, якій належить майбутнє.

«Освіта врятує націю», – часто повторював мій добрий і щирий старший друг і колега, ректор Національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (Харків), академік НАПН України, професор Іван Прокопенко. Поділяючи цю фундаментальну думку, додам, що вона (освіта), як і «краса», врятує світ і Україну, виведе всіх нас на магістральний шлях миру, справедливості і свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** (2015). Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ : Знання України. 1099 с.
2. **Дубовик А.** (2018). Де «вихід»? День. № 58 (3 квітня 2018 р.).

3. **Andrushchenko V.** (2021). Organized Society: Problems of social self-organization and institutionalization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of socio-philosophical analysis in 2 books. Book One. From Dream to Action / V. Andrushchenko; acad. edit. V. Saveliev. Third edition, amended and supplemented. Frankfurt am Main: GFI GmbH. 728 s.

4. **Andrushchenko V.** (2021). Organized Society: Problems of social self-organization and institutionalization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of socio-philosophical analysis in 2 books. Book Two. Modern State Formation Philosophy / V. Andrushchenko; acad. edit. V. Saveliev. Third edition, amended and supplemented. Frankfurt am Main: GFI GmbH. 704 s.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2015). Svitank Yevropy. Problema formuvannya novoho vchytelya dlya ob'yednanoi Yevropy 21 stolittya [Dawn of Europe. The problem of forming a new teacher for a united Europe in the 21st century] Kyiv: Znannya Ukrainy, 1099 p. [in Ukrainian]
2. **Dubovyk A.** (2018). De «vykhid»? [Where is the 'exit'?] Day. No. 58 (April 3, 2018). [in Ukrainian]

Світлана ГАНАБА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін, Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>

Ключові слова: освіта, філософія
освіти, суспільні кризи, стратегії розвитку.

Огляд представлений ключовими ідеями, що розглядалися учасниками міжнародної наукової конференції «Надії та тривоги людства, виражені у філософії освіти ХХ та ХХІ століття», яка цьогоріч на-

УДК 101.(34):64

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).02

**НАДІЇ, ЗАНЕПОКО-
ЄННЯ ТА ВІДПО-
ВІДІ ФІЛОСОФІЇ
ОСВІТИ НА ВИКЛИ-
КИ СУЧАСНОГО
СВІТУ: ОГЛЯД-ЕСЕ
МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕ-
РЕНЦІЇ ‘THE HOPES
AND ANXIETIES
OF HUMANITY
AS EXPRESSED IN
THE PHILOSOPHY
OF EDUCATION
OF THE 20TH AND
21ST CENTURIES.
BIODOXOGRA-
PHIC SUBTITLE:
THE LEGACY
OF JOSEPH PIETER
(1904–1989)’**

© Ганаба С., 2023

прикінці вересня була проведена у Сілезькому університеті (м. Катовіце, Польща). Контент подій містив обговорення ключових ідей трансформації освіти задля її здатності стати «авангардом суспільних змін».

Зазначено, що сучасними філософами започатковано низку провідних й епохальних дискурсів, які стосуються людської природи та концентруються на психосоціальному та духовному стані людини, розвитку й адаптаційних можливостей у ситуації панування інформаційних технологій, а в умовах воєнного лихоліття, перед обличчям глобальних техногенних криз виправдовують надії з подоланням вищезазначених загроз й відновленням інтеграції людиною внутрішнього сенсу життя, визнання важливості освіти у подоланні кризових ситуацій, соціальних та цивілізаційних бар'єрів, а також вирішення морально-етичних дилем. Освіта має зосередитися на проектуванні стратегій навчальної діяльності, а не обме-

жуватися конкретними дидактичними побудовами. Її місія полягає у тому, щоб окреслювати орієнтири освітньої діяльності й коли вичерпають свій евристичний потенціал, переформатувати їх, відшукуючи в умовностях, закономірностях нові прогалини й відповідно нові можливості для подальшого розвитку. Друга частина конференції мала біодоксогографічний характер й була присвячена осмисленню інтелектуальному досвіду сучасного світу. Учасники міжнародної конференції реконструювала, інтерпретували та переомислювали спадщину знаного польського педагога, філософа, психолога, засновника Педагогічного інституту у місті Катовіце Юзефа Пітера.

Стрімкий розвиток науки й інформаційних технологій змінює палітру світового розвитку, розкриває його суперечливу та складну природу. Світ шукає можливості розвитку у випадковості й другорядності, демонструючи дисгармонію як продуктивний стан. В основі поточних змін неможливо чітко спланувати план дій вирішення певної ситуації. Очевидно, що ймовірність раптових подій збільшує рівень напруги, хаосу й плутанини, посилює відчуття складності й ситуативності в осмисленні проблем світу. Професор Каліфорнійського університету Жаме Кассіо у статті «Зустріч з епохою хаосу» зауважує, що коли обставини не просто нестабільні, а хаотичні, то результати не можна передбачити, бо вони несподівані [3]. Отож потуги людини зрозуміти й впорядкувати світ зводяться нанівець, оскільки те, що розвивається у складності й знаходить ресурс у дисгармонії, не життєздатне в умовах спрощення. Орієнтиром у цьому процесі для людини є усвідомлення того, що зміни – це норма. Вони відбуваються через мінливість зов-

нішнього та внутрішнього середовища, постійний пошук ідей й можливостей для пошуку стабільності хоча б на короткий час. На цьому фоні розвивається тривожність, безпорадність та неспроможність людини приймати продуктивні рішення. Загалом цей стан продукує пасивність, відчуття відчаю через втрачені можливості, почуття залежності від когось, хто може приймати рішення. Людина не здатна зрозуміти причину, оскільки вона або давно минула, або може їй здатися відверто жакливою чи дивною. Причини й рішення певної події часто позбавлені будь-якої логіки чи мети, а отже, незрозумілі. Отож сучасний світ дедалі частіше спантеличує людей на всіх рівнях свого буття й, водночас, актуалізує проблему, як, попри апокаліптичні нотки у світовідчутті сучасного світу людині, віднайти ресурси жити й бути успішною у мінливостях долі? Очевидно, що однозначної відповіді на це складне й багатоаспектне питання бути не може. Міркування над цією проблемою передбачає необхідність комплексного аналізу проблеми.

Численні тривоги на тлі поширення злочинів тоталітарних систем, збільшення кількості та масштабів низки суспільних катастроф, зростання різного виду аксіологічних, індивідуальних й соціальних аберацій, посилення низки економічних та соціокультурних проблем ХХ століття та початку ХХІ століття є сферою зацікавлень літераторів, митців, науковців, усіх, кому не байдужі проблеми гуманітаристики й долі людства загалом. Зокрема, дослідники, які працюють у проблемному полі філософії освіти, не лише прагнуть збагнути природу та джерела низки конфліктогенних явищ сучасного світу, а й намагаються віднайти ресурси й шляхи їх подолання за допомогою освіти і в освіті зокрема. Ілюстрацією можуть слугувати матеріали методологічного семінару «Масова культура, освіта і перспективи індивідуальності», проведеного у редакції журналу «Філософія освіти». Під час обговорення проблем сучасної освіти вітчизняні та зарубіжні науковці наголосили, що оскільки ринкове суспільство з його «інструментальною раціоналізацією веде до гомогенізації і стандартизації масової культури, проявом якої є напівосвіта, яка призводить до руйнації особистості та соціальних патологій», то актуалізується проблема подолати кризові явища в освіті шляхом «через повернення індивіда та усвідомлення суспільної значущості індивіда, завдяки засобам цілісної освіти» [2, с. 70]. Зауважимо, що сучасними філософами започатковано низку провідних й епохальних дискурсів, які стосуються людської природи та концентруються на психосоціальному та духовному стані людини, розвитку її адаптаційних можливостей у ситуації панування інформаційних технологій, а в умовах воєнного лихоліття, перед обличчям глобальних техногенних криз виправдовують надії з подоланням вищезазначених загроз й відновленням інтеграції людиною внутрішнього сенсу життя, визнання важливості освіти у подоланні кризових ситуацій, соціальних та

цивілізаційних бар'єрів, а також вирішення морально-етичних дилем.

У статті презентовано розгляд низки продуктивних ідей та міркувань представників філософії освіти, які можуть бути продуктивними у подоланні викликів, суспільних криз та небезпек сучасного світу. За основу розгляду взято виступи учасників Міжнародної наукової конференції «Надії та тривоги людства, виражені у філософії освіти ХХ та ХХІ століття», яка цьогогоріч наприкінці вересня була проведена у Сілезькому університеті (м. Катовіце, Польща). Організатором конференції виступило Товариство філософії освіти, яке у рамках цієї конференції провело Х з'їзд своїх членів та обговорило шляхи подальшого розвитку. Продуктивний обмін думками, аналіз й обмірковування цікавих позицій та ідей, глибока рефлексія над означеними проблемами визначали напрям дослідницької парадигми й науковий клімат конференції. Варто зазначити, що конференція мала міждисциплінарний характер, де до продуктивної співпраці були запрошені психологи, педагоги, філософи, соціологи, історики, культурологи, літературознавці, політологи та інші, хто є причетним до вивчення світу людини.

Метою цьогогорічної конференції було обговорення інтелектуальних ресурсів та надбань людства у подоланні кризових явищ суспільного життя й освіти зокрема. Доповіді спікерів охопили широке коло тем, зокрема:

- аналіз предвісників та генези розвитку філософської педагогіки у часовій ретроспективі;
- занепокоєння людства, виражене у філософії освіти, літератури та мистецтва ХХ–ХХІ століття;
- надії людства, виражені у філософії освіти, літератури та мистецтва ХХ–ХХІ століття;
- ілюзії людяності, виражені у філософії освіти, літератури та мистецтва ХХ–ХХІ століття;
- сучасна філософія освіти як можливість зміцнення людини і натхнення для розвитку культури і цивілізації.

Учасники міжнародної наукової конференції запропонували низку продуктивних цікавих міркувань, які є релевантними у вирішенні глобальних проблем сучасного світу за допомогою освіти, окреслили риси та характеристики, якими має володіти сучасна людина, щоб запропонувати адекватні відповіді на виклики сьогодення, й поміркували, яких обрисів має набути освіта у соціокультурному полі сучасності. Основним меседжем у обговореннях є визнання того, що зміни в освіті не є простою трансформацією, а передбачають глибинну радикальну перебудову з метою отримання нових її якостей та характеристик. Загалом, мова йде про подолання її традиційних усталених меж (границь). Така освіта за своєю природою є трансгресивною, процесуальною, яка не замикається у своїх межах, а орієнтується на перспективу новизни та змін у майбутньому [1, с. 100]. Так, професор Ягелонського університету Марсін Реберс у доповіді «Досвід зустрічі та його вплив на виховання та навчання. Сучасна філософська педагогіка з погляду філософії антропології Больнова, Левінаса і Тішнера» визначає важливими проблемами сучасної Європи: європейську інтеграцію та міжкультурні відносини. Щоб вирішити ці проблеми, на думку науковця, європейці повинні шукати спільну основу для інтеграції людей та суспільства, які є дуже відмінними у культурному та релігійному відношенні. Національні держави створюються на основі різних етнічних груп, традицій, релігій і місцевих культур, з якими ідентифікуються громадяни, створюючи певну єдність, пов'язану спільною історією та поставленими цілями. Їх об'єднує спільна, хоча й сповнена відмінностей культура та мова. Також на розвиток міжкультурних інтеграційних процесів впливають релігія, світогляд і моральні принципи. Зокрема, релевантну роль у забезпеченні інтеграційних процесів у Європі відіграють гуманітарні науки. Проте сучасні гуманітарні науки сьогодні

стикаються з новими викликами у своєму розвитку й відчувають труднощі у здатності забезпечити прилучення людей до загальнолюдських цінностей. Ці виклики пов'язані із розвитком наукоємних технологій. Чи замінять гуманітарні науки в їх класичному розумінні, засновані на словах, цифрові гуманітарні науки, які мають справу з людьми з точки зору віртуального простору? На це питання сьогодні важко відповісти. Замінити класичну гуманітаристику, на мою думку, неможливо, хоча ми зараз спостерігаємо таку тенденцію. Радше можна говорити про окремі напрями гуманітарних наук, який займається проблемами людини у зв'язку з новим цивілізаційним простором.

Професор Варшавського університету Рафаль Годонь у доповіді «Питання про педагогіку в часи тривоги» звертає увагу на кризу університету як освітньої й суспільної інституції, трансформація якої залежить від запитів та суспільних викликів певної історичної епохи. Університет як соціокультурна інституція розуміється як індикатор змін. Відповідно, зміни соціокультурного характеру окреслюють перед Університетом проблему переосмислення його місця й ролі, призначення у реаліях суспільного життя. Р. Годонь вважає, що теперішні університети знаходяться під загрозою втрати своєї ідентичності та соціального призначення. У своїх міркуваннях він звертається до герменевтичної інтерпретації поняття ситуації (Г.-Г. Гадамер) та філософського розуміння навчального закладу (Т. Славек). Вбудовування його міркувань у практики філософської рефлексії дозволяє вловити специфіку та складність освіти як педагогічної ситуації, особливо в особистісному вимірі. На жаль, вища освіта на практиці досить часто відрізняється від того, що ми розуміємо в сучасній європейській педагогіці як освітній досвід. Основні загрози він вбачає у пріоритеті засвоєння «готової суми» знань перед діалогічним розмірковуванням над проблемами, посилаючись на га-

дамерівську концепцію розмови. Розмисли професора Р. Годоня знайшли подальший аналіз у доповіді професора Варшавського університету Яна Рутковського «Чому стає все важче виховувати?». Основну причину він вбачає у втраті соціокультурного призначення освіти. Здобувачі освіти дедалі частіше сприймають її як об'єктивну даність, аніж чим суб'єктивну необхідність. Щоб освіта була соціально значимою для людини, вона має бути інноваційною. Інноваційний характер освіти він розуміє як таку, що розвиває відповідні до запитів епохи навички та уміння у людини. Релевантною є його думка про те, що освітній ресурс та можливості повинні відповідати потребам економіки. Освітня система втрачає ефективність, якщо не відповідає запитам економіки. По-перше, незважаючи на високий рівень охоплення, вона не готує достатню кількість випускників з необхідними навичками. Як результат, студенти закінчують освітній заклад, отримують дипломи, а не уміння, тому й якість освіти у багатьох студентів є низькою. Системи освіти залишаються зосередженими на забезпеченні відмінної освіти для небагатьох за рахунок підвищення якості навчання для більшості. Крім того, системи все ще здійснюють повільний перехід від навчання основам професії до прищеплення навичок вищого рівня, таких як критичне мислення та конструктивне вирішення проблем. По-друге, негаразди в освіті полягають у тому, що за виключенням кількох країн ЄС у дорослих мало можливостей для перенавчання або отримання нових навичок. Професор Університету кардинала Стефана Вишинського Даріуш Степковський у своїй доповіді аналізує вплив на кар'єрне зростання випускників університетів і коледжів Польщі рівня набуття низки професійних та життєвих компетенцій. Він наголошує, що в основі добору необхідних компетенцій є потреби ринку праці. Посилаючись на педагогічні концепції С. Гессена та Д. Беннера, він презентував авторську мо-

дель компетентнісного навчання відповідно до потреб сучасного світу. Його теоретична модель певною мірою корелюється із думками доцентки Сілезького університету Беати Еклер-Оконь. Дослідниця у своєму виступі зосередила увагу на пошуку ефективних шляхів та способів самоорганізованого навчання та самовдосконалення. Вона виокремила два чинники саморозвитку людини – це аутотерапія та самовиховання. Завдяки цим чинникам, на її думку, є можливим розкрити динаміку розвитку внутрішньої автономії, самовизначення і психологічної «незалежності» по відношенню до соціального середовища. Людина самовдосконалюється, якщо має налагоджену соціальну комунікацію зі світом та здатна до якісного й продуктивного діалогу з собою. Аутотерапію та процес самовиховання дослідниця презентує як механізми психічної саморегуляції, які сприяють створенню позитивних життєвих установок. Прагнення до саморозвитку і супутня йому радість життя ведуть людину безпосередньо до джерел справжнього психічного здоров'я. Варто зазначити, що практична реалізація її міркувань можлива за рахунок впровадження у практику освіти теорії участі, запропонованої Каролем Войтилою. Ця теорія ґрунтується на двох вимірах участі людини у житті спільноти: перший – «Я» та «Інші»; другий – «Ми». Б. Еклер-Оконь постулює можливості реалізації теорії участі К. Войтили у навчальній діяльності, аналізуючи можливість розвитку особистості засобами освіти, конструктивних механізмів розвитку спільнот за допомогою діалогу, солідарності і протистояння та уникнення чи нівелювання таких, що перешкоджають конформізму та відчуженню.

У доповіді «Аргументація як практика для критичного та рефлексивного підходу до надій і страхів людства в 20-му та 21-му століттях на основі теорії освіти та вихованні професора Університету Гумпольда у Берліні Дітріха Беннера освіта постає особливою соціальною діяльністю

спрямованою на досягнення результату. Дослідник вважає, що результат у педагогічних практиках можна впорядкувати за допомогою двох принципів: установчих та регулятивних. До установчих принципів належать принцип схильності до формування та принцип покликаності до власної діяльності. Регулятивні принципи охоплюють принцип педагогічної трансформації та принцип неієрархічної впорядкованості всіх форм практики. На думку дослідника, реалізація педагогічної практики відбувається у трьох сферах: самовідкидання авторитетних відносин; виховання через навчання; співпраця поколінь. У праксеологічному полі дослідження потенціалу освіти у вихованні «людського» у людини знайшли розгляд у виступі «Технократизм викладача» професора академії Ігнатіум у Кракові Станіслава Галковського. Науковець розглядає проблеми виховання крізь призму озайомлення людини із цінностями, що розуміються як сукупність орієнтирів у діях. Цінності формуються, набуваються завдяки етичним нормам. Освітня сфера є однією із найбільш важливих, де етичні норми та приписи знаходять свою реалізацію. Лише практичний вимір етичних норм робить їх добрими правилами поведінки. У сфері освіти відбувається реалізація спільного предмету філософії та педагогіки – розвиток та виховання людини. Ця обставина, за твердженнями науковця, засвідчує тісний взаємозв'язок між їх проблемними полями та власне їх взаємне проникнення.

Тема цінностей сприймається як важлива у педагогічній рефлексії. На переконання професора університету Микола Коперника у Торуні Ярослава Горовського, аксіологія є основою у формулюванні основ теології освіти. Сучасний інтерес до теми цінностей пов'язаний з проблемами, породженими культурою на рубежі XX–XXI століть – культурою постмодерну. Не аналізуючи аксіологічний посил різних філософських концепцій, які вплинули на

створення постмодернізму, слід констатувати, що популярна версія цього напрямку викликає труднощі у визначенні базових цінностей і сенсу власного існування, а також у реалізації цінності в індивідуальному та соціальному житті. Постмодернізм науковець розглядає як ліберальне тлумачення свободи, часто змішуючи свободу зі свободою; відмову від нормативності, що проявляється, серед іншого, у заміні поняття істини терміном погляд; і заклик до толерантності до різних поглядів і поглядів – толерантності, що виникає в результаті сумніву в об'єктивній природі добра і зла. У контексті проблем, породжених постмодерністською культурою, необхідно вести мову про потреби у цінностях, освіту для цінностей або освіту для реалізації цінностей. Професор Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Світлана Ганаба зауважила, що освіта належить до складних об'єктів дослідження, оскільки ґрунтується на ідеях й помислах, діях людей. Вона відкривається зовнішньому спостерігачу лише тими гранями й ракурсами, які він хоче й спроможний побачити. До процесів освітньої взаємодії залучені суспільні процеси з різною темпоральністю перебігу. Йдеться про науку, культуру, мистецтво й їх вплив на освіту у різні часові проміжки й, відповідно, можливості пов'язані з оцінкою масштабів часу. Очевидно, що педагогіка має зосередитися на проектуванні стратегій навчальної діяльності, а не обмежуватися конкретними дидактичними побудовами. Її місія полягає у тому, щоб окреслювати орієнтири освітньої діяльності й коли вичерпають свій евристичний потенціал, переформатувати їх, відшукуючи в умовах, закономірностях нові прогалини й відповідно нові можливості для подальшого розвитку.

Друга частина конференції мала біографічний та документознавчий характер й була присвячена осмисленню інтелектуального досвіду минулих епох у вивченні

сучасного світу. Учасники міжнародної конференції реконструювала, інтерпретували та переосмислювали спадщину знаного польського педагога, філософа, психолога, засновника Педагогічного інституту у місті Катовіце Юзефа Пітера. На пленарному та секційних засіданнях науковці проаналізували етичну, педагогічну та психологічну спадщину вченого у історичному та соціокультурному контекстах, визначили позачасові та міжкультурні складові наукової творчості педагога, окреслили пізнавальні орієнтації, методи, прийоми та засоби вивчення його наукових досягнень тощо. За приклад може слугувати доповідь «Суперечка про зв'язок між душею та тілом» професора Сілезького університету Матеуша Пенчека. Дослідник використовуючи педагогічну спадщину Юзефа Пітера, презентує цікаві інтелектуальні роздуми, які торкаються питання співвідношення інтелекту та волі у пізнавальному процесі. Хоча немає сумніву у тому, що інтелект повинен бути тісно пов'язаний із людською здатністю мати концептуальні та загальні знання, що воля – це бажання, яке завжди перебуває в особливому відношенні з розумом, стверджує науковець. Професорка Сілезького університету Ірина Полєвчик звернула увагу на можливості практичного використання ідей Юзефа Пітера у розвитку інклюзивної освіти на прикладі розвитку слухового сприймання дітей

дошкільного віку. Дослідниця наголошує, що розвиток слухових навичок визначає розвиток мовлення, навчання читання та письма, а отже, основу функціонування людини в сучасному світі. Сприйняття слухових подразників – фізичний слух – це первинна навичка, основа усіх інших навичок.

Загалом, вивчення й переосмислення досвіду науковця є оновленими рецепціями й спробою переосмислити дорогоцінне послання, вартісні думки майбутнім поколінням, реконструкція його власного внеску у створення польської філософії освіти у складні часи сучасного світу.

Загалом, конференція засвідчила прагнення й солідарність науковців у піклуванні про кризові реалії сьогодення та майбутнє світу, а також про долю наступних поколінь. Зауважимо, що міждисциплінарний діалог між професіоналами у галузі психології, філософії, педагогіки, антропології, які представили різні дослідницькі центри Польщі та інших європейських країн дало можливість обговорити низку продуктивних ідей та міркувань науковців, які можуть бути продуктивними у подоланні викликів, суспільних криз та небезпек сучасного світу. В аргументації до критичного та практичного підходів у розумінні проблем світу науковці спираються на внутрішній світ людини, аналізують потенціал етики та морально-світоглядних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ганаба С. О.** (2012). Творчий потенціал педагогіки трансгресії. Ноосфера та цивілізація. Вип. 1. С. 99–105.

2. Mass culture, education and the perspective of individuality. Матеріали методологічного семінару (2016). Філософія освіти. № 1(18). С. 47–71.

3. **Nick Horney** (2015). Leadership Agility in a VUCA World. URL: <http://leadership-agility.net/wp-content/uploads/2015/01/Leadership-Agility-in-a-VUCA-World-1-12-15.pdf>

REFERENCES

1. **Hanaba, S.O.** (2012). Tvorchyi potentials pedahohiky tranhresii. [The creative potential of transgression pedagogy]. Noosfera ta tsyvilizatsiia. [Noosphere and civilization]. Vyp. 1. S. 99–105. [in Ukrainian]

2. Mass culture, education and the perspective of individuality. Materialy metodolohichnoho seminaru [Mass culture, education and the perspective of individuality. Materials of the methodological seminar]. (2016). Filosofii osvity [Philosophy of education]. № 1(18). S. 47–71. [in Ukrainian]

Ірина КУЗНЕЦОВА

аспірантка,

Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
<https://orcid.org/0000-0003-1800-1733>

**Олександра
РУБАНЕЦЬ**

доктор філософських наук, професор,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
<https://orcid.org/0000-0003-0363-4116>

Ключові слова: пізнання, самопізнання, комунікація, навчальний процес, педагогічна інтенціональність, структура комунікативних потреб, індивідуальна освітня траєкторія, світова наука, професійна ідентичність, професійна ідентифікація.

У статті розглядається співвідношення пізнання та комунікації в освітньому середовищі й навчальному процесі як фактору формування індивідуальної освітньої траєкторії та формування професійної ідентичності тих, хто навчається у закладах вищої освіти. Здійснюється перехід від розгляду співвідношення знання та комунікації у гносеологічному вимірі, коли комунікація виноситься за межі пізнання, до розгляду співвідношення знання та комунікації на інституційному та особистісному рівнях. На інституційному рівні ідеться

УДК 378

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).03

ПІЗНАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© Кузнецова І., Рубанець О., 2023

про роль комунікацій у розвитку наукових досліджень. Розглядається роль педагогічної інтенціональності у формуванні орієнтації на пізнання як мотиватора і детермінанта розвитку професійних якостей особистості, що навчається. Виявляється роль комунікацій в отриманні нового знання та інформації, а також у формуванні зв'язків з науковою та професійною спільнотою. Виокремлюється значення ціннісно-світоглядного та етичного виміру формування професійної особистості для зміцнення її зв'язку із професійним середовищем власної країни. Це є особливо важливим в умовах формування нової комунікативної структури потреб, яка орієнтована на отримання знання та інформації, що відповідають сучасному рівню проблемних областей у сучасній науці.

Актуальність теми. Дослідження співвідношення пізнання та комунікації є важливим в освітніх практиках, у навчальному процесі та зростанні їх впливу на формування особистості майбутнього фахівця. Однак цій темі досі приділяється недостатньо уваги. Дослідження пізнання і комунікації у рамках філософської гносеології відкриває багато аспектів впливу

комунікації на пізнання. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти в умовах зростання ролі глобальних комунікацій та інформаційних процесів зумовлюють необхідність формування нового погляду на співвідношення пізнання і комунікації.

Комунікація відіграє все більшу роль у розвитку особистості. Разом з тим її взаємозв'язок з пізнанням є недостатньо дослідженим. Дослідження ролі комунікації в пізнанні тривалий час було об'єктом дискусій. Поступове введення різних видів комунікацій – лінгвістичних комунікацій у позитивізмі, соціальних – у постмодернізмі та дебатів – у французькій історичній школі – постійно загострювало питання про саму можливість здійснення пізнання.

Нині недостатня дослідженість взаємозв'язку пізнання й комунікацій у гносеологічному вимірі стає на заваді розкриттю ролі пізнання у формуванні особистості, яка вступає в комунікацію та здійснює її. Поширення комунікацій у соціальних мережах і різних месенджерах відіграє значну роль у житті сучасної людини. Однак це ніяк не пов'язується з пізнанням і самопізнанням, із розвитком людини та її саморозвитком. Дослідження віртуальних особистостей і множинних ідентичностей в електронних комунікаціях відбувається зазвичай на рівні повсякденного спілкування та не виходить, як правило, за рамки буденної свідомості. З комунікаціями у віртуальному просторі, як правило, не пов'язують розвиток теоретичного мислення, формування дослідницьких компетентностей, професійну орієнтацію та формування особистості.

Ступінь розробленості проблеми. Важливим у дослідженні пізнання і комунікацій є розкриття комунікативного простору культури (Я. Гнатюк) [1] і розгляді комунікацій у мережевому освітньому просторі (О. Рубанець) [6]. Розгляд діалогічності гуманітарного знання є важливим підґрунтям у дослідженні комунікативного виміру пізнавальних процесів (Л. Шашко-

ва) [7]. Виявляється зв'язок соціального пізнання, діалогу та комунікації (Д. Новіков) [4].

Взаємозв'язок пізнання й комунікацій здебільшого вивчений у гносеологічному вимірі. Відбувається проблематизація людського пізнання та його об'єктивності (Т. Костіна) [3]. Однак комунікація, як правило, залишається за межами пізнання. Їх місце – у перевірці достовірності результатів, отриманих під час пізнавальної взаємодії (Р. Даниляк) [2].

Розгляд генезису проблеми виявляє складності взаємозв'язку пізнання та комунікації. У рамках пізнавального відношення, яке традиційно розглядається як суб'єкт-об'єктне відношення, між суб'єктом та об'єктом знаходяться лише засоби пізнання, у розгляд яких комунікації, як правило, не включають. Сама можливість введення комунікацій тривалий час розглядається як підстава для порушення суб'єкт-об'єктної взаємодії, а отже й пізнання. На першому – позитивістському – етапі розглядаються лінгвістичні комунікації для узгодження результатів пізнання. Відмова від Дзеркала природи (Р. Рорті) [5] символізує руйнівні наслідки введення комунікацій в пізнання на основі розгляду їх як соціальних комунікацій.

Введення комунікацій у сучасні філософські розвідки пізнання фактично виводить їх за межі відносин суб'єкта та об'єкта. Заміна суб'єкт-об'єктного відношення суб'єкт-предметним у постмодерністських візіях поєднується з можливістю руйнування об'єктивної логіки науки у зв'язку із зростанням впливу суб'єктності. Разом з тим відзначається смерть суб'єкта (у роботі М. Фуко «Слова і речі») і смерть автора (Р. Барт) [8], яку важко поєднати із зростанням ролі сучасної особистості в пізнавальних відносинах при формуванні дослідницьких і когнітивних компетентностей.

Виклад матеріалу. Сучасна наука – наука відкриттів і технологічних інновацій – створює запит на формування

дослідників з високим рівнем розвитку суб'єктності, здатних до застосування філософської рефлексії при формуванні нових концепцій та генерації якісно нових ідей, що сприяють імплементації наукового знання та розробці нових технологій.

Пізнавальна активність сучасного дослідника розвивається у сфері знання та в наукових дискурсах. Від дослідника вимагається якнайширшого застосування комунікацій для пошуку текстової наукової інформації та ознайомлення з новими даними, отриманими різними дослідниками в інших країнах.

Пізнавальна активність сучасного дослідника, спрямована на постановку нових проблем і розробку нових концепцій, уможливлена на основі ознайомлення зі станом досліджень проблемної області та суміжних проблемних областей. Без постійного перебування в неперервних комунікаціях з професійною онлайн-спільнотою сьогодні це стає неможливим. Розвиток проектної та грантової діяльності передбачає постійні комунікації, під час яких відбувається формування командного мислення, групового мислення та сумісної пізнавальної когніції. Сучасна дослідницька діяльність стає все більш вагомим складником участі країни у глобальній економіці.

В умовах дистанційного навчання та вимушеної зміни місця перебування, регіону чи навіть країни розвиток комунікацій стає важливим складником розвитку не тільки навчального, а й дослідницького процесу. Виникають навіть ситуації, коли для студента чи аспіранта, що навчається дистанційно, розвиток комунікацій та отримання нової інформації стає важливою запорукою розвитку теоретичного пізнання.

Взаємозв'язок пізнання й комунікацій в умовах інтегрованості в глобальну економіку сприяє формуванню якісно нової особистості, яка здійснює проблемно-орієнтований інформаційний пошук, шукаючи нове знання та інформацію, вступаючи в лінгвістичні комунікації всіх країн, де

містяться виробники знання та інформації. Щоб працювати у світовій науці на рівні сучасного стану її проблемних областей, потрібна нова інформаційно-комунікаційна активність дослідника. Генерація нових ідей, розробка нових концепцій і розвиток сучасної світової науки стають неможливими без включення дослідника в комунікацію.

Сучасні студенти й аспіранти прагнуть бути відкритими до світу, який сприймається як джерело нового знання, нового, в тому числі й особистісного, наукового та професійного досвіду. Нині ті, хто навчається та прагне нових знань, прагнуть і нових комунікацій та контактів.

Значення зростання ролі комунікацій у розвитку пізнання при формуванні професійної ідентичності науковця й дослідника важко переоцінити. Розвиток компетентнісного підходу, введення інтегральних і системних компетенцій поряд із професійними та спеціальними виявляє взаємозв'язок між пізнання і самопізнанням, з розвитком дослідницьких і професійних компетентностей, із професійним рухом в оволодінні сучасними проблемними областями світової науки та розвитком професійної особистості. Це професійна особистість якісно нового рівня розвитку. В ній комунікативна активність поєднується з дослідницькою активністю, а рух пізнання та оволодіння новими знаннями й інформацією – з високим рівнем комунікативної професійної активності.

Комунікативна професійна активність включає в себе поряд з особистісними контактами та спілкуванням із значним і всезростаючим у часі обробку наукового знання та інформації. Значна кількість наукового знання та комунікацій сьогодні постає у вигляді інформаційного обміну науковими текстами, зовнішнім виразом якої є зростання публікаційної та видавничої активності. Включення в сучасні наукові дискурси відбувається на основі комунікацій. Кожний науковий текст, кожна наукова публікація, яка видається,

стає меседжем, що створює підґрунтя для потенційної віртуальної комунікації.

Те, що особистість науковця розвивається під час публікаційної активності – постановки нових проблем і генерації нового знання – сьогодні стає вже звичною формою становлення й розвитку професійної особистості. Наукові публікації стають усе більш інноваційними, а монографії – більш авторськими.

Нові підходи при дослідженні пізнання та комунікацій спираються на нові зрушення, які відбуваються у філософській гносеології, епістемології, а також філософії науки та освіти. Традиційна гносеологічна проблематика, яка враховує, як комунікації впливають на знання та чи взагалі можливе введення комунікацій у пізнавальній взаємодії суб'єкта з об'єктом, сьогодні стає актуальною в навчальному процесі та в особистісному розвитку того, хто навчається.

Вивчення когнітивного складника в активному навчанні передбачає здійснення пізнавальних дій під час і на основі комунікацій, які розгортаються між учасниками пізнавального процесу. Організація дискурсу як нової активної форми пізнавальної взаємодії передбачає виведення комунікацій на перше місце. Педагогічна інтенційність спрямована не тільки на дидактику та адаптацію того, що пізнається, до рівня учасників навчального процесу. Педагогічна інтенційність спрямована насамперед на формування пізнавальних комунікацій, у яких участь кожного учасника завдяки введенню певної інформації у знання стає поштовхом для активізації пізнавальних дій інших учасників.

Комунікація стає могутнім мотиватором і спонукачем для здійснення власного індивідуального шляху пізнання, який міг би сприяти введенню учасників в комунікативну взаємодію. Тут немає ідеальної комунікативної ситуації. Тут є реальний процес когнітивних зусиль кожного, який штовхає вперед пізнання й допомагає отримати результат. Раніш шляхи для акти-

візації пізнавальних зусиль шукали в імітації, повторенні певних дій; в мотивації до навчання, яка сама не залежала від пізнавального процесу та здобувалася раніше за нього.

Важливим в якості потенційного мотиватора могло бути створення конкурентного середовища чи надання певних пільг і привілеїв. Мотиваційний складник найчастіше знаходиться за межами самого пізнавального процесу. На нього впливали соціокультурне оточення, авторитет, ситуація на ринку праці тощо.

Дослідження взаємодії пізнання та комунікації створює передумови для виникнення та формування мотиваційного складника в самому пізнавальному процесі. Пізнання, що розвивається в комунікаціях, перетворює пізнавальні дії в мотивовані, в такі, що бачать оточуючі. Створюються передумови для формування впевненості в собі, що характеризує розвиток особистості. Об'єктивованість пізнавальної дії, її публічність відкривають можливості демонстрації інтелекту, інтуїції, творчої уяви. Те, що завжди було прихованим, індивідуальним шляхом пізнання, розквітає на очах у всіх у вигляді когнітивних пізнавальних здібностей, які характеризують особистість і сприяють виявленню її відмінностей від інших та її переваг.

Введення розгляду співвідношення пізнання та комунікацій у мережевий освітній простір сприяє формуванню індивідуальної освітньої траєкторії тих, хто навчається. Це сприяє формуванню індивідуальної комунікативної активності, спрямованої на пошук нового знання та інформації. Перед тими, хто навчається, відкривається сучасний світ сфери знання у вигляді проблемних областей сучасної світової науки. Пошук знання та інформації різними мовами відкриває новий знанневий і технологічний потенціал сучасної світової науки.

Пізнання як джерело мотивації для пошуку інформації змінює комунікативну структуру та структуру інформаційних

потреб. У традиційних мережевих горизонтальних зв'язках люди інколи керуються неперевіреною інформацією. Вступаючи в міжособистісну комунікацію, люди часто формують уявні віртуальні ідентичності. Саморепрезентація особистості відбувається не такою, якою вона є, а такою, якою вона хотіла б чи могла б бути.

Формування нової комунікативної структури потреб, орієнтованої на пошук знання та інформації, сприяє входженню тих, хто навчається, у світовий науковий дискурс. Ознайомлення з науковими публікаціями сприяє формуванню розуміння сучасного стану проблемних областей науки. Формування індивідуальної освітньої траєкторії відбувається таким чином під впливом новітніх наукових досягнень. Орієнтація на нові технології сприяє формуванню професійної самосвідомості. Зв'язок пізнання та комунікації при цьому виходить на новий рівень. У свідомості особистості, яка навчається, формується ідентичність із певним професійним середовищем. Необхідність публікації результатів власного дослідження в наукометричних базах сприяє усвідомленню зв'язку між розвитком науки, технологій і модернізацією професійного середовища.

Висновки. Світова наука сприяє формуванню нового типу взаємозв'яз-

ку детермінації формування професійної ідентичності з пізнанням. Включення в навчальний процес сучасних досягнень світової науки сприяє формуванню творчої особистості, здатної до генерації ідей і розв'язки проблем у світовому контексті. Оволодіння новими технологіями і сприяння входженню у професійне середовище зміцнює зв'язок особистості зі світовою наукою та глобальною економікою. Формується нова генерація, орієнтована на оновлення професійних середовищ і поширення в них міжнародних стандартів і зв'язків. Формування професійної ідентичності в глобальному світі містить значний складник, пов'язаний із суспільним і цивілізаційним вимірами. Ціннісно-світоглядні та етичні засади формування професійної ідентичності сприяють самовизначенню особистості та її зв'язку із професійним середовищем власної країни. Глобальні комунікації стають важливим складником формування індивідуальної освітньої траєкторії. Ціннісно-орієнтований зв'язок із професійною спільнотою сприяє зміцненню зв'язків із професійними спільнотами власної країни. Орієнтація на світовий рівень інновацій і технологій сприяє імплементації інновацій та оновленню різних сфер професійної діяльності в українському суспільному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гнатюк Я. С.** (2019). Комунікативний потенціал культурної предикації / Я. С. Гнатюк. Івано-Франківськ : Вид-во «Лілея-НВ». 304 с.
2. **Даниляк Р. П.** (2007). Концептуальні підходи до пізнавальної та комунікативної взаємодії Я та Іншого: методологічний аналіз : автореф. дис. ... кандидата філос. наук. Одес. нац. ун-т. Одеса. 16 с.
3. **Костіна Тетяна.** (2017). Проблема об'єктивності людського пізнання. Thesis. Національний авіаційний університет. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49012>.
4. **Новіков Д. В.** (2018). Соціальне пізнання, діалог, комунікація. Thesis, Київський національний університет технологій та дизайну. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12503>.
5. **Рорті Річард.** (2010). Філософія і дзеркало природи (уривок) (пер. В. С. Пазенко). URL: <https://>

REFERENCES

1. **Hnatiuk, Ya. S.** (2019). Komunikatyvnyi potentsial kulturnoi predykatsii [Communicative potential of cultural predication]. Ya. S. Hnatiuk. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo «Lileia-NV». 304 s. [in Ukrainian]
2. **Danyliak, R. P.** (2007). Kontseptualni pidkhody do piznavalnoi ta komunikatyvnoi vzaiemodii Ya ta Inshoho: Metodolohichniy analiz [Conceptual approaches to the cognitive and communicative interaction of Self and Other: Methodological analysis]. Extended abstract of candidate's thesis. Odes. nats. un-t. Odesa. 16 s. [in Ukrainian]
3. **Kostina, Tetiana.** (2017). Problema obiektyvnosti liudskoho piznannia [The problem of objectivity of human cognition]. Thesis. Natsionalnyi aviatsiynyi universytet. Retrieved from: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49012> [in Ukrainian]

chtyvo.org.ua/authors/Rorty_Richard/Filosofia_i_dzerkalo_pryrody_uryvok/.

6. **Рубанець Олександра.** (2021). Мережевий освітній простір. Вища освіта України. № 4. С. 39–46. URL: <https://wou.npu.edu.ua/>.

7. **Шашкова Л. О., Злочевська М. В.** (2011). Діалогічний вимір гуманітарного знання : монографія. Київ : Видавничий дім «Професіонал». 176 с.

4. **Novikov, D. V.** (2018). Sotsialne piznannia, dialoh, komunikatsiia. [Social cognition, dialogue, communication]. Thesis, Kyivskiy natsionalnyi universytet tekhnologii ta dizainu. Retrieved from: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12503> [in Ukrainian]

5. **Rorti, Richard.** (2010). Filosofii i dzerkalo pryrody [Philosophy and the mirror of nature]. (uryvok) (per. V. S. Pazenko). Retrieved from: [https://chtyvo.org.ua/authors/Rorty_Richard/Filosofia_i_dzerkalo_pryrody_uryvok\[in Ukrainian\]](https://chtyvo.org.ua/authors/Rorty_Richard/Filosofia_i_dzerkalo_pryrody_uryvok[in Ukrainian])

6. **Rubanets, Oleksandra.** (2021). Merezhevyi osvithii prostir [Network educational space]. Vyscha osvita Ukrainy, 4. S. 39–46. Retrieved from: <https://wou.npu.edu.ua/> [in Ukrainian]

7. **Shashkova, L. O., & Zlochevska, M. V.** (2011). Dialohichni vymir humanitarnoho znannia [Dialogic dimension of humanitarian knowledge]. Monohrafiia / L. O. Shashkova,. K. : Vydavnychiy dim «Profesional», 176 s. [in Ukrainian]

8. **Barthes, Roland.** La Mort de l'auteur [The Death of the Author]. Retrieved from: <https://www.litencyc.com/php/sworks.php?UID=10350&rec=true>

Сергій ХАРЬКОВ

аспірант,

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
заступник генерального директора,
Київський зоологічний парк
загальнодержавного значення
<https://orcid.org/0000-0003-2950-9583>

Ключові слова: антропоморфізація, екологія, етологія, екологічна етика, освіта.

У статті розглядається процес антропоморфізації людиною образів тварин. Зазначається, що антропоморфні образи тварин нав'язуються людині із самого раннього дитинства, починаючи із казок, мультфільмів, навчальної літератури. Аналізуються антропоморфні образи природних явищ та тварин, які зустрічаються на сторінках чинного буквара для 1 класу. Робиться висновок, що та частота, з якою зустрічаються антропоморфні образи тварин, безперечно впливає на дитячий світогляд, що формується. А у дорослому віці антропоморфізація тварин як приписування невластивих їм рис і якостей призводить до хибних соціальних і особистих рішень. Процес подолання цих негативних

УДК 130.2:37

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).04

ОСВІТНІ ТА СОЦІО- КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОВІД- НОСИН «ЛЮДИНА – ТВАРИНА»

© Харьков С., 2023

явищ має спиратися, зокрема, на переосмислення ролі тваринного світу у виживанні людства, розвиток екоетики, екологічне просвітництво, а також на відмову від шкідливих стереотипів, що нав'язуються освітою і культурою.

Вступ. Освіта посідає фундаментальне місце у формуванні ставлення людини до природного середовища, включаючи взаємовідносини «людина-тварина». Це не тільки інструмент передачі знань, але й механізм соціальної та культурної адаптації, який включає у себе ціннісні орієнтації, етичні позиції, а також норми поведінки. Отже, будучи ключовим елементом для подолання антропоморфізації, освіта транслює світоглядні переконання майбутнім поколінням, спираючись на біологічні, екологічні, антропологічні аспекти сприйняття та взаємодії тварин та людей. І в даному ключі варто зауважити, що саме спеціалізовані освітні програми в зоопарках, школах, університетах можуть формувати більш збалансоване і науково обгрунтоване розу-

міння ролі тварин в екосистемах, а також їхніх взаємовідносин з людьми. Включення етологічних знань, екологічної етики та зоопсихології в освітній процес сприяє формуванню більш цілісного і реалістичного погляду на тваринний світ.

Відомо, що ранній вік є критичним періодом для формування базових уявлень і стереотипів, включаючи ставлення до тварин [5]. Дитяча психіка є особливо чутливою до інформації, що надходить від навколишнього середовища. Саме тому екологічна просвіта і формування правильного ставлення до тварин є актуальними, починаючи від наймолодших членів суспільства. Процес соціалізації, що відбувається в дитинстві, відіграє ключову роль в становленні системи цінностей, яка в подальшому може сприяти сталому розвитку суспільства і збереженню біорізноманіття.

Антропоморфізація, як процес приписування людських характеристик та емоцій тваринам, може спотворювати наше розуміння природних процесів та призводити до некоректного управління природними ресурсами та біорізноманіттям. З прагматичної точки зору антропоморфізм – це соціальна діяльність, яку не можна вивчати окремо від контексту її виникнення. Його опис і аналіз мають бути досягнуті шляхом ретельного етнографічного дослідження реальних життєвих ситуацій [6, с. 2].

У хибній діяльності з антропоморфізацією тварин люди не виступають відстороненими чи нейтральними спостерігачами за поведінкою тварини, а навпаки, ведуть своєрідний діалог із навколишнім середовищем. Саме зсередини стосунків (тобто, коли вони афективно задіяні) люди бачать людські властивості в поведінці чи анатомічних особливостях тварин. Таким чином, дослідники стверджують, що антропоморфізм залежить не лише від характеристик, які присутні у тварини, але й від типу стосунків та взаємодії між людиною і твариною. Іншими словами, перцептивні сигнали для розпізнавання

психічних якостей знаходяться там, у тварині, але їх відкриває той, хто здійснює пізнавальну діяльність [6, с. 2].

Антропоморфізм виходить за межі анімізму, який лише приписує життя неживим об'єктам, а також від поведінкових чи диспозиційних висновків щодо не-людських агентів. Зокрема, розгляд лисиці як швидкої є лише описом спостережуваної поведінки, тоді як сприйняття лисиці як хитрої вже є антропоморфним, оскільки вказує на розумову якість. Центральним елементом антропоморфізму є приписування тих характеристик, які загалом вважаються притаманними людині, до не-людських агентів. Це може включати розумові здібності, такі як інтенційність, емоції, пізнання. Наявність розумових станів є як необхідною, так і достатньою умовою для визнання «людяності» агента. Так, вважається, що наявність людського обличчя чи людських рухів тіла загалом вказує на наявність людських розумових станів [8, с. 221].

Дослідження, яке було проведено у Київському зоопарку, свідчить про те, що більшість людей, особливо старшого віку, схильні до антропоморфізації. Загалом, 53,1% якостей тварин, названих опитаними, виявились міфічним, не властивими реальним тваринам. Це означає, що люди приписують диким тваринам не-притаманні переважно людські якості, які спотворюють уяву про дійсну поведінку тварин, а отже, детермінують хибні соціальні та індивідуальні рішення. Основною позицією авторів статті [3] є «відхід від застарілих та шкідливих антропоцентричних основ у освіті та культурі. Формуючи хибний світогляд, вони не запобігають, а навпаки призводять до знищення довкілля, і як результат, ведуть до загибелі нашої цивілізації, не здатної вижити без світу живої природи. Тому, ...необхідно відмовитись від експлуатації старих антропоморфних образів тварин, натомість посилюючи науково-просвітницьку складову» [3, с. 109].

Метою статті є визначення ролі освіти і культури у процесі антропоморфізації тварин, а також розгляд можливих шляхів подолання цього явища, зокрема через реформування освітньої системи та соціокультурну діяльність зоопарків. Розкриття окресленої проблематики має вагомe значення для формування наукового світогляду та екологічної свідомості наступних поколінь.

Виклад основного матеріалу. Освіта є не лише інструментом активізації соціокультурних факторів для коригування антропоцентричних поглядів, але й важливим чинником у становленні гармонійних взаємовідносин між людьми та тваринами, починаючи з раннього віку дітей [7].

Антропоморфізація тваринного світу є поширеним явищем, яке значною мірою визначає ставлення людини до природи. Наділення тварин людськими рисами та властивостями може призводити до формування хибних уявлень про їхню поведінку, потреби та роль в екосистемах. Особливої уваги ця проблема набуває в контексті дитячого світогляду, який формується під впливом освіти та масової культури. Зображення антропоморфних тварин у навчальних матеріалах, мультфільмах та казках може призвести до неправильного розуміння взаємовідносин «людина-тварина» та посилити антропоцентричні погляди.

Питання антропоморфізації у навчальних матеріалах залишається актуальним на перехресті педагогіки, психології та етології. Сучасна освіта відзначається підвищеною увагою до формування глибокого, збалансованого розуміння природного світу, яке передбачає критичний підхід до відтворення антропоцентричних моделей в навчальних матеріалах. Із цієї перспективи аналіз підручників з точки зору присутності антропоморфних образів є ключовим для розуміння, яким чином формуються і закріплюються в уяві учнів та відображають особливості взаємовідносин «людина-тварина» через їх світосприйняття.

В контексті даної частини дослідження, розглядаючи оточуюче нас культурне середовище, важливо проаналізувати посторінково зміст Букваря у 2-х частинах, авторки Захарійчук М.Д., підручника для 1-го класу закладів загальної середньої освіти, рекомендованого Міністерством освіти та науки України на наявність текстів та малюнків із антропоморфними тваринами.

Зміст підручника створює атмосферу суцільного антропоморфізму. Причому основними антропоморфними образами виступають тварини. Так, серед окремих антропоморфних представників світу неживого зустрічається Сонце у вірші Г. Чубач, хоча надалі це спростовується завданням назвати «неживі предмети, у назвах яких є «с». [1, с. 63]. Далі використовується образ Капітошки – героя казки Н. Гузєєвої та однойменного мультиплікаційного фільму. Краплі дощу, які співають «Кап-і-кап-і-дощик», доповнюють антропоморфний сюжет. Надалі ми зустрічаємо антропоморфну Зиму, яка «то морозить, то жартує, то гостинці всім дарує, й щиро радує малят» [1, с. 76].

На тій же сторінці заримовано опис святого Миколая [1, с. 76]. Далі цікаве оповідання Н. Дерев'яно про Росинку – озерну Фею. Її зображено як екологічну захисницю озера в цілому та озерного рака зокрема. Адже оповідання закінчується тим, що «людей, які сміять, Росинка більше до озера не пускала». До речі, у цій вигадці, на наш погляд, міститься ще одна небезпека – з людства знімається відповідальність за збереження природи. Адже є озерна Фея, яка пошкідується про рака, що потрапив до консервної банки. Міркуючи далі, логічно припустити, що у лісі живе своя Фея, яка захистить ліс від непроханих гостей. А є, мабуть, Фея океану, Фея степу і, можливо, навіть, Фея озонового шару. Тож вони з екологічними проблемами Землі якимось упораються. Натомість слід відмітити, що серед завдань після тексту є запитання про те, «як можна берегти та примножувати природу», але лишається незрозумілим,

навіщо ділити відповідальність за людську діяльність між людством та «феями» [1, с. 81].

Вивчаючи Буквар далі, ми зустрічаємо Снігову Фею, що відповідає за зимовий сніг. Водночас у запитаннях до тексту дитині одразу пропонується визначитись, чи вона читає «казку чи правдиву історію» [1, с. 89]. Після слідує розбір казки «Снігова королева» [1, с.92]. На сотій сторінці, сумуючи за лісом і його мешканцями, за небом та місяцем, сльозами плаче ялинка [1, с. 100]. Далі у оповіданні фігурує Лісовик, який збирає звірів лісу [1, с. 101]. На сторінці 107 згадуються попередні казки, одна з яких – про озерну Фею [1, с. 107]. Вірш про Новий рік розповідає про Діда Мороза, який «загляне, розв'яже загадково чарівну свою торбинку, подаруночки чудові покладе нам під ялинку» [1, с. 110]. Отже, підбиваючи підсумок першої частини підручника, маємо лише 10 антропоморфних нетваринних образів.

А от по відношенню до тваринного світу планети фантазія не обмежується жодними рамками. Тут джміль з портфелем йде до школи у вірші О. Овчар [1, с. 10]. Жабеня складає свій щоденний план справ на папірці у казці А. Лобела [1, с. 17]. Ведмедик розмовляє із зозулею, а кіт пише букви у казці Ю. Старостенка [1, с. 31]. Журавель журиться, що «не взутий, босий» у вірші С. Сокульського [1, с. 35]. Коник-стрибунець та морський коник, що мешкають у різних середовищах, не тільки зустрічаються, а й ведуть усвідомлений словесний діалог [1, с. 41]. Ведмежа та їжачок ліплять сніговика, а зайчик із білочкою катаються на лижах та ковзанах [1, с. 48]. Їжачок, білочка, сороченя та гавеня шиють капці для бабусі-гави у казці М. Пономаренка [1, с. 57]. Лісові тварини зібрались на шкільний урок 1 вересня [1, с. 63]. Синички купують рукавички у торговця-крука у вірші М. Возіянова [1, с. 79]. Сім'я їжаків готується до Різдва та запрошує до хати ховрахів в оповіданні Н. Гербіш

[1, с. 85]. Білка, білченята та зайчики топлять піч, варять узвар та в'яжуть шкарпетки [1, с. 96]. Лисиця та сусід-борсук розмовляють, наставляючи малечу у казці М. Князевича [1, с. 105]. Крім цього, для завдань та обговорень використовуються такі казки із антропоморфними тваринами, як «Ріпка», «Котик і Півник», «Вовк та семеро козенят», «Вінні-Пух», «Лисичка-сестричка і Вовк-Панібрат», «Колосок», «Ворона та лисиця», «Попелюшка», «Кіт у чоботях», «Дюймовочка» та «Рукавичка» [1].

Загалом зі 112 сторінок першої частини підручника 40 містять антропоморфні образи тварин. Це складає приблизно 35,8% від всього обсягу частини першої.

Співвідношення 10 сторінок із нетваринними антропними образами до 40 сторінок із тваринними виглядає як спрямоване внесення у дитячий світогляд несправжніх та неприродних зображень тварин. Особливо це помітне на тлі відсутності будь-яких антропоморфних образів автомобілів, комп'ютерів, літаків, будинків та інших неживих об'єктів. Ми можемо лише припустити, що таким чином дитину готують до життя в реальному світі, де із комп'ютером та телефоном необхідно коректно працювати, на дорозі відповідально виконувати правила дорожнього руху, а свій будинок знати на рівні завченої точної адреси. І це підхід виглядає мудрим та практичним. І тоді постає риторичне питання – чому не можна вносити дитині такі самі розумні етичні та екологічні правила, що забезпечать живій природі недоторканість та повагу через тверезий науковий підхід замість фантазій та спотворених образів?

На внутрішній обкладинці другої частини Букваря знову зустрічаємо образ озерної Феї з оповідання першої частини Букваря [2]. Далі слідує антропоморфні образи рослин із віршика «Ходить гарбуз по городу», і на тій же сторінці ми бачимо загадку із малюнками гномів з казки «Білосніжка та семеро гномів»

Ш. Перро [2, с. 6]. Чарівний слоник Гудзик, схожий на маленьку іграшку, спілкується із дівчинкою Ясею [2, с. 11]. У віршику Л. Верьовки трав'яна рослинка Звіробій йде до річки та ще й вихваляється про свою вроду та корисність [2, с. 17]. В оповіданні С. Козлова травичка Звіробій знову вихваляє власну користь та лікувальні властивості [2, с. 19]. Обговорення казки про Котигорошка нагадує дітям про образ триголового Змія [2, с. 22]. В обговоренні казки Івасик-Телесик з'являється Баба Яга [2, с. 30]. Антропоморфна Весна розповідає, що принесла літо, квіти та бажає гарного врожаю [2, с. 34]. У загадці про цибулю створюється образ дівчинки Марушки у семи козушках, роздягаючи яку, кожна людина плаче [2, с. 42]. Чарівна мешканка лісу Лісовуня у казці Л. Ніцой обговорює з людьми питання чистоти лісу, що знову знімає частину відповідальності за збереження природи із людини, перекладаючи на уявних лісо-озерних берегинь [2, с. 43]. У вірші Т. Шевченка антропоморфізуються образи Весни та Землі [2, с. 48]. На 75-й сторінці зображено три антропоморфні рослини, які у формі загадок розповідають про себе [2, с. 75]. У казці М. Пономаренко пролісок розмовляє із зайчиком [2, с. 87]. Наприкінці згадуються попередні матеріали, в тому числі оповідання про Лісовуню [2, с. 93]. На внутрішній обкладинці ми знову бачимо Лісовуню та чарівного слоника Гудзика [2].

Тож загалом ми бачимо 16 сторінок з антропоморфними нетваринними персонажами, третина з яких – живі рослини.

Тепер розглянемо антропоморфні тваринні персонажі. У другій частині Буквара вони починаються вже з першої внутрішньої обкладинки, де згадуються дійові особи казок та оповідань першої частини, а саме рак, їжак та борсук [2]. Далі вміщується Щедрик, у якому ластівка вербально спілкується із господарем [2, с. 3]. У вірші О. Кротюка гусак купує книжки у книгарні та читає їх із сином [2, с. 5].

У казці О. Кукуєвицької звірі у зоопарку сміються, розмовляють, роблять настанови [2, с. 7]. На наступній сторінці вміщено текст, де мама гедзика веде свого сина до зеленого коника вчитись грати на скрипці [2, с. 8]. У скоромовці І. Січовика чапля чимчикує у чорних черевиках [2, с. 12]. На 14-й сторінці йде розбір казки з антропними тваринами «Лисичка і журавель» [2, с. 14]. У казці Е. Заржицького черепаха пише листа своїй бабусі [2, с. 15]. У казці С. Козлова їжак та ведмідь обговорюють трави на галявині [2, с. 19]. У скоромовці на 26-й сторінці жук купує собі одяг [2, с. 26]. У казці М. і Т. Прохансьок звірі обговорюють географію у кав'ярні [2, с. 27]. Далі слідує обговорення казки «Івасик-Телесик» з гусями-лебедями, що служать Бабі Язі. На тій же сторінці пропонується уявити, що птахи розмовляють та віднести до них наведені фрази, які вони буцімто проговорюють [2, с. 30]. Повторення та вправи до казок із антропоморфними тваринами, обговорення яких проводилось на попередніх уроках [2, с. 33]. Скоромовка про сім'ю їжаків, які щодня їздять по гриби [2, с. 36]. Розбір казки «Як їжачок і заєць наввипередки бігали» [2, с. 42]. У вірші А. Камінчук єноти купують ноти, а потім їх вивчають [2, с. 49]. Розбір казки «Дві білки» [2, с. 50]. У вірші Л. Вознюк щиглик щиро розповідає про літо, щасливого равлика та щавлик. Вірш ілюстровано картинкою, де щиглика уважно слухає антропоморфний равлик [2, с. 57]. У віршику Л. Ніцой допитливий зайчик розпитує козенятко та білочку про щастя [2, с. 59]. На колажі про фотовиставку Федора зображено, як спілкуються рожевий фламінго та фазан з допомогою мобільних телефонів [2, с. 62]. Скоромовка про джмелика, що повідомляє про свою дружбу із жоржинами [2, с. 64]. Казка В. Чухліба про джмелів, що грають в оркестрі на музичних інструментах [2, с. 65]. Казка О. Іваненко про джмелика, що потоваришував із ліловим дзвіночком [2, с. 67]. У казці О. Іваненко

малесенький джмелик домовляється про дружбу із ліловим дзвіночком [2, с. 67]. У загадці дітям пропонується вгадати, яке тут звірятко у сіренькому козушку розповідає про себе [2, с. 75]. У казці «Кривенька качечка» головний герой – розумна качечка, що періодично обертається на гарну дівчинку [2, с. 76–77]. Казка «Ворон, куріпка і мишка» розповідає про працювиту мишку та її байдикуватих друзів ворона і куріпку [2, с. 78–79]. Далі слідує завдання на тему казки І. Франка з антропоморфними тваринними персонажами «Фарбований Лис» [2, с. 81]. У казці А. М'ястківського «Чарівне яєчко» курчата разом із мамою-квочкою розмальовують пасхальне яєчко [2, с. 82–83]. У казці Ю. Ярмиша «Їжачки» зустрічаються та розмовляють еволюційно далекі лісовий їжак із морським їжаком [2, с. 85]. Казка М. Пономаренка «Подарунок» із антропоморфними лісовими тваринами [2, с. 87]. Розбір та переказ казки Ш. Перро «Червона Шапочка» за малюнками [2, с. 88]. Казка «Великодні пригоди Жовтої Шапочки» з антропоморфними лисичкою, зайчиком та вовчиком [2, с. 89–90]. Повторення попередньо обговорених казок із антропоморфними тваринами [2, с. 93]. І на розвороті обкладинки згадуються антропоморфні тваринки з попередньо обговорених казок та оповідань [2].

Отже, у другій частині підручника 40 сторінок з 98 (96 сторінок + 2 внутрішні обкладинки) містять антропоморфних тварин. Це складає приблизно 40,8% від всього обсягу частини 2.

Тож і у другій частині ми знову бачимо суттєву перевагу у кількості антропоморфних образів тварин над іншими антропними образами (40/16).

Підсумовуючи кількість сторінок з антропоморфними образами тварин у всьому підручнику (дві частини), отримаємо 80 сторінок на 210 сторінок загалом. Це складає приблизно 38,1% підручника.

Можемо зробити висновок, що понад 1/3 сторінок, майже 40% підручника для

1-го класу містить один та більше образів антропоморфних тварин, формуючи відповідний спотворений світогляд у дітей.

Тепер розглянемо перелік 30 найкращих анімаційних стрічок «усіх часів» за версією сайту «Розвиток дитини» [4]:

1. Думками навиворіт (2015).
2. Білосніжка та семеро гномів (1937).
3. Зоотрополіс (2016).
4. Історія іграшок – 3 (2010).
5. Історія іграшок – 2 (1999).
6. Вперед і вгору (2009).
7. У пошуках немо (2003).
8. Піноккіо (1940).
9. У пошуках Дорі (2016).
10. Історія іграшок (1995).
11. Воллі (2008).
12. Лего (2014).
13. Баранчик Шон (2015).
14. Ваяна (2016).
15. Кубо і легенда самурая (2016).
16. Рататуй (2007).
17. Як приборкати дракона (2010).
18. Суперсімейка (2004).
19. Красуня та Чудовисько (1991).
20. Втеча з курника (2000).
21. 101 далматинець (1961).
22. Корпорація монстрів (2001).
23. Lego фільм: бетмен (2017).
24. Пісня моря (2014).
25. Бембі (1942).
26. Крижане серце (2013).
27. Аладдін (1992).
28. Червона черепаха (2017).
29. Король лев (1994).
30. Мураха АНТЦ (1998).

У цьому переліку знаходяться 19 стрічок з антропоморфними героями. Це становить 63,3%!

Тож можемо зазначити надзвичайно високий рівень антропоморфізму у такій важливій частині масової культури, як анімаційне кіно. І це, на нашу думку, також суттєво впливає на дітей, спотворюючи реальний образ тварини.

Понад 38,1% сторінок підручника для 1-го класу містить один та більше образів антропоморфних тварин, формуючи

відповідний спотворений світогляд у дітей. Водночас понад 63,3% зі списку найрейтинговіших мультиплікаційних фільмів ґрунтуються на антропоморфних образах тварин. Враховуючи наявність прямого впливу освіти та масової культури на дитину, можна вважати, що з самого дитинства відбувається нав'язування людині суспільством/культурою антропоморфних суб'єктивних якостей тварин, які їм зовсім не притаманні.

Висновки і рекомендації. Таким чином, можемо зробити кілька висновків, зокрема – висока частота антропоморфних образів тварин в дитячій літературі може сприяти формуванню неправильного уявлення про природний світ. Це може призвести до перекося в екологічній свідомості та етичному ставленні до тварин. Використання антропоморфних зображень в навчальних матеріалах може відволікати від фундаментальних екологічних і етичних питань, що стосуються прав тварин та їх ролі в екосистемах.

Забезпечення більш точного, науково-обґрунтованого зображення природного світу може бути ключовим елементом в реформуванні освітніх програм. Це може включати в себе внесення змін у навчальні матеріали, розробку спеціалізованих курсів та співпрацю з екологічними організаціями та зоопарками.

Водночас антропоморфні уявлення можуть підкріплювати антропоцентричний підхід, який визнає пріоритет людських потреб над екологічними та етологічними потребами тварин. Така позиція не лише є етично суперечливою, але й ігнорує сучасні екологічні принципи біорізноманіття та збереження природи.

Культурна трансформація взаємовідносин «людина – природа»: підвищення екологічної обізнаності суспільства – не лише питання набуття фактичних знань, а й формування нового типу світогляду, який пропагує більш гармонійні взаємовідносини між людьми і природою.

У контексті сучасної соціокультурної діяльності зоопарків однією з найважливіших задач є подолання антропомор-

фізації в сприйнятті та взаємодії людей з тваринами. З цього погляду актуальним стає використання різних методів інформування та просвітництва, які мають на меті корекцію спотворених уявлень про природний світ. Специфічні засоби просвітницької роботи, такі як інформаційні стенди, просвітницькі програми та інтерактивні заняття, можуть бути розглянуті як ефективні інструменти для протидії негативним наслідкам антропоморфізації.

У Київському зоопарку загальнодержавного значення запроваджено кілька проєктів, програм, інтерактивних занять, наприклад, – «Зооурок», «Зооарт», «Зоотерапія» та ін., які включають поглиблені наукові матеріали та дискусії, допомагають відвідувачам розуміти складність екосистем і етичні вимоги до утримання тварин. Це, в свою чергу, може зменшити вплив антропоморфних уявлень на ставлення людей до тварин.

Реформування просвітницької діяльності зоопарків через впровадження науково-обґрунтованих методів інформування та просвітництва є не лише доцільним, але і необхідним для подолання негативних наслідків антропоморфізації у ставленні людини до тварини.

Подолання антропоморфізації у ставленні людей до природного світу є не лише екологічною необхідністю, а й вимогою сучасної етики. Зоопарки та інші освітні і культурні інституції мають докладати максимум зусиль для формування реалістичного наукового підходу до тварин у суспільній свідомості. Адже лише усвідомлення єдності людини і природи, відмова від антропоцентризму може забезпечити гармонійне майбутнє для наступних поколінь. Сподіваємось, що загальна гуманізація суспільства і розвиток еко-етики поступово призведуть до переосмислення місця людини у світі та подолання шкідливих культурних стереотипів, включаючи антропоморфізацію тварин. Людство ще може навчитися жити у гармонії з природою, якщо зробить правильний моральний вибір.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Захарійчук М. Д.** (2018). Українська мова. Буквар: у двох частинах: Частина 1: підруч. для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота. 112 с. : іл.
2. **Захарійчук М. Д.** (2018). Українська мова. Буквар: у двох частинах: Частина 2: підруч. для 1 кл. закл. згальн. середн. освіти. Київ : Грамота. 96 с.:іл.
3. **Кочубей Н., Харьков С.** (2023). Взаємодія «людина-тварина»: від антропоцентризму до екологізму. KELM, №4 (56) С. 100–110. <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.16>.
4. Топ-30 найкращих мультфільмів усіх часів. URL: <https://childdevelop.com.ua/news/5635/>.

REFERENCES

1. **Zakhariichuk, M. D.** (2018). Ukrainska mova. Bukvar: u dvokh chastynakh [Ukrainian language. Primer: in two parts] Chastyna 1: pidruch. dlia 1 kl. zakl. zahaln. seredn. osvity. Kyiv: Hramota.112 s. [in Ukrainian]
2. **Zakhariichuk, M. D.** (2018). Ukrainska mova. Bukvar: u dvokh chastynakh [Ukrainian language. Primer: in two parts]: Chastyna 2: pidruch. dlia 1 kl. zakl. zahaln. seredn. osvity. Kyiv: Hramota.96 s. [in Ukrainian]
3. **Kochubei, N., & Kharkov, S.** (2023). Vzaiemodiia «liudyna-tvaryna»: vid antropotsentryzmu do ekolohizmu [Human-animal interaction: from anthropocentrism to ecologism]. KELM, 4(56). S. 100–110. <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.16> [in Ukrainian]
4. Top-30 naikrashchykh multfilmiv usikh chasiv [Top 30 best cartoons of all time]. Retrieved from: <https://childdevelop.com.ua/news/5635/> [in Ukrainian]
5. **Kellert, S.** (2002). Experiencing Nature: Affective, Cognitive, and Evaluative Development in Children. Yale University Press.
6. **Servais, V.** (2018) Anthropomorphism in Human–Animal Interactions: A Pragmatist View. *Front. Psychol.* 9:2590. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02590.
7. **Thompson, J.** (2020). Early Childhood Environmental Education: Making it Mainstream. *Environmental Education Research*, 26(5), 708–720.
8. **Waytz, Adam, Cacioppo, John, & Epley, Nicholas.** (2010). Who Sees Human?: The Stability and Importance of Individual Differences in Anthropomorphism. *Perspectives on Psychological Science – PERSPECT PSYCHOL SCI.* 5. 219–232. <https://doi.org/10.1177/1745691610369336>.

Олександр БУГАЙОВ

Академік Міжнародної академії біотехнологій (МАБЕТ), науковий співробітник, Інститут проблем моделювання в енергетиці імені Г. Є. Пухова
Національної академії наук України
<https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

Тамара ДУДАР

доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри екології, Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0003-3114-9732>

Тетяна САЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри екології, Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5326-9247>

Ключові слова: екологічна освіта, педагогічна освіта, педагогічна конституція Європи, кодекс нової цивілізації, ноосферне виховання, світоглядний потенціал особистості, оздоровлення, омолодження, подовження творчого життя.

Охарактеризовано сучасні наукові підходи до світорозуміння, відповідно до яких особистість має бути обізнаною у своїй ролі на планеті, мати уяву про закономірності та енергетичні потоки, що діють у організмі, для свідомого

УДК 378:504:502.22:351.862.4(045)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).05

**ЕКОЛОГІЧНИЙ
ПРОСТІР
ЗДОРОВ'Я:
УСВІДОМЛЕНЕ
ПРОГРАМУВАННЯ**

© Бугайов О., Дудар Т., Саєнко Т., 2023

управління ними з метою оздоровлення, омолодження й подовження терміну активного творчого життя. Визначено моральні принципи і фактори екологічної культури, які складають внутрішню основу екологічної безпеки, ноосферогенезу, загалом сталого природоузгодженого розвитку. Запропоновано алгоритм зміни старої моделі поведінки для усвідомленого програмування нової, що включає свідому ментальну дію на свій багаторівневий і багатовимірний організм, видимим проявленням якого є біотіло, у напрямку збереження/відновлення власного здоров'я та творчого довголіття і управління цим процесом.

Експериментально доведено доцільність трансформації системи виховання, освіти, мислення людей, особливо молоді, на випередження та передбачення майбутнього; підтверджена роль екологічної освіти, ноосферного виховання задля свідомого виконання положень Педагогічної Конституції Європи, Кодексу нової цивілізації, де необхідне усвідомлення екології душі, внутрішнього світу людини, духовної сфери загалом.

Постановка проблеми. Здоров'я людини і її творче довголіття визначаються внутрішніми й зовнішніми факторами. Останні – це дія Космосу, планети і соціуму. Вони проявляються на польовому рівні, речовинному, навіть атомно-молекулярному, зберігаючи або руйнуючи здоров'я.

Впливи з боку соціуму на особистість загальновідомі: світоглядна парадигма суспільства [3], спілкування, конфлікти, протистояння, війни, навіть у XXI ст. Вплив з боку планети очевидний: вона дає сировину, харчові продукти, руйнує біотіло повенями, цунамі, землетрусами, виверженнями вулканів та через віруси, бактерії у пандеміях, типу COVID-9. Але її польовий вплив практично не усвідомлюється: наука лише нещодавно сприйняла факт, що планета, як кожний живий організм, узагалі як будь-яка система, зростає й розширюється у об'ємі, змінюючись у своїх параметрах. Відомо, що планети зростають у експоненціально-гіперболічній прогресії та перетворюються у зірки. Фахівці NASA, аналізуючи світлини Марса за період 1997–2005 рр., з подивом відзначили різке посилення геодинамічної активності на планеті: марсотруси, зсуви, танення льодовиків. І усе це не за століття, а за 8 років! Зірка, яка досягає ~ 50 мас Сонця, стає надновою та вибухає. У Сонячній системі Юпітер нині є мінізіркою, оскільки випромінює енергії більше, ніж отримує від Сонця, і уже створив власну планетарну систему. Виникає запитання: на якому етапі переходу у стан зірки знаходиться наша планета і яку роль у цьому процесі виконує людство? Гіпотези дослідників досить однотайні: на заключному етапі свого переходу у стан зірки наша планета черпає енергію від швидко зростаючої кількості людства [1].

Поле зростаючої планети діє через енергоінформаційне поле людини на її поведінку у соціумі, породжуючи конфлікти, війни, суспільне протистояння, кількість і масштаби яких зростають у часі, що є незаперечним фактом історії, та поясню-

ється польовим впливом планети, оскільки вона, як більш могутня система, керує людством. Зрозуміло, що планета і людина тісно зв'язані між собою на польовому рівні, тому, використовуючи визнаний нині метод дослідження – еніологічний, тобто налаштування свідомості досвідченого сенситива (екстрасенса) на енергоінформаційне поле планети, задамо питання і отримаємо на них відповіді: 1) на якому рівні знаходиться стан переходу планети у зірку на даний момент? – 96%; 2) скільки часу залишилось до «спалаху» планети, коли біотіла людей не зможуть існувати у її атмосфері? – 2200 років; 3) коли людство з'явилося на планеті Земля? – ~ 1.1 млн. років назад; 4) коли почався перехід планети у її зірковий стан? – ~ 5 млн. років назад; 5) коли почалося зародження планети на речовинному, атомно-молекулярному рівні? – ~ 31 млн. років назад! Приголомшлива цифра на фоні 4,5 млрд. років, наведених у підручниках!

Проте дослідження зі швидкості осадження часток порід у поточній воді, здійснені гідрогеологами Франції, у перерахунку на радіус Землі, дали цифру у 30 млн. років. Попередні цифри віку Землі були отримані при осадженні часток у стоячій воді з наступним перерахунком на радіус планети. На базі віку Землі у науці було розраховано вік нашого Всесвіту, що складає 10-15 млрд. років. На запитання поля свідомості Всесвіту отримуємо відповідь: зародок нашого Всесвіту на речовинно-молекулярному рівні виник 77 млн. років назад. Генеруючий центр Всесвіту (скорочено – Гецен), який випромінює енергію, сприймається свідомістю землян як Бог, який дарує свою Любов тепло, у науці отримав назву Антигравітація, у геології – Сила росту.

Таким чином, Всесвіт, без усякого сумніву, впливав і впливає на людство, скажімо, через древні міфи, концепцію Бога і релігію; через послання інопланетян, факт перебування яких на планеті зафіксовано.

Аналіз досліджень. На що варто націлити власну свідомість у еволюційному плані розвитку? Перш за все: на гармонізацію взаємодії: 1) із самим собою; 2) із собі подібними; 3) із планетою; 4) з Космосом [2]. Основні задачі: 1) робота над собою, включаючи тіло, розширення свідомості, збільшення енергетичного потенціалу; 2) оволодіння внутрішньою енергією (нарощування, управління); 3) оволодіння простором (зовнішнім, внутрішнім).

Внутрішні фактори. Здоров'я це відсутність порушень у структурі тіл людини, їх гармонізація і взаємодія між собою. Сучасна медицина займається хворобами, яких офіційно нараховується 23600, замість пари десятків у древні часи, але здоров'я суспільства, в цілому, зменшується.

До внутрішніх факторів здоров'я людини варто віднести: 1) світоглядну картину світу індивідууму, адекватну нинішній ситуації; 2) його енергоінформаційну структуру та характеристики її елементів; 3) техніки, націлені на досягнення: а) достатнього обсягу енергії для життєдіяльності; б) гармонізації поточних її процесів; в) ідеалізації стану польових і речовинних структур організму; г) наявності у полі свідомості відповідних програм, що спрямовують організм на збереження здоров'я та тривале творче життя [2].

Світоглядна картина світу детально описана в О.П. Бугайова та співавторів [1], де автори спираються на значенні ролі обертання, як фактора побудови будь-якого Всесвіту. Тобто обертання польової структури середовища Світу є наслідком Універсального Закону Змін стану середовища, сформульованого О. Бугайовим, – *зміна відбувається від вихідного стану і назад, але зі зміщенням параметрів на кожному кроці цих змін.* Знаменита стрічка Мьобіуса є відображенням Універсального Закону Світу, що проявляється у всіх областях астрофізики, фізики, біохімії. Навіть українські гончарі її зображали на трипільських горшках тисячі років тому. Зміна Первинного середовища Сві-

ту є рушійною силою, постачальником його енергії, яка формує багатовимірний час, простір, поля, що мають гіперболічну геометрію із золоточисловим співвідношенням частин і цілого. Останнє найшло яскраве відображення у будові рослин та квітів.

Зазначено, що здоров'я людини на 80% зв'язано з її свідомістю та світоглядом. Як відмітив один з майстрів йоги, «нормальне здоров'я недосяжне через відсутність відносно нормального функціонування апарату мислення» [2]. По суті, через відсутність у людини адекватної картини Світу. Адже теоретичні уявлення академічної науки на 70% хибні, тобто неадекватні багатовимірній реальності Світу. Інформаційне викривлення, що накопичується у енергоінформаційній структурі людини, деформує її, викликаючи хвороби у біотілі. З древніх часів відома дія образів, думок, слів на здоров'я, поведінку особистості, і не тільки на людину – на увесь навколишній речовинний (матеріальний) світ. Це підтверджують багаточисленні експерименти сучасної науки, зокрема досліди японського ученого Масару Емото: слово змінює структуру води, якої у біотілі людини 70-80%. Позитивний заряд слова ідеалізує структуру молекули, а негативний, руйнівний зміст деформує або зовсім знищує її. У інституті квантової генетики під керівництвом академіка П. Гаряєва здійснили досліди відносно дії інфернальних слів і проклять на живий організм – насіння рослин. Отримані результати вражають: порвалися ланцюги ДНК і хромосоми, більшість насіння загинуло, а у того, яке вижило, почались мутації. Ефект від дії таких слів був відповідним опроміненню насіння великими дозами радіації.

Тобто важлива роль словесних установок на здоров'я очевидна: використовуючи їх, ми здатні руйнувати власне здоров'я, як це робить більшість людей, або зміцнювати й підтримувати його. Варто лише скласти набір відповідних ментальних установок на підтримку здоров'я і по-

стійно, щоденно вголос чи подумки повторювати їх, нагадуючи своїй свідомості та енергоінформаційній структурі біотіла, що становить *суть усвідомленого ментального програмування та моделювання власного здоров'я*.

Виклад основного матеріалу. Крім перерахованого вище, необхідне також постійне підживлення організму енергією, оскільки остання вичерпується у процесі життя. Продукти харчування дають нам, у основному, хімічні елементи для розбудови біотіла і невеликий заряд для життєдіяльності. Спілкування між собою подібними забирає більше енергії, ніж дає, а постійне мислення, що не виключається від пробудження до сну, забирає її ще більше. Тому тільки направлена усвідомлена медитація на поповнення енергії від Світового енергетичного океану сприяє збільшенню батьківського заряду енергії і підтримці її на рівні замовленого вами стану. На тривалість життя впливає і наявність програми його тривалості, що задається полем соціуму. У Середньовіччі у Європі вона складала 30–40 років, нині – 80–90. У цю програму включена підпрограма самознищення, яка спрацьовує при досягненні терміну життя, що залежить від збоїв у здоров'ї, не помічених у дитинстві. Усе в світі побудоване за єдиним універсальним алгоритмом, але у різних масштабах. У відповідності до структурно-функціональної моделі будь якої системи, описаної детально в О.П. Бугайова та співавторів [1], якість і тривалість її функціонування (здоров'я та довголіття) визначаються 8-ма факторами: надходження і вивід із системи інгредієнтів (маси, енергії, інформації); ступінь досконалості вихідних структур системи («нитка долі»); деструктивні фактори; елемент контролю (управління) станом системи; трансформації і мутації вихідних структур; наявність програм самознищення і тривалості життя системи; ступінь гармонізації функціонування системи; гармонізація існування у більш загальній системі («поле долі»).

Якщо з перерахованих факторів структурно-функціональної моделі приберемо чи ослабимо дію деструктивних факторів (зашлакованість, комфортність, зменшення числа лідируючих та молодих клітин, погіршення регуляції); зітремо закладену у організмі людини програму самознищення, гармонізуємо та ідеалізуємо його польову структуру, а надходження ресурсів і їх перетворення будуть знаходитись у згоді з ритмами зовнішнього середовища, то людина, як система, зможе функціонувати необмежено довго. Додамо, що клітина може бути запрограмована на безсмертя, але організм (особина), напевно, може бути запрограмований популяцією на знищення для еволюції цієї ж популяції, що підтверджує уся біологічна історія на планеті. Тому, поки особина не скине свідомо з себе програму самознищення (не зітре її на енергоінформаційному рівні), немає чого сподіватись на довголіття, тим більше на безсмертя. Факт смерті й ідея безсмертя завжди хвилювали людей, що зафіксовано як у фольклорі, міфології та історії культури.

Тобто дії медицини, що перетворилась на бізнес, у традиційних напрямках не мають успіху. Тільки зміна ідеології і методології зможе принести успіх у цій галузі. І перша ластівка це поява теорії ендогенного дихання. Американські учені встановили, що основною причиною старіння є низька енергетика клітин і значне число в них вільних радикалів, а також через те, що велике навантаження у організмі приходить лише на 1–2% клітин і це перевищення складає сотні й тисячі разів, яке призводить до швидкого зносу й руйнування цих клітин. Це відбувається по причині екзогенного дихання людини. Тому був запропонований перехід на ендогенне дихання, коли клітини самі генерують кисень, а увесь процес обміну проходить не по типу горіння (мікробухів) з відповідним руйнівним ефектом. Концепція ендогенного дихання – фундаментальне відкриття, що дозволяє різко

знизити руйнування тканин і підвищує енергетику клітин, формуючи активну імунну систему, яка захищає організм від таких небезпек, як інсульт, інфаркт, рак та сприяє комфортному життю без хвороб. До нечастого дихання завжди закликали йоги, бо воно покращує обмін речовин у організмі, знижує температуру тіла на 1–1,5 °С, зменшує використання кисню ззовні і примушує генерувати кисень усередині клітини, збільшуючи тим самим холодний ядерний синтез у тілі, який у звичайної людини протікає на рівні 0,1–0,3%. При цьому досягається перших десятків процентів при заняттях йогою, що і зумовлює зниження споживання їжі у 10 разів. Проте, незважаючи на важливу роль ендогенного дихання для здоров'я людини (20–30%), воно не буде визначальним у загальній тривалості її життя, оскільки ключові позиції серед факторів довголіття займають програми самознищення і тривалості існування. Тільки усунувши останні є сенс займатись усіма іншими факторами довголіття. До речі, варто зазначити, що «жорстко запрограмована смерть» проявляється у небагатьох істот на планеті, скажімо, у лососей після нересту, але як програма вона має місце для кожної істоти й реалізується з різних причин.

На Заході рух за безсмертя (імморталізм) почався у 1964 р. з появою книги «Перспектива безсмертя» фізика Р. Еттингера (США), який заявив, що ми могли б стати поколінням, яке переможе смерть, і варто почати рухатись до цієї мети, кинувши «звичку помирати». Відтоді з'явилося багато книг і досліджень на цю тему та виникло багато товариств у підтримку цього руху, які вважають, що треба «зруйнувати імпринт на смерть і жити вічно!».

Складемо класифікацію енергоінформаційних загроз для здоров'я людини і ступінь їх ризику на середню особу в Україні: 1. Загроза з майбутнього (тиск епохи) – негативна дія відповідного етапу розвитку суспільства – 20%; 2. Негативна дія егрегорів держави,

суспільних установ, місця проживання – 20%; 3. Негативна дія реклами і ЗМІ (телебачення, інтернет, радіо, періодика) – 15%; 4. Негативна дія електромагнітного випромінювання – 10%; 5. Негативна дія вірусів, грибків, шкідливих бактерій, паразитів – 10%; 6. Негативна екологічна ситуація: забруднення повітря, води, продуктів харчування, території – 10%; 7. Негативна енергоінформаційна дія від інших людей: лайка, енергоампіризм, пристрій, псування, прокляття – 5%; 8. Генетичні порушення, отримані від батьків і родових травм – 5%; 9. Негативні дії, отримані у дитинстві при вихованні – 5%.

Основний вид захисту – підвищення власної свідомості і регулярні, щоденні енергоінформаційні вправи, зарядки [4]. Суть захисту у виконанні енергоінформаційних технік, які включають: – відповідну ментальну й словесну команду; – створення відповідного динамічного образу і підтримка його у ритмі власного дихання від 0,5 до 1 год.; – надалі включати команду, щоб динамічний образ працював «на автоматі» без свідомого зусилля. Для гармонізації: увага має бути у вигляді фонтану, квітки, що розпускається; для захисту: у вигляді двоспіралеподібного високочастотного вихора, тобто. обертання уваги одночасно в одну та другу сторони.

Отже, виходить, що людину перш за все потрібно навчити правильно жити, а потім уже лікувати, якщо виникне така потреба. Саме на таких практиках потрібно зосередитись як у повсякденному житті, так і у навчанні. На кафедрі екології НАУ вже проводились семінари на тему «Екологічний простір здоров'я – усвідомлене програмування життя», де *перше заняття* присвячувалось 10 основним параметрам, що характеризують життя людини. Далі, протягом 30 хв., слухачі склали план власного життя із зазначенням терміну його можливої тривалості, представляючи основні її сфери: а) ступінь здоров'я, у %; б) особисті здатності, нахили, уміння; в) галузь трудової діяльності, навчання; г) сім'я чи плани на її створення; г) мораль,

віра, переконання; д) соціум і спілкування у ньому; є) відношення до фактів, істин, переконань. Наступне завдання: протягом 30 хв. скласти 10 основних програм, що мають zorganizувати русло подальшого життя. *Друге заняття*: тренування медитативного стану (30 хв.) для встановлення визначених вище програм; тренування у експертно-еніологічній діагностиці вибраних програм. *Третє заняття*: лекція на тему «Людина як полівихорова енергоінформаційна система. Діагностика основних параметрів її структури». Удосконалення тренувань другого заняття. *Четверте заняття*: лекція на тему «Ноосфера планети та її вплив на людину». Удосконалення технік попередніх занять. *П'яте заняття*: лекція на тему «Всесвіт як полівихорова система, її вплив на людину». Удосконалення технік попередніх занять. *Шосте заняття*: лекція на тему «Людина і Бог – відображення взаємодії у релігії». Удосконалення технік попередніх занять.

Після вищевикладеної теоретичної частини переходили до практичних основ екологічного простору здоров'я та усвідомленого програмування власного життя. Доцільно звернутись до статті у №3 цього журналу за 2020 р. під назвою «Енергоінформаційний потенціал особистості у контексті ноосферогенезу», де більш детально схарактеризовано елементи людської енергоструктури та зовнішнього середовища, а також такі поняття, як «промінь уваги», «поле уваги», «динамічний образ», «тип руху енергії і її вид», «екран свідомості», «воля», «голос совісті», «поле захисту», «аура» [2].

Для підтримки здоров'я бажано також скласти для й прийняти світоглядно-поведінковий кодекс, типу:

– Світ і Життя існують вічно у постійній зміні.

– Світ був даний нам у екологічному стані і ми зобов'язані його зберегти таким для майбутніх поколінь.

– Цінуй Життя і радій йому – це дар. Будь оптимістом.

– Допомагаючи іншим – допоможеш собі.
– Поважай батьків, але будь самим собою.

– Поважай себе і вір у себе.

– Усвідомлюй свою поведінку, коригуй при необхідності.

– Поступай по совісті, правді, честі.

– Від кожного можна чогось навчитись.

– Не зраджуй друзів, довіряй їм, але перевіряй.

– Розвивай свою волю, уміння, знання, навички, став цілі.

– Перш, ніж судити, подивись на себе, виявляй терпіння до недоліків інших.

– При невдачі не опускай руки, не гнівайся, не лінуйся; йдучи – озирнись.

– Не бійся смерті – це лише квантовий перехід між етапами існування Душі.

– Ти – Творець власної Долі, здоров'я, успіху і щастя!

Висновки. Як у вище згаданих статті, нами й тут означено й розширено поняття екологічного простору здоров'я індивідууму, а людини – як творця й конструктора своєї долі, успіху, щастя, здоров'я. Додовнено моральні й етичні принципи та фактори екологічної культури сучасного громадянина, що складають основу екобезпеки, ноосферогенезу, сталого, збалансованого, природоузгодженого суспільства.

Запропоновано алгоритм усвідомленого програмування власного життя: 1) стерти стару програму старіння свого біотіла; 2) стерти програму самознищення; 3) стерти стару програму тривалості свого життя (70–90 років) і задати нову (100 років та більше); 4) знищити власні обмежувальні переконання, негативні емоції і страхи, закладені у біо- та соціальному тілі (особистості); 5) сформувати нові ментальні енергоінформаційні структури з програмами на оздоровлення, омолодження, творчу активність, довголіття; 6) постійно підтримувати у собі необхідний потенціал/заряд енергії; 7) тримати «незламний намір» (волю), віру/переконання та постійно й щоденно виконувати запропоновані дії у цьому напрямку.

Успішні приклади є – головне, Ваше бажання!

Експериментально підтверджено доцільність трансформації системи освіти у часи змін, техногенних катастроф, гео-

логічних катаклізмів, війн; підкреслено значення ноосферної, екологічної освіти й виховання задля свідомого виконання Кодексу нової цивілізації та педагогічної Конституції Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бугайов О. П., Рудько Г. І., Білявський Г. О., Яцишин О. В.** (2018) Екологічна безпека людини у Всесвіті: ресурсно-енергоінформаційний аспект: у 2 т. Київ – Чернівці : Букрек, т. 1. 544 с.; т. 2. 448 с.
2. **Бугайов О. П.** (2020). Кодекс нової цивілізації: основи екологічної безпеки. Київ : Видавництво «СПД Павленко». 623 с.
3. **Саєнко, Т. В.** (2020) Енергоінформаційний потенціал особистості у контексті ноосферогенезу. Вища освіта України 3(78). С. 33–40.
4. **Саєнко, Т. В.** (2020) Ноосферний розвиток особистості в умовах перехідного періоду. Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. Київ : НАУ, Вип. 1(16). С. 123–130.

REFERENCES

1. **Bugayev, O. P., Rudko, G. I., Biliavskiy, G. O., & Yatsishin, O. V.** (2018) Ekologichna bezpeka liudyny u Vsesviti: resursno-enerhoinformatsiyniy aspect. [Environmental safety of man in the Universe: resource and energy information aspect: in 2 vol.] Kyiv – Chernivtsi : Bukrek, vol. 1. 544 p.; vol. 2. 448 p. [in Ukrainian]
2. **Bugayev, O. P.** (2020). Kodeks novoi tsyvilizatsii: osnovy ekolohichnoi bezpeky [The Code of the New Civilization: Basics of Environmental Safety]. Kyiv: SPD Pavlenko Publishing House. 623 p. [in Ukrainian]
3. **Saienko, T. V.** (2020) Enerhoinformatsiyniy potentsial osobystosti u konteksti noosferohenezu. [The energy-informational potential of the individual in the context of noospherogenesis]. Vyscha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]. 3(78)'. P. 33–40. [in Ukrainian]
4. **Saienko, T. V.** (2020) Noosfernyi rozvytok osobystosti v umovakh perekhidnoho periodu. [Noospheric personality development in the conditions of the transition period]. Visnyk NAU. Serii: Pedagogika. Psykholohiia [Bulletin of NAU. Series: Pedagogy. Psychology] : coll. of science pr. K.: NAU, Vol. 1(16). P. 123–130. [in Ukrainian]

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, професор,
керівник,
Центр досконалості Жана Моне
«Європейські Студії соціальних інновацій
в освіті» Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0001-6703-7797>

Олена ОРЖЕЛЬ

доктор наук з державного управління,
доцент,
головний науковий співробітник відділу
взаємодії університетів і суспільства,
Інститут вищої освіти Національної академії
педагогічних наук України
<https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>

Ключові слова: громади, соціальна інклюзія, соціальні інновації, сталий розвиток, університети.

У статті показана роль соціальної інклюзії для сталого розвитку суспільства у співпраці університетів та громад. Проаналізовано методологічні напрацювання попередніх досліджень соціальної згуртованості, міжкультурної комунікації, управління різноманіттям в освітніх спільнотах у контексті розвитку соціальної інклюзії. Показані різні аспекти соціальної інклюзії та її проявлення у суспільному житті

УДК 316.04:37

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).06

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ СПІВПРАЦІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА ГРОМАД

© Нестерова М., Оржель О., 2023

та освітніх середовищах. У статті досліджено роль соціальної інклюзії у формуванні та відновленні повного українського суспільства. Розкрито сутність соціальної інклюзії, її тлумачення науково-експертними спільнотами в Україні та світі. Проаналізовано роль міжнародних проєктів, зокрема проєктів Програми Еразмус+, інших програм і проєктів міжнародної технічної допомоги, у сприянні взаємодії університетів і суспільства, посиленні соціальної інклюзії.

Публікація підготовлена за підтримки Європейської Комісії, але публікація відображає точку зору лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка в ній міститься.

The European Commission's support for the production publication does not

constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Вступ. Складність соціальної реальності українського суспільства, яку протягом багатьох років формувала соціо-економічна та освітня кризи, розбрат та зубожіння населення, соціокультурні конфлікти ще більше загострилась після початку війни 24 лютого 2022 року, яка безповоротно змінила українське суспільство. Біженці і внутрішньо переміщені особи, зруйновані міські та сільські громади, батьки, що втратили дітей, і діти, що залишились без батьківської опіки, комбатанти та цивільні, що зазнали ментальних та фізичних травм, ті, хто перебував під окупацією, та інші категорії громадян у повоєнний період мають сформувати суспільство, здатне рухатись уперед у майбутнє: жити і працювати разом, вести діалог, домовлятися про стратегічні та поточні цілі, планувати, розвивати інфраструктуру, будувати житло, творити і розгортатись.

Тому для відновлення цілісності суспільства, для сталого розвитку спільнот, у тому числі освітніх, набуває особливої актуальності соціальна інклюзія, що завжди відіграє ключову роль в подоланні викликів кризових станів суспільства, а в Україні це наразі виклики повномасштабної війни та повоєнного відновлення. Один із напрямів успішного подолання цих викликів полягає у пошуку моделей успішної взаємодії університету та суспільства, зокрема, у пошуку успішних практик впровадження соціальних інновацій та розвитку соціальної інклюзії у співпраці університетів та громад.

Стійке, резильентне, зорієнтоване у майбутнє суспільство ґрунтується на соціальній інклюзії [20]. Тож і в Україні основою відродження розмаїтого повоєнного українського суспільства повинна стати соціальна інклюзія, що має на меті створення «суспільства для всіх» [10]; або,

за визначенням Світового Банку, процес покращення умов, на яких громадяни або групи громадян беруть участь у суспільному житті.

Ідея інклюзивного суспільства поступово утверджує себе в Україні, у першу чергу – в освіті [4; 10; 14]; розвиваються концепції та підходи до фінансової інклюзії [13; 16]; піднімаються питання адаптації та інтеграції комбатантів як передумова їх включення до соціального, економічного, політичного та культурного життя країни [2]; посібник «Інклюзія осіб з інвалідністю при гуманітарному реагуванні» [9] підготовлено за сприяння Програми розвитку ООН в Україні.

Виклики соціальної інклюзії обговорюють та вирішують організації громадянського суспільства [5; 6; 15], представники бізнесу [7]; кілька науково-практичних конференцій відбулися у вітчизняних університетах [3; 8; 10; 11].

Проте поки що наша держава перебуває на початку шляху до інклюзивного суспільства, а рівень соціальної інклюзивності країни відстає від світових та європейської стандартів.

Стан розробленості проблеми дослідження. Сьогодні соціальна інклюзія є актуальним глобальним питанням. Порядок денний 2030, у якому сформульовано орієнтири розвитку людства у вигляді 17 Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР), побудований на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» [22], що фактично є квінтесенцією соціальної інклюзії. Світова спільнота визнає, що глобальний сталий розвиток можливий, тільки якщо він також є інклюзивним [17].

Соціальній інклюзії приділяє значну увагу ЄС. Ухвалений у 2017 році European Pillar of Social Rights (Європейський стовп соціальних прав) є провідником у побудові соціальної Європи – справедливої, інклюзивної та наповненої можливостями (fair, inclusive and full of opportunity) [26].

Значна роль у формування інклюзивного суспільства належить освіті, оскільки

у закладах освіти проходить соціалізація дітей та молоді. Заклади освіти повторюють моделі суспільного устрою; завдяки активній взаємодії із соціумом відбувається усвідомлення відмінностей та особливостей кожного індивіда, визнання та сприйняття розмаїття.

Питаннями інклюзивної освіти опікується OECD [18], один із освітніх проєктів OECD «The Strength through Diversity: Education for Inclusive Societies» [27], задля просування та посилення інклюзивної освіти пропонує п'ять ключових напрямів державної політики: належне врядування, ресурсне забезпечення, розвиток потенціалу, втручання на інституційному рівні, моніторинг та оцінювання результатів.

Для поширення та просування інклюзії у сфері вищої освіти Європейська Комісія розробила framework of inclusion measures (рамку інклюзивних заходів) для Програми Еразмус+ [29]. Мета цієї ініціативи – полегшити участь у Програмі для здобувачів вищої освіти із особливими потребами, зменшити бар'єри для тих, хто належить до вразливих груп, сприяти позитивному ставленню до розмаїття та відмінностей, поступово крок за кроком допомагати формуванню більш інклюзивних суспільств.

Спільнота ЄПВО підтвердила свою прихильність і підтримку інклюзії у вищій освіті у Римському комюніке: «we commit to building an inclusive, innovative and interconnected EHEA by 2030, able to underpin a sustainable, cohesive and peaceful Europe» [25]; також у додатку II до Римського комюніке «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA» [24], присвяченому розширенню тлумачення соціального виміру ЄПВО, пришвидшенню його впровадження в освітні системи країн-учасниць Болонського процесу.

Питання інклюзії, розмаїття та рівних можливостей у вищій освіті пропагує та досліджує European University Association. У публікації «Diversity, Equity and

Inclusion in European Higher Education Institutions» [21] інклюзія аналізується у тісному зв'язку із зростанням розмаїття, необхідністю дотримуватись фундаментальних цінностей відкритості та толерантності, обов'язком університетів не відмовлятися від незвичного різноманітного контингенту студентів і викладачів, але інтегрувати і гуртувати їх до університетської спільноти, використовуючи заходи з пропагування розмаїття, утверджуючи рівність і рівне ставлення, поширюючи ініціативи і практики сприяння інклюзивності. Також автори обґрунтовують важливість інклюзії в університетах конкуренцією за студента, викладача, ресурси, гранти та необхідністю відповідати на мінливі запити та тенденції розвитку суспільства.

Шукаючи рішення для розв'язання проблем і викликів сьогодення, Україна може та має звертатись до світового та європейського досвіду, у першу чергу тих країн, які досягли значного успіху у просуванні соціальної інклюзії та побудові інклюзивного суспільства. Таким чином, реалізація третьої місії університету – відкритості до суспільства – буде цілісно поєднана з основною місією – навчання і викладання. Співпрацю університетів та громад зробили важливим пріоритетом інші грантові організації. Так, наприклад, у ході проєкту «Муниципальні партнерства з Україною» сервісної служби «Міста в Єдиному Світі» (Engagement Global, GIZ), який піклується про співпрацю близько 80-ти німецько-українських міст-партнерів, приділяється неабияка увага темі соціальної інклюзії на базі розвитку міжкультурної комунікації та діалогу. У цьому ж руслі був реалізований Модуль Жана Моне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські Студії» (2017–2020 рр.), де були підняті соціокультурні аспекти теми соціальної інклюзії, успішного розвитку спільнот та, відповідно, сталого розвитку суспільства. Також практичні аспекти реалізації принципів соціальної інклюзії були одними

із ключових спрямувань в реалізації проекту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (EVDISD), що реалізовувався у 2020–2021 рр. Так, практики розвитку соціальної інклюзії як вектору успішної взаємодії університету та громади були представлені під час проведення Міжнародної літньої школи в Мелітополі 5–9 липня 2021 р. «Принципи та цінності ЄС: різноманіття та інклюзія в освіті для сталого розвитку» на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Всі заходи п'ятиденної Літньої школи були спрямовані на дослідження теми згуртованості, різноманіття та інклюзії для сталого розвитку освіти, включали в себе кращі європейські стратегії і практики розвитку освітніх та інших спільнот. Так, найкращі практики взаємних комунікативно-ціннісних стратегій розвитку громад та їх взаємодії в культурно-освітньому просторі були презентовані в спільних проектах громади та університету: проект «Ми проти епохи глобального мовчання», проект міжміського співробітництва «Впровадження та залучення культурного різноманіття на глобальному рівні», який було реалізовано містами-партнерами Мелітополем (Україна) та Балларатом (Австралія) за підтримки Програми «Інтеркультурні Міста» Ради Європи. Приклад успішно проведеної Літньої школи, активне залучення представників місцевої громади, лідерів громадянського суспільства продемонстрували можливості ефективної співпраці університетів та громад, яка базується на принципах поваги до різноманіття, в першу чергу, культурного, а саме це різноманіття стало двигуном соціальних інновацій та розвитку громади в напрямку соціальної інклюзії, залучення національних менших, інших уразливих верств населення [12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовженням вищезазначених розробок стали проекти міжнародної технічної допомоги ще більш складного рів-

ня. Це проекти у сфері соціальних інновацій та реалізації третьої місії університетів шляхом посилення співпраці між університетами та громадами, дослідження та поширення політик соціальних інновацій. Так, з першого листопада 2022 р. в УДУ імені Михайла Драгоманова розпочалося впровадження Центру досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» – European Studies of Social Innovation in Education – ESSIE (2022–2025). Створення Центру досконалості Жана Моне має на меті пов'язати найкращі результати досліджень у сфері соціальних інновацій із педагогічною діяльністю, отже, запропонувати нові форми викладання і методи навчання та навчальні програми з особливим акцентом на соціальних інноваціях та залученні громади та молоді. А з першого лютого 2023 р. в УДУ імені Михайла Драгоманова впроваджується національний структурний проект програми Еразмус + напряму КА2 (розбудова потенціалу вищої освіти) – «Університети-громади: посилення співпраці». Цей проект також сприятиме дослідженню та розвитку соціальної інклюзії у співпраці університетів та громад, адже він буде впроваджувати європейський досвід у сфері соціальної відповідальності університету та залучення громади, зокрема у розбудові та розширенні співпраці між університетом і бізнесом, співпраці між університетами та середніми школами, співпраці між університетами та НУО та зв'язками між університетами та місцевими органами влади. Іншою сферою застосування європейського досвіду є впровадження третьої місії для інших місій університетів – навчання, дослідження та розробки шляхом модернізації навчальних програм та впровадження в освітні процеси нових підходів до викладання та досвіду, як-от залучення громади, навчання та дослідження, інноваційні центри, інкубатори, хакатони тощо.

Для отримання кращих європейських практик в сфері соціальної інклюзії, для

дослідження соціальної інклюзії як запоруки успішної співпраці університетів та громад було організовано спільний захід в рамках впровадження проєктів Еразмус+ Центр досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» та КА2 «Університети–громади: посилення співпраці». Так, з 24 липня по 5 серпня 2023 команда проєктів міжнародної технічної допомоги напряму Еразмус+, експерти та представники керівництва УДУ імені Михайла Драгоманова взяли участь в роботі Міжнародної літньої школи та навчальному візиті до Університету Генуї (Італія). Міжнародна літня школа «Культурологічні дослідження (культурні студії) та культурний діалог у міжкультурному середовищі з метою залучення громад» Генуя (Італія) – Мелітополь (Україна) була проведена 24–28 липня 2023 року в м. Генуя. Літня школа відбулася в рамках імплементації проєкту Центр досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» – Jean Monnet Centre of Excellence та у синергії з проєктами напряму Еразмус+ КА2 «Університети-громади: Посилення співпраці» та Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» (SCAES). Також відбулася підтримка сталості проєкту напряму Жана Монне Проєкт Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» Erasmus+ Jean Monnet Project «European values of diversity and inclusion for sustainable development» (EVDISD). Літня Школа проводилася за підтримки Національного Еразмус+ Офісу в Україні. Згідно з проєктною заявкою Центр досконалості Жана Монне, Літня школа мала бути проведена в м. Мелітополі, але через окупацію та небезпеку для європейських партнерів було прийняте рішення провести її в м. Генуї, об'єднавши, для раціонального використання коштів, з навчальним візитом до Університету Генуї (який було намічено також згідно проєктному плану Центра досконалості Жана Монне).

Тому Літню школу було організовано спільно Факультетом педагогічних наук DISFOR – Університет Генуї (Італія), Українським державним університетом імені Михайла Драгоманова, Українською асоціацією дослідників європейських цінностей в освіті (AREVE), Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Богдана Хмельницького. Літня Школа була проведена в змішаному форматі. Загалом, до заходу долучилось понад 250 здобувачів, молодих вчених, аспірантів, докторантів, дослідників, викладачів, представників професійних спільнот та громадянського суспільства.

Учасники отримали нові робочі інструменти з кращих європейських практик в області впровадження соціальної згуртованості, міжкультурного діалогу, ідей соціальних інновацій та принципів залучення спільноти для сталого розвитку суспільства. До роботи Літньої школи були запрошені експерти з різних українських університетів – адже, як зазначалось вище, вона відбувалась у синергії із проєктом КА2 Еразмус+ «Університети-громади: посилення співпраці» (УНІКОМ), в якому беруть участь вісім українських університетів, а національним координатором виступає УДУ імені Михайла Драгоманова. Тому в Літній школі від УДУ імені Михайла Драгоманова взяли участь не тільки представники робочої групи по проєкту Жана Монне Центр досконалості «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті», а й учасники робочої групи по проєкту УНІКОМ. Окрім активної участі в пленарних та секційних засіданнях, проведення дискусій та обговорень з представниками європейських та українських університетів, команда УДУ імені Михайла Драгоманова організувала окремий секційний день 26 липня 2023 р. з презентаціями науково-практичного доробку у вигляді Панельної дискусії на тему «Міжкультурні комунікації в освіті для залучення та розвитку спільнот». В ході панельної дискусії тема соціальної

інклюзії розглядалась в фокусі міжкультурної комунікації, зокрема, з огляду на проблеми мігрантів, представників національних меншин, моніторингу приймаючих громад тощо.

Для поширення здобутків зазначених проєктів міжнародної технічної допомоги, зокрема, виступів та обговорень в ході проведення Літньої школи, її запис, детальна програма та матеріали розміщені на сайті проєкту www.cessie.eu, в гугл-класі, на сайтах партнерських проєктів Жана Монне та на сайтах університетів-партнерів заходу. Після завершення Літньої Школи для виконання проєкту Жана Монне Центр досконалості «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» з першого по п'яте серпня 2023 року команда проєкту Центру досконалості УДУ імені Михайла Драгоманова взяла участь у навчальному візиті на факультет ДІСФОР. Програма п'ятиденного навчального візиту «Широка інклюзія та розвиток спільнот» була підготовлена професором Г. Аморетті, професором Д. Спұлбер, професором Д. Пармеджані з урахуванням різних аспектів актуальної у сучасному суспільстві проблеми: «Соціальна інтеграція біженців в Італії; ідеї, інсайти і передові практики соціальної інтеграції». Під час навчального візиту учасники отримали знання про те, як подолати ряд існуючих бар'єрів за допомогою ретельно продуманого політичного втручання, зокрема, на рівні університету; як гнучко реагувати на різні потреби; вирішувати питання статусу і кидати виклик суспільному сприйняттю. Подібна програма може послугувати основою для розробки відповідних рекомендацій для розвитку соціальної інклюзії в різного рівня соціальних системах, не тільки на рівні університетів та громад.

Отриманий досвід, обмін знаннями має не тільки презентуватися та звітуватися командою УДУ імені Михайла Драгоманова по участі в роботі Літньої школи та навчальному візиті в Університет Генуї. Було вирішено узагальнити цей отрима-

ний досвід та поширити результати на більш широкий загал освітян, ніж проєктні команди УДУ імені Михайла Драгоманова, тому узагальнення отриманих кращих практик в сфері розвитку соціальної інклюзії та їх поширення відбудеться під час роботи Осінньої Школи «Лідерство, широка інклюзія та залучення спільнот в співпраці університетів та громад», яка запланована на 23–28 жовтня 2023 р. в онлайн форматі. Однією із основних тем для висвітлення в ході Осінньої школи буде широка інклюзія, зокрема, соціальна інклюзія у співпраці університетів та громад.

Обираючи соціальну інклюзію як наріжний принцип повоєнного суспільства, Україна відповідає вимогам і критеріям членства в Європейському Союзі; глибше інтегрується у ЄПВО; уможливує участь у Програмі Еразмус+; вирішує низку важливих і важких проблем, спричинених агресією російської федерації та повномасштабною війною шляхом єднання та зцілення суспільства, травмованого війною; його мобілізації для відновлення та відродження України; запровадження на різних рівнях (інституційному, місцевому, регіональному, національному) ініціатив інклюзивності – заходів, проєктів, програм, адресованих окремим цільовим групам з обмеженнями або особливими потребами. Таким чином, використання університетського потенціалу (знань, вмінь, партнерських зв'язків, освітньої інфраструктури, інших ресурсів) з метою формування «суспільства для всіх» має підвищити соціальну інклюзивність та прискорити відновлення країни.

Висновки. Наведені в статті приклади реалізації проєктів з розвитку соціальної інклюзії та покращення співпраці університетів та спільнот окреслюють існуючі досягнення та напрямки подальшої роботи. Також проєкти міжнародної технічної допомоги, зокрема, за підтримки ЕАСЕА, доводять, що вони спрямовані не тільки на розвиток університетських спільнот, сис-

теми вищої освіти України, а й на розвиток суспільства шляхом розвитку громад, посилення їх співпраці з університетами [23]. Тому європейські університети, інші ЗВО, європейські дослідницькі центри, громадські організації тощо є активними учасниками процесів соціальної інклюзії, їх натхненниками та ініціаторами. Досліджуючи соціальні, економічні, політичні процеси, вивчаючи тенденції та узагальнюючи дані, науковий та науково-педагогічний персонал університетів, розкриваємо механізми ефективної співпраці університетів, громад, ширшого суспільства з тим, щоб потім відтворити їх в університетських проєктах, ініціативах взаємодії університетів із бізнесом, органами влади, громадянським суспільством, науковими установами, міжнародними партнерами. Практики такої взаємодії формалізуються та інституціалізуються, стають нормою університетського життя, в той час як

бізнес, органи влади, пересічні громадяни звикають бачити в університетах надійних, мудрих та чуйних партнерів, готових ділитись знаннями, ініціювати проєкти та програми, бути лідерами і новаторами на місцевому, регіональному, національному, глобальному рівнях. Залучення до діалогу різних верств населення, професійних, вікових, етнічних, релігійних та інших груп; надання можливості висловитись як успішним та заможним громадянам, так і тим, хто належить до вразливих груп; спільний пошук рішень допомагають розв'язанню проблем, уповноважують громадян на спільну (або соціальну) дію, забезпечують соціальну інклюзію. У діалозі та взаємодії виникає інклюзивне середовище – омріяне «суспільство для всіх», що забезпечує особистісний розвиток, дозволяє громадянам реалізувати свої здібності та взяти участь у суспільному житті, уможлиблює їх самореалізацію тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Блінов О. А., Тімкін І. Ф.** Соціальна робота з пораненими військовослужбовцями в військово-меду госпіталі. *Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку*: кол. монограф.: у 2 ч. Ч. 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: Технодрук, 2021. С. 268–281.
2. Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Інклюзія в умовах воєнного часу» (20 жовтня 2022 р.). URL: <https://vsei.vn.ua/index.php/z/1019-vseukrajinska-naukovo-praktichna-onlajn-konferentsiya-inklyuziya-v-umovakh-voennogo-chasu>.
3. **Грек О. Б.** Інклюзивна освіта як модель соціального устрою суспільства. URL: <https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-yak-model-socialnogo-ustroyu-suspilstva-271509.html>.
4. Група активної реабілітації. URL: <https://gar.org.ua/>.
5. Група впливу. URL: <https://www.vplyv.org.ua/>
6. Дизайнерське бюро ORFO Universal Design. URL: <https://m.facebook.com/profile.php?id=100026443676281>.
7. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2022 р.): у 2 ч. Ч. 1. Київ: Університет «Україна», 2021. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_

REFERENCES

1. **Blinov, O.A., & Timkin, I. F.** (2021). Social work with wounded military servicemen in military medical hospitals. *Social and educational inclusion: history, modernity, development prospects: collective monograph in 2 parts. Part 1. Institutional and personal aspects of implementation in Ukraine* / ed. S.P. Mironovoy, L. B. Platash. /edited by. Chernivci: Tehnodruk. S. 268–281. [in Ukrainian]
2. Vseukrayinska naukovo-praktichna onlajn-konferenciya «Inklyuziya v umovah voennogo chasu» (20 zhovtnya 2022 roku). [All-Ukrainian scientific and practical online conference «Inclusion in wartime conditions»] (20th of October 2022). URL: <https://vsei.vn.ua/index.php/z/1019-vseukrajinska-naukovo-praktichna-onlajn-konferentsiya-inklyuziya-v-umovakh-voennogo-chasu> [in Ukrainian]
3. **Grek, O.B.** Inklyuzivna osvita yak model socialnogo ustroyu suspilstva [Inclusive education as a model of social organization of society]. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/i-inklyuzivna-osvita-yak-model-socialnogo-ustroyu-suspilstva-271509.html> [in Ukrainian]
4. Hrupa Aktivnoyi Reabilitatsiyi [Group of Active Rehabilitation]. Retrieved from: <https://gar.org.ua/> [in Ukrainian]

vidannya/Inkljuzivne_osvtn_seredovische/zbirnik_ios_2022_1.pdf. 333 с.

8. Інклюзія осіб з інвалідністю при гуманітарному реагуванні: посібник для органів і закладів, залучених до організації та надання допомоги й послуг населенню при гуманітарному реагуванні / упоряд. І. Виртосу; за ред. О. Іванова. ПРООН. 2022. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-12/Inclusive%20Hum%20resp%20posibnyk.pdf>.

9. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2022. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28305/1/3.%20Toporivska_Tripak_tezu.pdf. 384 с.*

10. **Колупасва А.** (2014). Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 2. С. 7–18.

11. На факультеті СПП вперше відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття». (26.11.2021, Запорізький національний університет). URL: https://www.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=55749&lang=ukr&news_code=na-fakulteti-spp-vpershe-vidbulasya-vseukrayinska-naukovo-praktichna-konferentsiya---spetsialna-osvita-ta-sotsialna-inklyuziya--vikliki-khkh---stolittya--.

12. **Нестерова М., Атажева Л., Заможський А.** (2023). Соціальні інновації та управління різноманіттям у співпраці університетів та громад. *Вища освіта України*. № 1. С. 47–53.

13. **Парубець О. М., Аджикова І. В., Кальченко О. М., Тарасенко О. О.** (2022). Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. № 1/1. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.1\(1\)](https://doi.org/10.37634/efp.2022.1(1)).

14. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку (2021) : кол. монограф.: у 2 ч. Ч. 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 352 с.

15. Спільнота EnableMe. URL: <https://community.enableme.org/ua/>.

16. **Тимків А. О., Сидор Г. В.** (2022). Фінансова інклюзія як складова відновлення економіки України. *Інклюзія і суспільство*. № 1. URL: <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-1>

17. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>.

5. Hrupa vplyvu [Group of Impact]. Retrieved from: <http://www.vplyv.org.ua/> [in Ukrainian]

6. Dyzainerske biuro ORFO Universal Design. [Designer Borough ORFO Universal Design]. Retrieved from: <http://m.facebook.com/profile.php?id=100026443676281> [in Ukrainian]

7. Inkljuzivne osvitnye seredovische: problemi, perspektivi ta krashi praktiki: tezi dopovidej XXII Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferenciyi (m. Kyiv, 30 listopada – 1 grudnya 2022 r.), u 2-h chastinah. Ch. 1. Kyiv: Universitet «Ukrayina». [Inclusive educational environment: problems, prospects and best practices: theses of reports of the XXII International Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 30 – December 1, 2022), in 2 parts. Part 1. Kyiv: «Ukraine» University]. Retrieved from: http://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_osvtn_seredovische/zbirnik_ios_2022_1.pdf. [in Ukrainian]

8. Inkluziia osob z invalidnistiu pry humanitarnomu reahuvanni: Posibnyk dlia orhaniv i zakladiv, zaluchenykh do orhanizatsii ta nadannia dopomohy u posluh naselenniu pry humanitarnomu reahuvanni. (2022). [Inclusion of persons with disabilities in humanitarian response: Guide for bodies and institutions involved in the organization and provision of assistance and services to the population in humanitarian response]. Compiled by I. Virtos, edited by O. Ivanov. UNDP. Retrieved from: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-12/Inclusive%20Hum%20resp%20posibnyk.pdf> [in Ukrainian]

9. Innovaciyi partnerskoyi vzayemodiyi osviti, ekonomiki ta socialnogo zahistu v umovah inkljuziyi ta pragmatichnoi reabilitaciyi sociumu: Materiali VI Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferenciyi. (2022). [Innovations of partnership interaction of education, economy and social protection in conditions of inclusion and pragmatic rehabilitation of society: Materials of the VI International Scientific and Practical Conference]. Kam'yanec-Podilskij: Navchalno-reabilitacijnij zaklad vishoyi osviti «Kam'yanec-Podilskij derzhavnij institut». [Kamianets-Podilskiy: Educational and rehabilitation institution of higher education «Kamianets-Podilskiy State Institute»]. Retrieved from: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28305/1/3.%20Toporivska_Tripak_tezu.pdf. [in Ukrainian]

10. **Kolupayeva, A.** (2014). Inkljuzivna osvita yak model socialnogo ustroju. [Inclusive education as a model of the social system]. *Osobлива дитина: навчання і виховання*. [A special child: education and upbringing], no. 2. P. 7–18. [in Ukrainian]

11. Na fakulteti SPP vpershe vidbulasya Vseukrayinska naukovo-praktichna konferenciya «Specialna osvita ta socialna inkljuziya: vikliki XXI stolittya» [The All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Special Education and Social Inclusion: Challenges of the 21st. Century» was held for the first time at the SPP faculty]. (26.11.2021, Zaporizkyi natsionalnyi universytet). [Zaporizhzhia Nazionalnyi University]. Retrieved from: https://www.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=55749&lang=ukr&news_code=na-fakulteti-spp

vpershe-vidbulasya-vseukrayinska-naukovo-praktichna-konferentsiya---spetsialna-osvita-ta-sotsialna-inklyuziya--vikliki-khkh---stolittya-- [in Ukrainian]

12. **Nesterova, M., Atnazheva, L., & Zamozhskij, A.** (2023) Socialni innovaciyi ta upravlinnya riznomanittyam u spivpraci universitetiv ta gromad. [Social innovation and diversity management in cooperation between universities and communities]. *Visha osvita Ukrayini. [Higher education of Ukraine]*, no. 1. S. 47–53 [in Ukrainian]

13. **Parubec, O.M., Sadchikova, I.V., Kalchenko, O.M., & Tarasenko, O.O.** (2022). Finansova inklyuziya yak instrument dostupnosti naseleण्या do rinku finansovih poslug krayin YeS. [Financial inclusion as a tool for population accessibility to the financial services market of EU countries]. *Ekonomika. Finansy. Pravo. [Economy. Finances. Right]*, no. 1/1. Retrieved from: [http://doi.org/10.37634/efp.2022.1\(1\)](http://doi.org/10.37634/efp.2022.1(1)) [in Ukrainian]

14. Socialna ta osvitnya inklyuziya: istoriya, suchasnist, perspektivi rozvitku: kolektivna monografiya u 2 chastinah. Chastina 1. Institucijni ta osobistisni aspekti vprovadzhennya v Ukrayini. (2021). [Social work with wounded combatants in a military hospital. Social and educational inclusion: history, modernity, development prospects: collective monograph in 2 parts. Part 1. Institutional and personal aspects of implementation in Ukraine] / za red. S.P. Mironovoyi, L. B. Platash. Chernivci: Tehnodruk. 352 s. [in Ukrainian]

15. Spilnota EnableMe. [Community EnableMe]. Retrieved from: <http://community.enableme.org/ua/> [in Ukrainian]

16. **Timkiv, A.O., & Sidor, G.V.** (2022) Finansova inklyuziya yak skladova vidnovlennya ekonomiki Ukrayini. [Financial inclusion as a component of recovering of economic of Ukraine]. *Inklyuziya i suspilstvo. [Inclusion and society]*, no. 1. <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-1> [in Ukrainian]

17. Yak OON pidtrimuye Cili stalogo rozvitku v Ukrayini. [How OUN supports Sustainable Development Goals in Ukraine]. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> [in Ukrainian]

18. Building capacity for inclusive teaching: policies and practices to prepare all teachers for diversity and inclusion. *OECD Education Working Paper*, no., 256. Retrieved from: <https://doi.org/10.1787/57fe6a38-en>

19. Commission Implementing Decision – framework of inclusion measures of Erasmus+ and European Solidarity Corps 2021–27. Retrieved from: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/document/commission-decision-framework-inclusion-2021-27>.

20. **Waegh, R. de et al.** (2023). Social Inclusion and Resilience. *Islands and Resilience. SpringerBriefs on Case Studies of Sustainable Development*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-9964-2_2

21. Diversity, Equity and Inclusion in European Higher Education Institutions. Retrieved from: https://eua.eu/downloads/publications/web_diversity%20equity%20and%20inclusion%20in%20european%20higher%20education%20institutions.pdf

22. Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. (2016). *Report on the World Social Situation 2016*. New York United Nations.

23. **Nesterova, M., & Orzhel, O.** (2022). The Case of REDU Project: Aligning Results with Displaced Universities' Needs and the Future of Ukraine. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, no. 14. Retrieved from: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-42-55>

24. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Retrieved from: http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.

25. Rome Ministerial Communiqué. Retrieved from: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf

26. The European Pillar of Social Rights in 20 principles. Retrieved from: http://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en#chapter-iii-social-protection-and-inclusion.

27. The Strength through Diversity: Education for Inclusive Societies. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/>.

Olena ZHYHADLO

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Foreign Languages
Department,
Educational and Research Institute of Law of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
<https://orcid.org/0000-0002-1605-7242>
Scopus ID: 57412914700

Ключові слова: оцінювання, самооцінювання, бланк самооцінювання, продуктивні уміння, юридична англійська мова.

У статті проаналізовано основні види оцінювання вмінь та навичок студентів. Особливу увагу приділено ролі самооцінювання як різновиду формульованого оцінювання, яке сприяє активному залученню студентів до процесу навчання, формуванню в них метакогнітивних навичок, що полягають в осмисленні результатів власної діяльності, а також самостійному знаходженню шляхів подолання труднощів. Установлено, що використання бланків

UDC 378.018.43:811.111

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).07

USING SELF-ASSESSMENT CHECK LISTS FOR STUDENTS' PRODUCTIVE SKILLS DEVELOPMENT AT THE LESSONS OF LEGAL ENGLISH

© Zhyhadlo O., 2023

самооцінювання для розвитку усного та писемного мовлення на заняттях з юридичної англійської мови для студентів-правників сприяє більш ефективному формуванню продуктивних навичок студентів. У дослідженні розглянуто два шаблони бланків самооцінювання: для комунікативних вправ з підготовки та проведення інтерв'ю юриста з клієнтом і написання листа-поради. Авторкою запропоновано алгоритм роботи з бланками самооцінювання, підходи до створення критеріїв для бланків самооцінювання та описано основні функції, які можуть виконувати бланки самооцінювання на основі критеріїв під час різних етапів виконання продуктивних вправ.

Introduction. Assessment is an essential tool for teaching and learning, which includes “interactions among curriculum, assessment and instruction (key elements) and between teachers and students (key actors)” [11, p. 3]. In mainstream education in schools and universities, assessment is typically teacher-administered and aimed at estimating the extent to which students have learned a particular concept, skill or topic, and measuring student achievement. This information helps educators evaluate whether students are meeting the learning objectives or need further support. However, conventional assessment practices are targeted more at checking students’ current knowledge, but not at the process of students’ reflecting on and analyzing their own knowledge, thus such assessment does not prepare students “to learn in situations in which teachers and examinations are not present to focus their attention” [4, p. 5].

Nowadays, due to quick and easy access to information, students are expected to be active and independent participants of the educational process, which involves the development of life-long learning meta-cognitive skills among students, such as “setting their own learning goals, monitoring their progress toward learning goals, monitoring their thinking processes for accuracy and for clarity” [5, p. 3]. Thus, one of primary aims of educational assessment is to assist students in the process of developing into self-directed and motivated learners. The skills which are associated with life-time and independent learning may be achieved with the help of certain assessment practices which enhance student awareness and responsibility, increase their involvement in the process of learning and provide incentive for study.

Analysis of recent publications. The role of assessment in education has been extensively researched by Ukrainian and foreign scholars. Types of assessment (S. Nikolayeva, I. Zymnya, P. Black and D. William, R.J. Marzano, J.W. Pellegrino), the impact of formative assessment and feedback on

student learning (H. Andrade, A. Cullinane, J. Hattie), the correlation between assessment and mastery learning (B.S. Bloom) have been comprehensively described. In addition, the use of competency assessment methods in assessing student outcomes in foreign languages has been explored by a number of educators (M. Kovalenko, O. Pashkevych). Though the concept of self-assessment as a formative type of assessment has enjoyed ample attention in contemporary scholarly literature, application of certain self-assessment techniques as a tool for building and enhancing productive skills of law students at the lessons of English for specific purposes (ESP) requires a thorough exploration.

Therefore, **the purpose of the article** is to analyse different types of assessment, dominating in present-day educational process and to describe the specifics of self-assessment practice application and its effect on productive skills development during ESP lessons for law students.

Presentation of the main material. Nowadays, educators have three major types of assessment at their disposal: diagnostic, summative and formative. The choice between these types generally depends on several factors, including the purpose of the assessment, the stage of the learning process, the types of feedback that are most appropriate for promoting student learning, and the assessment tools that are available. By considering these factors, teachers can choose the most appropriate type of assessment to promote student learning and academic success.

Diagnostic assessment can help to identify students’ current knowledge, establish any weaknesses or gaps that need special attention or uncover students’ strengths. This type of assessment is usually conducted prior to the process of teaching and learning. Types of diagnostic assessment may include pre-tests, identifying skills and competences, and interviews.

One of the primary functions of summative assessment or assessment of learning is

to evaluate the extent to which students have achieved the learning objectives or standards that have been set for a particular course or unit. This allows educators to determine how well students have learned the material and whether they are ready to move on to the next level. Summative assessment is most appropriate at the end of a specific period when students have completed their learning and are ready to be evaluated on their overall performance. Tasks used for summative purposes “provide ways of eliciting evidence of student achievement” [3, p. 9]. They are usually of a more formal nature, and include tests, quizzes, exams, term papers and projects. The results of summative assessment are primarily used to promote students, to provide certification or as a tool for selection of students for entry into educational establishments. Thus, this type of assessment is passive, making no immediate impact on student progress [12].

The ongoing process of interaction of teachers and students during lessons which aims to provide feedback in order to adjust instruction to students’ needs and achievements is referred to in pedagogy as formative assessment, also called classroom assessment or assessment for learning. Formative assessment is most effective during the learning process when students can benefit from immediate feedback to improve their understanding of the material. Formative assessment is typically focused on providing specific, targeted feedback to help students improve their knowledge of the material, understand what they are doing well and where they need to improve, which can help them make progress toward their learning goals. This property of formative assessment directly correlates with developing learning to learn competence of students and thus promotes lifelong learning which implies an increase in student achievement, motivation and greater equity of student outcomes [2].

However, assessment can be considered formative if it is employed continuously to influence the process of learning by means

of improving teachers’ instructional planning [10, p. 2] on the one hand, and empowering students “in taking ownership of their learning” [8, p. 1] on the other hand. Methods of formative assessment promote students’ active role in learning by means of making the results of learning explicit through effective feedback, enabling students to be regulators of their learning. This can only be achieved if assessment encourages student engagement in a process of developing meta-cognitive strategies, supports students in their efforts to think about their own thinking, develops learners’ understanding of the relationship between their previous and current performance, as well as clearly defined success criteria, thus making students the owners of their own learning [5].

In recent publications the role of the student as “the critical connector between assessment and learning” [9, p. 7], an active participator in the learning process has been emphasized. An approach within assessment for learning which stresses that assessment is not only a tool for measuring student achievement, but also a means of promoting student learning and a source of developing metacognition is referred to as assessment as learning [ibid, p. 7]. The key principles underlying assessment as learning are students’ self-directedness and responsibility for their learning, their involvement in the process of learning. Thus assessment as learning concerns the issues of learner’s self-managing, self-monitoring and self-modifying capabilities [6] vital for continuous learning.

The key component of assessment as learning approach is self-assessment. Self-assessment in education refers to the process by which students evaluate their own learning, skills, and performance. It is a form of formative assessment that encourages students to take an active role in their own learning and to develop the metacognitive skills that are necessary for lifelong learning. Metacognition refers to the ability to think about one’s own thinking, and to regulate one’s own learning. Through self-assessment, stu-

dents can develop these skills by reflecting on their own learning processes, identifying areas where they need to improve, and developing strategies for improving their performance [1]. Based on the assumption that the only assessment that can significantly impact on students' learning is the one that correlates with the students' own self-assessment, D. Boud [4, p. 8] argues that any type of assessment would be "sub-ordinate to learner self-assessment".

However, self-assessment may pose certain challenges. One of the main challenges is ensuring that students have the skills and knowledge necessary to assess their own learning effectively. To address this challenge, teachers may need to provide explicit instruction and support to help students develop the skills and knowledge they need to engage in effective self-assessment. To be able to make sound judgement about the quality of their work, to identify and analyze its strengths and weaknesses, students need to be equipped with a set of appropriate standards or criteria against which the quality of work can be measured. D. Sadler refers to these criteria as "reference level" aimed at by the students [12, p. 129].

Developing students' productive skills, i.e. the skills which involve the production of the language in spoken or written forms, constitutes a challenging task in teaching and learning a foreign language. However, mastering a foreign language includes its use as a functional system to fulfil communicative purposes. Moreover, effective communication both orally and in writing is an essential component of the legal profession as lawyers must be able to speak clearly and confidently, presenting legal arguments and persuading judges, juries, and other parties to accept their position, negotiate effectively, finding common ground with opposing counsel and reaching agreements that benefit their clients. Legal professionals are also expected to draft clear and concise legal documents, such as legal letters and contracts. That is why building and honing communication skills

constitutes an important aspect of legal education, making the development of productive skills a crucial task of an ESP course as through teaching speaking and writing skills it is possible to reinforce professional vocabulary, explain and practise certain grammar structures, and encourage reading professional texts and watching job-related videos and films, which in its turn enhances students' receptive skills.

In this study, we would like to focus on two assignments, one oral and one written, which are extensively used at the lessons of Legal English, because they seem essential for lawyers in their day-to-day activities.

Interviewing skills are crucial for lawyers' success as they are directly related to effective representation of clients. One of the primary roles of a lawyer is information gathering hence, effective planning and conducting a lawyer-client interview is necessary to get the required information from clients, witnesses, and other parties in the case. Participating in a lawyer-client interview involves asking different types of questions including open-ended questions and closed questions, listening actively, and probing for additional details to get a clear understanding of the case. In addition, effective interviewing skills help lawyers build trust and rapport with their clients.

To facilitate the process of gathering information and to make sure that nothing is left out, the WASP approach to planning, preparing and carrying out an interview is recommended as a framework for an effective interview with clients. The approach is named after the four phases or stages that it comprises: Welcome, Acquire Information, Supply Information and Advice, and Part [7, p. 35].

The first stage of the WASP approach is to welcome the client and make them feel comfortable. This can involve introducing yourself, offering the client a drink, and making small talk to establish a rapport. The purpose of this stage is to build trust with the client and create an environment in which they feel comfortable sharing information.

At this stage it is also necessary to establish the agenda for the interview, which involves explaining the purpose of the interview, outlining the topics that will be covered, and asking the client if they have any questions or concerns. The second stage of the WASP approach is to listen to the client's story. This involves asking open-ended questions to encourage the client to share information about their situation, concerns, and goals. The lawyer should listen actively, taking notes and clarifying information as necessary. The goal of this stage is to gather all the relevant information from the client. The third stage of the WASP approach is to develop a plan of action based on the information gathered in the previous stages. This can involve explaining the legal options available to the client, outlining the steps that will be taken to pursue the case, and discussing the likely outcomes. The lawyer should also answer any questions that the client may have and provide guidance on what the client should do next. At the final stage of the lawyer-client interview it is recommended to elicit whether the client wishes to continue cooperation with the lawyer, whether the client understands the costs and risks involved, and to promise to write to the client summarizing the issues that have been discussed during the interview.

To maximize students' performance of this task, a self-assessment technique of developing and using self-assessment check lists proved to be effective for increasing students' responsibility and involvement in the process as well as their awareness of potential errors. In addition, if formulated effectively and precisely, these check lists provide learners not only with the assessment criteria, but also with a set of guidelines to approach the tasks.

This self-assessment practice includes the following three steps. Step 1 consists in creating the criteria for the checklist. These criteria may be developed by the teacher and given to students prior to the lesson. Alternatively they can be worked out in class, with the teacher scaffolding the task

by means of prompting requirements to the structure, style, content and manner set for this communicative task. The criteria in the check list may be laid out in the form of statements or questions.

During Step 2 students are supposed to create the first draft of their assignment. Then they evaluate their work by means of comparing what they have created to the criteria laid out in the check list. Technically students should put a tick in the box next to each criterion if they think their performance meets it and a cross if the requirement has not been fulfilled.

Step 3 involves the analysis of omissions and drawbacks by students with the help of the tick and cross symbols they have inserted in their check list, and improvement of the assignment draft. The fulfilment of the final stage is essential for the students to be sure that their work meets the requirements of the task.

As an illustration, a criteria-based self-assessment check list designed for the assignment of a lawyer-client interview within the course of Legal English for undergraduate law students has been selected. The legal issue in this task is to discuss benefits and drawbacks of various business entities (table 1).

The criteria focus on describing advantages and disadvantages of business entities as well as the use of relevant legal terminology (content), the application of the WASP approach (structure) and prosody (manner).

As a rule, a lawyer-client interview is followed up by a letter or email of advice to the client. Similarly to the procedure of self-assessment check list design described for the oral task, at the preparatory stage at the lesson students may be involved in the development of the self-assessment check list for the writing task set for homework. In the sample of the criteria-based self-assessment check list below, the criteria include general requirements to the style of legal writing and the specifics of this type of legal correspondence such as the outline, functions of each paragraph and its content (table 2).

Table 1

Sample of Self-Assessment Check List for Lawyer-Client Interview

1	The content correlates with the task.	
2	There are 4 phases, and the interview is based on the WASP approach.	
3	During the 1st phase, the introductions are done and the purpose is explained.	
4	During the 2nd phase, different types of questions are asked and relevant answers are provided to reveal the facts of the case. Active listening techniques are used and summarizing of the facts is done.	
5	During the 3rd phase, advantages and drawbacks of various types of business entity are supplied; advice is provided.	
6	During the 4th phase, confirmation of further actions, costs and risks is asked for and provided.	
7	Correct and relevant legal terminology is used.	
8	I have spoken fluently, with natural pauses, intonation and correct pronunciation.	

Table 2

Sample of Self-Assessment Check List for Email of Advice

1	I have started with a polite greeting appropriate to the gender and marital status of the client I am writing to.	
2	I have mentioned the date of the interview and the purpose of writing in the first paragraph.	
3	I have outlined the facts of the case in the second paragraph.	
4	I have described the legal issue and referred to the relevant legislation in the third paragraph.	
5	I have informed the client of the options s/he is entitled to/ recommended actions to be taken in the fourth paragraph.	
6	I have outlined actions I as a lawyer need to undertake in the last paragraph.	
7	I have only used formal language and have avoided contractions (e.g. I'd).	
8	I have completed my letter with an appropriate ending and sign-off.	
9	I have checked my spelling and punctuation.	

The samples show that both in the check list for the speaking assignment and that for the writing assignment the criteria comprise the structure (the layout) of a piece of oral or written assignment, the content and manner to ensure effective performance of the task. In our opinion, the number of criteria in a self-assessment check list should not be restricted, enabling both the teacher and students to include as many issues to take into account while planning and performing a task as possible. The more detailed the

wording of the criteria in a check list is, the more possibilities arise to draw students' attention to key requirements set for the activity and to tackle weaknesses. Following the three-step process of criteria-based self-assessment check lists application to speaking and writing tasks enables students to revise the requirements and facilitate planning, make sure they have fulfilled the task properly, and identify and correct mistakes, which bolsters the development of students' productive skills.

Conclusions. Criteria-based self-assessment check lists for speaking and writing assignments at the lessons of Legal English proved to be effective in a number of ways. Firstly, creating self-assessment check lists when approaching the task and using them at the proofreading stage appeared to boost students' responsibility and involvement in performing both speaking and writing assignments, which require a high degree of concentration and accuracy. Another benefit of the criteria-based check list as a self-assessment practice is that it can be used to scaffold and facilitate comprehension of the task as well as reveal weaknesses, and offer methods for addressing further job-related tasks more effectively, thus providing

students with valuable feedback about their learning. This feedback can be used to guide further learning and help students set goals for the future. The described self-assessment practice increases student engagement and shapes a more conscious attitude to task planning and performance, which results in the positive relationship between criteria-based self-assessment and the development of students' productive skills.

Further research may involve possibilities of check lists application for peer assessment, which among other things will require the development of an algorithm for creating detailed rubrics and instructing students as to their role in assessment practice, quality and fairness of evaluation.

REFERENCES

1. **Andrade, H., & Valtcheva, A.** (2009). Promoting Learning and Achievement through Self-Assessment. Theory into Practice. Volume 49(1), pp. 12–19. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/00405840802577544>
2. "Assessment for Learning. Formative Assessment". (2008). OECD/CERI Int. Conf. "Learning in the 21st Century: Research, Innovation and Policy", pp. 1–24. Retrieved from: <https://www.oecd.org/site/educeri21st/40600533.pdf>
3. **Black, P., & Wiliam, D.** (2009). Developing the Theory of Formative Assessment. Educational Assessment, Evaluation and Accountability, 21(1), pp. 5–31. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/225590759_Developing_the_theory_of_formative_assessment
4. **Boud, D., & Falchikov, N.** (2007). Introduction: Assessment for the Longer Term. In: Boud, D. and Falchikov, N. (Eds.) Rethinking Assessment for Higher Education: Learning for the Longer Term. London: Routledge, pp. 3–13. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/305061042_Introduction_Rethinking_assessment_in_higher_education
5. **Clark, I.** (2011). Formative Assessment: Policy, Perspectives and Practice. Florida Journal of Educational Administration and Policy, 4(2), pp. 158–180. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ931151.pdf>
6. **Costa, L., & Kallick, B.** (2004). Launching Self-Directed Learners. Educational Leadership, 62(1), pp. 51–57. Retrieved from: http://educationalleader.com/subtopicintro/read/ASCD/ASCD_234_1.pdf
7. **Crois-Lindner, A., & Firth, M.** (2008). Introduction to International Legal English. Cambridge University Press, 160 p.
8. **Cullinane, A.** (2011). Formative Assessment Classroom Techniques. Resource & Research Guides, 2(13), pp. 1–4. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/283328368_Formative_Assessment_Classroom_Techniques
9. **Earl, L.** (2006). Assessment – a Powerful Lever for Learning. Brock Education Journal, 16(1), pp. 1–15. Retrieved from: https://www.academia.edu/49503920/Assessment_A_Powerful_Lever_for_Learning
10. **Heritage, M.** (2010). Formative Assessment and Next-Generation Assessment Systems: Are We Loosing an Opportunity? The Council of Chief State School Officers, Washington, DC, USA. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED543063.pdf>
11. **James, M.** (2010). Educational Assessment: Overview. In International Encyclopedia of Education: Third Edition (Vol. 3, pp. 161–171). Oxford: Elsevier. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/271964419_Educational_Assessment_overview
12. **Sadler, D. R.** (1989). Formative Assessment and the Design of Instructional Systems. Instructional Science, 18, pp. 119–144. Retrieved from: https://pdf.truni.sk/e-ucebnice/iktv/data/media/iktvv/Symposium_LTML_Royce%20Sadler_BFormative_Assessment_and_the_design_of_instructional_systems.pdf

Віра ДРАГУНОВА

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри менеджменту освіти та права,
Центральний інститут післядипломної
освіти ДЗВО «Університет менеджменту
освіти» Національної академії
педагогічних наук України
<https://orcid.org/0000-0002-5074-5583>

Ключові слова: консалтинг, консалтингова діяльність, управлінське консультування, заклади вищої освіти, управління, менеджери освіти.

У статті розкриваються питання проектування консалтингової діяльності в закладах вищої освіти та описуються особливості надання консалтингових послуг в умовах євроінтеграційних прагнень України. Акцентується увага на умовах невизначеності нашої держави, які сьогодні рухають економіку, науку, культуру, освіту, промисловість та зумовлюють розвиток освітнього консалтингу. Підкреслюється стрімке зростання консультативних послуг, що зумовлює розвиток консалтингової діяльності, яка перебудує значним втратам

УДК 378.1

DOI 10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).11

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРО- ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

© Другунова В., 2023

спричиненими через допущення помилок керівниками при управлінській діяльності тощо. У статті наголошується на важливості управлінського консультування в сучасній освітній діяльності менеджера закладу вищої освіти, особливо в умовах глобальних викликів, таких як інтернаціоналізація, мобільність, демократизація, диверсифікація тощо. Умови невизначеності, в яких перебуває наша країна, та їх наслідки є яскравим прикладом важливості євроінтеграційної практики проектування консалтингової діяльності в закладах вищої освіти.

Умови, в яких сьогодні функціонує система освіти України, визначається як умови невизначеності. Саме в цих умовах спостерігаються часті зміни законодавства, особливо в частині активізації процесів адаптації та трансформації закладу освіти, конкуренції на ринку праці, антикризового менеджменту, забезпеченості надання якісних освітніх послуг. Ураховуючи зазначене, підкреслимо необхідність ефективного функціонування закладу вищої освіти в окреслених умовах. Слід зазначити, що поділ управлінського процесу як основної сфери діяльності закладу освіти і консалтингу як додаткової є об'єктивною необхідністю. Заклади вищої освіти займають одну з найбільших ніш освітнього консалтингу, експертної діяльності та консультування в галузі фундаментальних досліджень та інноваційних розробок. Ефективним шляхом оптимізації менеджменту в закладі вищої освіти визнано системну інтеграцію наукових знань, управлінських потреб та суспільних інтересів, адекватне та раціональне використання яких сприяє впровадженню в управлінський процес проектної діяльності.

Дослідженню теоретичних, практичних аспектів розвитку консалтингу, а також ефективності консалтингових послуг присвячені праці багатьох українських та зарубіжних. Так, серед українських науковців доцільно виокремити Л. Антонюка, М. Бортнікову, О. Брінцеву, В. Вербу, І. Гонтареву, В. Гриценку, В. Давиденку, Г.Єльнікову, О. Карпенку, С. Козаченку, А. Кононюка, В. Коростельова, В. Кременя, О. Марченко, Т. Решетняка, Т. Рибаківу, З. Рябову, Л. Скрипник, Н. Сурженку, В. Хоменку та багатьох інших. З-поміж іноземних дослідників варто виділити М. Алвессона, Е. Бейча, Т. Амбустера, Б. Корноу, Дж. Пура, А. Старді, Ф. Стіллі, Ф. Уїкхема та інших.

Проте, незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню консалтингової діяльності, більшість з них зосереджена на ефективності саме з точки

зору консалтингової взаємодії, а питання оцінювання ефективності проектування консалтингової діяльності з точки зору освітньої галузі залишилися практично невіршеними, зокрема, для закладів вищої освіти.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» дається таке визначення консалтингу (англ. consulting – консультування): консультативні послуги, діяльність з надання консультацій [1, с. 565]. У економічній енциклопедії консалтинг тлумачиться як діяльність спеціалізованих компаній із надання інтелектуальних послуг виробникам, продавцям, покупцям (поради і рекомендації) з різноманітних питань виробничої діяльності, фінансів, зовнішньоекономічної діяльності, створення та реєстрації фірм, дослідження і прогнозування ринків товарів і послуг, розроблення бізнес-проектів, маркетингових програм, інноваційної діяльності, пошуку шляхів виходу з кризових ситуацій, підготовки статутних документів у разі створення нових підприємств і організацій тощо [2, с. 824].

На підставі аналізування підходів різних авторів до трактування поняття «консалтинг» можна дійти висновку, що немає однозначності у розумінні сутності та змістовного наповнення виокремленого поняття. На нашу думку, консалтинг є самостійним видом діяльності, якому притаманні характерні ознаки, зокрема: діяльність, яка здійснюється виключно суб'єктами управлінської діяльності; основним видом діяльності є надання рекомендацій з вирішення проблем та впровадження їх у практичну діяльність. Що стосується проблем та перспектив розвитку консалтингової діяльності в закладах вищої освіти в умовах євроінтеграційних прагнень в Україні, то це питання ще недостатньо розглянуто.

Погоджуємось із твердженням науковців та пропонуємо виділити такі основні характеристики проектування консалтингової діяльності у сфері управління закладом

вищої освіти в умовах євроінтеграційних прагнень України:

- необхідність вирішення проблем підвищення ефективності діяльності закладу освіти, забезпечення якості освітніх послуг;

- підвищення наукомісткості управлінської діяльності, що вимагає від спеціалістів закладу освіти знання найкращих світових досягнень, навичок наукової діяльності, досвіду реалізації проєктів у сфері діяльності закладу вищої освіти;

- недостатність розроблення механізму впровадження проєктних технологій, що сприятиме глобальним змінам в системі вищої освіти;

- потреба в проєктуванні консалтингової діяльності забезпечить ефективність функціонування закладу вищої освіти та підсилить рівень підготовленості педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів вищої освіти;

- необхідність вибору оптимальних форм і методів консалтингової діяльності учасниками освітнього процесу тощо.

Актуальність консалтингу для вищої освіти зумовлена багатоманітністю функцій, які ним виконуються. На противагу терміну «консалтинг» доволі часто, у практиці, вживають термін «управлінське консультування». Провідною ідеєю консалтингу є прийняття управлінського рішення є допомога професійних консультантів. Більшість менеджерів освіти, поєднуючи адміністративні та наукові функції, не мають достатнього досвіду й сучасних професійних знань у сфері управління та адміністрування. Разом з тим значній частині керівного складу закладів вищої освіти значно не вистачає економічного обґрунтування управлінських рішень, що в поєднанні з реалізацією освітнього процесу впливає на якість та змістовність ефективного менеджменту сучасного закладу освіти.

Сформований авторський підхід дозволяє розглядати консалтинг з урахуванням чотирьох аспектів: наукового, концептуального, адаптивного, системного, технологічного. На нашу думку, консалтинг

є концептуальною системою проєктування адаптивної управлінської діяльності в закладі вищої освіти, що предсталений у вигляді консультаційних послуг для вирішення проблем управління, розвитку та функціонування освітньої структури тощо. Доцільно розмежувати поняття консалтингові послуги та консалтингову діяльність, обґрунтувавши останню як елемент для проєктування управлінської діяльності менеджером закладу освіти.

Користуючись методами аналізу, порівняння та абстрагування практики консалтингової діяльності, до числа освітніх структур, які займаються консалтингом, можна віднести: заклади вищої освіти, науково-освітні центри, агентства тощо. Ці інституції надають такі види консалтингових послуг:

- допомога в розробці стратегій розвитку закладів вищої освіти крізь призму корпоративного та індивідуально-групового консультування або навчання;

- здійснення інноваційних розробок в галузі едукції здобувачів освіти за умов державного та контрактного замовлень;

- проведення різних видів діагностики і локальних соціально-педагогічних досліджень для науково-методичних центрів, інститутів освіти інноваційного типу та експериментальних майданчиків з метою узагальнення досвіду роботи та визначення потенційно перспективних напрямків розвитку;

- узагальнення результатів дослідної та експериментальної роботи в галузі освіти, включаючи корпоративне навчання і дистанційні технології;

- психолого-педагогічний аудит і незалежна гуманітарна експертиза методико-технологічних засобів навчання;

- інформаційна підтримка в оформленні грантових заявок у науковоосвітній галузі;

- допомога учням різного віку (або їх батькам чи опікунам) у виборі освітніх маршрутів та вирішенні труднощів, що виникають в освітньому процесі;

- реалізація різного роду програм підвищення кваліфікації працівників освіти

включно з організацією та проведенням індивідуально-групових стажувань;

- послуги з науково-методичного супроводу досліджень у різних галузях наук;
- допомога в розробці видавничих проєктів, створення та перевидання наукових і науково-методичних текстів;
- розробка інформаційних ресурсів;
- наукова, методична та організаційна допомога в проведенні конференцій, семінарів з проблем освіти;
- онсультації в області освітнього і трудового законодавства;
- допомога представникам національних діаспор в адаптації до умов навчання [5].

З розвитком системи вищої освіти виникла потреба в різних характерних саме для конкретного закладу послугах, таких як: консультування з питань організації освітньої діяльності; проведення різноманітних досліджень (соціологічних, психолого-педагогічних, маркетингових тощо) в освітній галузі або для потреб освітньої діяльності в закладах освіти різного типу й рівня; супровід процесів ліцензування, атестації та державної акредитації; розробка освітніх програм, навчальних планів і програм, навчально-методичних матеріалів тощо.

Однак, враховуючи той факт, що значна кількість закладів вищої освіти відчуває необхідність консультаційної допомоги з питань управління, попит на консалтингові послуги в Україні залишається низьким. Основними причинами такої ситуації є:

- складна макроекономічна ситуація та загальне зниження ділової управлінської активності в Україні;
- відсутність культури роботи з незалежними експертами;
- низька платоспроможність замовників послуг;
- неспроможність оцінити корисність консалтингових послуг;
- відсутність гарантій конкретних результатів і позитивного ефекту від консультування;

– складність отримання об'єктивної інформації про консалтаційні фірми та їх можливості [3, с. 189–193].

Розкриття проблеми проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти потребує аналізу суті співвідношення термінів, які формують категоріальний апарат нашого дослідження. Враховуючи відсутність єдиного трактування понять «проєктний менеджмент», «проєктна діяльність», «управління проєктною діяльністю», «консалтинговий проєкт» та «проєктування консалтингової діяльності», нами досліджено сутність даних тверджень та сформовано концепцію проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти.

Проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах невизначеності за своєю суттю є ефективним механізмом успішного позиціонування закладу як на ринку освітніх послуг, так і на ринку праці. Для запровадження цього механізму в діяльність закладу вищої освіти розроблено відповідну концептуальну модель.

Концептуальна модель проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти за своєю суттю є моделлю предметної області, яка складається з переліку взаємопов'язаних понять щодо системи проєктування консалтингової діяльності (консалтингова стратегія) управління закладом вищої освіти, з їх характеристиками, властивостями.

Концептуальний модуль визначає відповідну концептуальну ідею дослідження, що полягає у виокремленні й використанні в управлінському процесі закладу вищої освіти проєктно-управлінських впливів, які передбачають визначення потреб і бажань цільової аудиторії (педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників ЗВО) та задоволення їх на ринку освітніх послуг і ринку праці. Даний модуль складається з методологічного (закони, концепції, нормативна база тощо), теоретичного (ідеї, наукові узагальнення щодо) та практичного

(необхідність розробки й запровадження консалтингового управління діяльністю ЗВО) концептів. Крім того, він включає цільовий і кон'юнктурний концепти.

Змістово-процесуальний модуль. Включає три блоки: ресурсне забезпечення; змістове наповнення; технологічне та методичне забезпечення. Ресурсне забезпечення: передбачає визначення споживачів, грантів, обладнання та інше. Споживачі – цільова аудиторія; оплата за навчання; гранти для фінансової підтримки висококваліфікованих працівників; матеріально-технічне забезпечення (комп'ютеризація, інформатизація); створення середовища освітніх послуг; розробка стандарту освітньої діяльності (програм).

Результативний модуль забезпечує:

1. Позитивний розвиток іміджу закладу вищої освіти (за результатами моніторингу стану позиціонування закладу на ринках праці та освітніх послуг).

2. Високий рівень задоволення освітніх потреб учасників освітнього процесу за результатами опитування та моніторингу контенту суб'єктів консалтингових послуг, що надає заклад вищої освіти.

3. Позитивну динаміку рівня діяльності закладу вищої освіти за результатами моніторингу.

Регулятивний модуль. Він передбачає оприлюднення інформації про стан позиціонування закладу вищої освіти: повідомлення соціальних мережах, отримання зворотного зв'язку та створення програми заходів щодо покращення стану діяльності закладу вищої освіти: утворення нового спектру освітніх послуг за результатами аналізу інформації зворотного зв'язку.

Унаслідок реалізації вищезазначеної моделі проектування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах невизначеності можуть бути прийняті управлінські рішення щодо необхідності:

- визначення й аналізу цільових стратегій розвитку закладу вищої освіти;
- здійснення обміну пропозицій закладу вищої освіти, необхідних для ринку

праці та ринку освітніх послуг, на певне ресурсне забезпечення діяльності закладу (споживачі освітніх послуг, оплата за навчання, гранти для фінансової підтримки, висококваліфіковані педагогічні, науково-педагогічні працівники, належна матеріально-технічна база, інформатизація тощо);

– залучення суб'єктів консалтингових послуг;

– створення середовища консалтингової діяльності для постійного вдосконалення та задоволення персональних освітніх потреб учасників освітнього процесу;

– інтеграції потреб і бажань суб'єктів консалтингових послуг, учасників освітнього процесу, інтересів вищої освіти закладу і громадськості;

– підготовки педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівництва закладу вищої освіти до проектування консалтингового управління, здатного до:

– вивчення ринку та динаміки споживчого попиту;

– врахування вимог ринку в організації консалтингової діяльності;

– організації впливу на ринок за допомогою педагогічних і управлінських засобів;

– заохочення педагогічних, науково-педагогічних працівників щодо постійного оновлення змісту освіти, відповідно до ринкових вимог та забезпечення її якості;

– урізноманітнення форм та видів консалтингових послуг;

– забезпечення своєчасного надання нових консалтингових послуг;

– забезпечення переваги закладу вищої освіти в умовах конкуренції, за рахунок надання консалтингових послуг у більшому обсязі та кращої якості, тощо.

Зазначимо, що проектування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти є складним процесом й виступає невід'ємною складовою управління соціальними системами. Суть проектування консалтингової системами взагалі й закладом вищої освіти зокрема полягає в цілеспрямованих впливах на керовану підсистему для її впорядкування. Основним його завдан-

ням є забезпечення цілеспрямованості, узгодженості функціонування й розвитку керованої підсистеми безпосередньо закладом вищої освіти.

Запровадження нових освітніх технологій у закладах вищої освіти необхідно для підвищення якості надання освітніх послуг і формування їх конкурентоспроможності. Для успішного впровадження необхідно визначити умови та етапи цього процесу.

Таким чином, технологію впровадження проектування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти визначаємо як поетапну діяльність з відповідними управлінськими впливами, яка представлена у формі збору, опрацювання й аналізу інформації щодо вивчення ринку і динаміки споживчого попиту та можливостей закладу освіти шляхом проведення досліджень з використанням специфічного інструментарію. Крім того, для успішності реалізації технології необхідно враховувати певні умови відповідно до стадій реалізації:

- дослідження факторів зовнішнього впливу на життєдіяльність закладу вищої освіти;

- дослідження факторів внутрішнього впливу (ресурсів) закладу вищої освіти;

- вивчення та проведення аналізу ринку освітніх послуг і ринку праці;

- формулювання місії діяльності закладу вищої освіти з урахуванням вимог ринку в організації управлінського процесу;

- розробка стратегії діяльності закладу вищої освіти;

- розробка комплексу освітніх послуг з урізноманітненням їх форм та видів;

- забезпечення якості надання освітніх послуг;

- забезпечення переваг закладу вищої освіти в умовах конкуренції.

Окреслені вище стадії дають змогу уявити процесуальну характеристику проектування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти та поетапного досягнення результату цієї діяльності.

Аналіз, проведений на основі експертного опитування фахівців закладів вищої

освіти, дозволив визначити вагу сегментів керованої і керуючої системи з урахуванням специфіки системи освіти. Для закладів вищої освіти сегменти менеджерської системи мають більшу вагу (0,57), ніж сегменти керуючої (0,43), що пояснюється специфікою діяльності, тривалістю операційних циклів та роллю системи вищої освіти в національній економіці. Найбільшу вагу серед сегментів керованої системи має освітня функціональна складова, адже саме вона є основою операційної діяльності. На основі такого розподілу запропоновано визначати інтегральний параметр рівня проблем закладу вищої освіти, який базується на декомпозиції проблем сегментів керуючої і керованої систем, враховує рівень виникнення (відчуття персоналом) проблеми (стратегічний, тактичний та операційний), функціональні області виявлення проблем і дозволяє оцінити складові проблематики управління для конкретного закладу. Для визначення ефективності консалтингових послуг в закладі вищої освіти запропоновано за методологічним базисом диференціації трьох показників за допомогою чотирьох параметрів, зокрема: проблем діяльності підприємства, мети консалтингу, результатів консалтингових послуг і витрат на реалізацію консалтингового проекту.

Ми цілком погоджуємось із З. Рябовою, яка запропонувала ключові рекомендації керівникові закладу щодо ефективного використання технологій консалтингу в закладах освіти в умовах невизначеності. Зокрема, це:

1. Визначити потреби команди закладу освіти (шляхом особистісного спілкування, групових зустрічей).

2. Провести аналіз діяльності закладу освіти, контингенту здобувачів та їх потреб, спільно з командою виділити пріоритетні завдання.

3. Провести аналіз стану професійної діяльності членів команди на основі факторно-критеріального моделювання.

4. Сприяти пролонгованому підвищенню кваліфікації, участі членів команди

у діяльності професійних організацій, груп, ін.

5. З'ясувати стан та потреби кожного, за можливістю організувати надання допомоги (зокрема психологічної).

6. Залучити команду до командного виконання завдань (ротаційні проєктні групи), узгодити можливість виконання поставлених завдань.

7. Організувати проєктне опанування здобувачами змістом освіти. Ініціювання проєктів, подання на гранти.

8. Запровадити контекстні групові зустрічі: командні тренінги, проєктна робота з будь-якого напрямку, проведення фітбеку тощо.

9. Забезпечити стабільність презентаційної діяльності закладу.

10. Постійне інформування громадськості про успішну діяльність закладу та учасників освітнього процесу [4].

Євроінтеграційні прагнення України в напрямку розвитку галузі освіти в умовах глобальних викликів та суспільних змін спонукають менеджерів закладів вищої освіти трансформувати й переорієнтувати модель системи управління через призму впровадження проєктних технологій. Саме проєктування консалтингової діяльності забезпечить ефективність функціонування закладу вищої освіти, сприятиме вибору оптимальних форм і методів такої діяльності учасниками освітнього процесу та підвищить рівень підготовленості педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів вищої освіти. Подальші перспективи досліджень будуть спрямовані на розроблення рекомендацій щодо проєктування консалтингової діяльності в закладах вищої освіти в умовах невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бусел В. Т.** (2001). Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 1440 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>

2. **Капильцова В. В., Курган Т. Г.** (2010). Стан, проблеми та тенденції розвитку консалтингу в Україні. Вісник Запорізького національного університету № 4(8). С. 189–193.

3. **Мочерний С. В.** (2000). Економічна енциклопедія: у 3-х т. Гол. редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, Т. 1. 864 с.

4. **Рябова З. В.** (2022). Консалтинг у закладах освіти в умовах невизначеності. Адаптивне управління: теорія і практика: електронне наукове фахове видання, серія «Педагогіка». Випуск 13(25). <file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf>

5. **Хоменко В. В.** (2020). Консалтингові послуги в освіті. Теорія і методика управління освітою. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_1/30.pdf

6. Що таке консалтинг і для чого він освітянам? URL: <http://prosvitcenter.org/dlya-chogo-consultyng-osvityanam>

7. **Yelnykova and Z Ryabova** Adaptive technologies for training of specialists (2021). IOP Conf. Ser. : Mater. Sci. Eng. 1031 012125 Retrieved from: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/1031/1/012125/pdf>

REFERENCES

1. **Busel, V. T.** (2001). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (Busel V.T. Eds.). Irpin: VTF «Perun», 1440 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> [in Ukrainian]

2. **Kapyltsova, V. V., & Kurgan, T. G.** (2010). Stan, problemy ta tendentsii rozvytku konsal'tynhu v Ukraini [The state, problems and trends of the development of consulting in Ukraine]. Bulletin of Zaporizhzhya National University, 4(8). P. 189–193. [in Ukrainian]

3. **Mocherny, V. S.** (Eds.). (2000). Ekonomichna entsyklopediia: u 3-kh [Economic encyclopedia: in 3 volumes]. Kyiv.: Academy, T. 1. 864 p. [in Ukrainian]

4. **Ryabova, Z. V.** (2022). Konsal'tynh u zakladakh osvity v umovakh nevyznachenosti [Consulting in educational institutions in conditions of uncertainty]. Adaptive management: theory and practice: electronic scientific publication, «Pedagogy» series. Issue 13(25). <file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf> [in Ukrainian]

5. **Khomenko, V. V.** (2020). Konsal'tynhovi posluhy v osviti [Consulting services in education]. Theory and methods of education management. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_1/30.pdf

6. Shcho take konsal'tynh i dlia choho vin osvityanam? [What is consulting and what is it for educators?]. Retrieved from <http://prosvitcenter.org/dlya-chogo-consultyng-osvityanam>

Наталія СТЕПАНОВА

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної
та спеціальної освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-6842-629X>

Ключові слова: емоційний інтелект, професійна діяльність, майбутні вихователі, гнучкі навички (soft skills).

У статті представлено дослідження однієї із гнучких навичок, необхідних у житті людини XXI століття – емоційного інтелекту (EQ). Послугуючись сучасними науковими розвідками, авторкою окреслено зміст дефініції «емоційний інтелект» та охарактеризовано основні її компоненти. У статті доведено, що розвиток емоційного інтелекту є надзвичайно важливою навичкою як для реалізації особи в повсякденному житті, так і для становлення її як професіонала. Адже як і інші навички зі спектру soft skills, емоційний інтелект є не лише особистісним інтегральним надбанням, а й здатний «підсилити» низку професійних компетентностей. Саме тому розвитку

УДК 378.018.8:373.2.011.3-051(045)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).09

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЯК ОДНІЄЇ З ВАЖ- ЛИВИХ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Степанова Н., 2023

цієї гнучкої навички потрібно приділяти увагу в підготовці майбутніх педагогів-вихователів. Уміння не лише керувати власними емоціями, а й бути стресостійкими, врівноваженими, відповідальними в різних ситуаціях – це не повний перелік складових EQ, які необхідно розвивати із наймолодшого віку дитини, й завдання це може виконувати вихователь. У статті наведені приклади емпіричних напрацювань розвитку емоційного інтелекту, які можна використовувати в освітньому процесі бакалаврів та магістрів, здобувачів освіти спеціальності «012 Дошкільна освіта», чим сприяти їхньому професійному становленню.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні відносини можна охарактеризувати з різних точок зору, вказавши на стрімкість та динамічність розвитку, надзвичайну інформатизацію та цифровізацію, ускладненість

соціальних взаємодій, багатоаспектність міжкультурних комунікацій тощо. Проте рушієм всіх цих змін залишається людина, особистість, професіонал, яка має мати ресурсний фонд, власне, як для самореалізації, так і для суспільних перетворень.

Багатогранність, мультикультурність, кризовість розвитку світопорядку вимагає від людини уміння не скільки вистояти чи вплинути на певні ситуації, стільки жити гармонійно та повноцінно, зважаючи на суспільні виклики.

Серед багатьох навичок, необхідних для людини XXI століття, особливої уваги набувають гнучкі (soft skills). У своїх попередніх розвідках ми неодноразово звертали увагу на їхню актуальність та роль не лише в розвитку людини як особистості, а й професіонала [7, с. 58]. У цій статті ми зосередимо увагу на такій навичці як емоційний інтелект, адже це одна із сфери гнучких, які забезпечують емоційне здоров'я людини, її стресостійкість, рівноваженість та допомагають налагоджувати діалоги у різних сферах суспільних відносин. Ми переконані, що саме ця гнучка навичка є надзвичайно необхідною в професійній діяльності кожного фахівця, зокрема й вихователів, адже від їхнього емоційного фону, уміння емоційно / неемоційно реагувати на ситуацію тощо залежатиме як його сприйме дитина дошкільного віку, чи зав'яжеться суб'єкт-суб'єктна взаємодія, комунікація, й зрештою, довіра.

Ступінь розробки проблеми. Поняття «емоційний інтелект» досліджується вже більше сотні років. Проте наукового інтересу так і не втратило. Більше всього така зацікавленість зумовлена тим, що науковці різних галузей – психології, поведінкових наук, педагогіки знаходять нові фактори впливу цієї навички на життєдіяльність особистості, що відкриває перспективи до наукових розвідок.

У нашій статті ми послуговуватимемося науковими дослідженнями американських учених-психологів, які з минулого століття вивчають емоційний інтелект як

уміння, яке об'єднує в собі велику кількість характеристик. У працях Г. Гарднера, Дж. Мейера, П. Селовей емоційний інтелект розглядається як інтегральне вміння людини керувати власними емоціями, будувати міжособистісні зв'язки, базисною складовою яких є також емоції, а також породжувати почуття [6, с. 20].

Продовжуючи дослідження своїх співвітчизників Н. Холл зазначив, що уміння керувати власними емоціями та розуміти емоційний стан інших, дозволяє налагоджувати конструктивний діалог та взаємовідносини [6, с. 21]. Б. Лемберг, досліджуючи емоційний інтелект, вказує на ще одну його характеристику, а саме здатність людини емоційно сприймати та використовувати інформацію. В залежності від того, які емоції переважають: позитивні чи негативні, так людина й сприймає інформацію [6, с. 22].

Що стосується розвитку емоційного інтелекту як складової професійної компетентності майбутніх вихователів, то в цій площині фундаментальних досліджень не виявлено. Проте проблема розвитку гнучких навичок (soft skills) є предметом вивчення багатьох сучасних педагогів та психологів. Серед вітчизняних дослідників назвемо О. Біляковську, Н., Васиньову, О. Воєділову, Д. Гергерта, Н. Длугунович, Н. Жадько, Н. Каньосу та ін. Що ж стосується поняття професійної компетентності вихователів (іншими словами дослідників hard skills), то тут не можна оминати праці Л. Артемової, І. Бега, Г. Беленької, А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій, О. Кононко, Т. Поніманської, Л. Савенкової, О. Семеног та ін.

Аналіз зарубіжних наукових праць із означеної проблеми вказує, що ці проблеми досліджуються більше психологами (Т. Гарднер, Д. Горлман, Дж. Майер, Т. Парсонс, М. Роблес, К. Рана, П. Селовей та ін.) й їхня увага звертається не стільки на сам емоційний інтелект як поняття (EI), скільки на його коефіцієнт (EQ), причому чим він вищий, тим ширшим спектром умінь володіє людина.

Виклад основного матеріалу. Реформування української освіти за останні роки вказує на те, що для цієї сфери важливими є світові тенденції, орієнтовані на вільний розвиток особистості, демократичні цінності, інтеграцію та мультикультурність. Починаючи з першої освітньої лінії – дошкільної освіти – в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти [1] визначені вимоги до обов'язкових компетентностей дитини дошкільного віку, унормовані відповідно до європейських стандартів якості освіти. А від так, мають з'явитися й певні зміни в підготовці педагогів, які працюватимуть на досягнення вказаних результатів.

Задекларовані компетентнісний та діяльнісний підходи в освітній діяльності, на практиці залишаються «інноваційними», а ніж впровадженими в дію. У багатьох освітніх програмах вітчизняних педагогічних ЗВО, за якими навчаються здобувачі освіти спеціальності «012 Дошкільна освіта», залишається «знаннєвий» підхід до викладання замість «навчання впродовж життя». Таким чином, переважають «тверді» навички (hard skills), а ніж гнучкі (soft skills). Ще одним викликом перед ЗВО є проблема в цифровому та дидактичному забезпеченні освітнього процесу, що унеможливує познайомити здобувачів освіти із сучасними навчальними ресурсами.

Вивчаючи проблему професійного становлення, діяльності майбутніх вихователів, педагогів закладів дошкільної освіти, ми повністю погоджуємося з висновками про те, що без професійних знань та умінь майбутній випускник не може претендувати на диплом фахівця. Й скільки б нам не наводили прикладів із різноманітних соціологічних опитувань чи міжнародних практик, якщо ми ведемо мову про випускника-педагога, то однією із умов прийняття на роботу є наявність диплома про отриману освіту та кваліфікацію. Проте якою буде його отримана освіта, наскільки вона відповідатиме сучасним ринковим вимогам, це залежатиме від тих профе-

сійно-освітніх концептів, які закладалися при викладанні.

Підготовка здобувачів освіти за спеціальністю «012 Дошкільна освіта» має відповідати запитам сучасного суспільства. А це означає, що професійні знання мають бути підкріплені різними «наборами» навичок: гнучкими (soft skills), цифровими (digital skills), «4 К» тощо. Але якщо ми говоримо про майбутнього вихователя, то уміння керувати власними емоціями, розпізнавати емоційні настрої дитини, володіти найпростішими практиками зняття емоційної напруги є надзвичайно важливими в його професійній діяльності.

Таким чином, об'єднавши перераховані вміння, ми практично даємо визначення поняттю емоційний інтелект. Із великої кількості характеристик цієї дефініції, на наш погляд, найточнішою та досить вичерпною є позиція американських психологів П. Селовея та Дж. Майера – «набір ментальних здібностей людини, які допомагають сприймати й розуміти як власні емоції, так і емоції інших» [2, с. 262]. Із самого визначення слідує ще одна важлива характеристика емоційного інтелекту, що його варто розглядати в кількох площинах: внутрішньоособистісній та міжособистісній.

Давши відповідь на запитання: що таке емоційний інтелект, залишається розкрити ще два питання: для чого й яким чином його розвивати?

Розвиток гнучких умінь, до яких відноситься емоційний інтелект, є не просто «новинкою» сучасного суспільства чи «забаганкою» роботодавців. Якщо б нам потрібно було написати професійний портрет сучасного вихователя, які б характеристики ми обрали? Безперечно, він має володіти найрізноманітнішими навичками, але чи можна обійтися без:

Любові до дітей. Це почуття безумовне, проте, на наш погляд, має «3Г-вимірну формулу», яка об'єднує гуманізм, гармонію та гумор. Любити дитину не означає все їй дозволяти чи задаровувати подарунками,

не звертати увагу на її вчинки чи все пробачати. Це почуття має бути наділене розумінням, що дитина – це така маленька людина, яка потребує участі дорослого спочатку в усіх сферах, але часом – лише в деяких. У вихователя має бути розвиненим почуття любові до дітей, адже так важливо навчити дітей гуманному відношенню до оточуючих, створюючи цим гармонійні відносини в колективі. Й звичайно, мати почуття гумору. Вихователь має вміти чутливо реагувати на деякі вчинки дітей: колись зробити зауваження, а то просто поглядом чи мімікою вказати: «Так робити не слід». А колись звичайний сміх може «гостру» ситуацію перевести в площину «смішної» й конфлікт зніметься сам по собі. Окрім цього, коли вранці вихователь зустрічає дітей, то так важлива її усмішка, замість серйозного чи похмурого вигляду.

Уважності та чуйності. Ці якості транслиуються в поведінці та вчинках людини великим набором дій. Вихователь має бути уважною до будь-яких змін у поведінці чи настроях дитини, нічого не може бути несуттєвим. Якщо ми говоримо про дітей молодшого дошкільного віку, то є серед них такі, хто погано розмовляє. Саме тому уважність дорослого допоможе попередити чи уникнути складної ситуації. Знову ж таки, ці якості характеризуються сердечним відношенням до оточуючих, іншими словами «з любов'ю».

Уміння мотивувати дітей. Сучасний світ надзвичайно динамічний у розвитку та стрімкості інформаційних потоків. Проте це не означає, що ми маємо спрощувати інформацію, навпаки ми маємо навчитися подавати простими способами складну інформацію. А це виклик. Саме тому зацікавлення, переконання, підтримка є характерними складовими мотивації. Якщо ми не зможемо вплинути на емоцію дитини – зацікавити її, викликати інтерес, спонукати до дії – будь-який освітній процес буде безрезультатним.

Уміння будувати комунікацію. Сприйняття інформації, використовуючи емо-

ційний стан, уміння комунікувати, використовуючи позитивні емоції – це один із висновків відомого американського психолога Д. Гоулмана, який у книзі «Емоційний інтелект: чому він може значити більше, ніж IQ?» («Emotional intelligence: why it can matter more than IQ?») [4, с. 159] дає поради як розвивати інтелект та що для цього потрібно. Сучасний вихователь має розуміти наскільки важливим фактором розвитку дитини є комунікація. Використання «чарівних» слів, звернення до дитини по імені, уміння «перевести» будь-яку конфліктну ситуацію в площину вирішення проблеми – все це є складовими конструктивної комунікації. А також володіння тембром та інтонацією голосу, уникання крику чи підвищення тону, спокійність і розважливість безперечно сприяють конструктивній комунікації. Дитина, яка змалку не чує крику, сама не вдаватиметься до такого стилю спілкування.

Яким чином ми зможемо розвивати емоційний інтелект у здобувачів освіти? Напевне, найперша практика – це власний приклад викладача. Викладач, який навчає майбутніх педагогів сам має бути вправним «майстром» педагогічної справи. Його стиль та манера поведінки, вміння налагоджувати діалог, спілкування виключно за принципом суб'єкт-суб'єктної взаємодії все це розвиватиме емоційний інтелект за принципом аналогії (як приклад) [5, с. 60].

Не менш важливою є побудова освітніх концептів, які впроваджуються в освітньо-професійних програмах. Відхід від традиційних форм занять: лекцій, семінарських, практичних. Усі заняття мають бути побудованими із використанням освітніх кейсів за компетентнісними складовими: цьому ми навчаємо – отакі уміння розвиваємо – таким чином отримуємо досвід – оці цінності та ставлення вважаємо важливими / необхідними / цінними в житті.

При побудові таким чином занять буде мати місце як міні-лекція, так як викладач має заакцентувати увагу на головному,

можливо розтлумачити норму чи правило, пояснити закономірності чи обговорити різні наукові точки зору. Проте достатньо часу залишатиметься й для широкого використання активних методів: мозкового штурму, дискусійних висловлювань, ситуативних дидактичних ігор та ін.

Окремо зупинимося на методиці сторітеллінгу, яка надзвичайно дієва щодо розвитку емоційного інтелекту. Із самої етимології поняття «сторітеллінг» перекладається з англійської як розповідання історій. Проте чим історія за цією методикою є особливою: вона обов'язково має бути емоційно забарвленою. Її знову є підтвердження теорії Д. Гоулмана, що сприйняття інформації залежить від емоційного стану (навіть складну інформацію ми здатні сприйняти, якщо маємо позитивні емоції) [4, с. 244]. Окрім цього переживання, радість, співучасть, співчуття формують високий рівень емпатії. Також варто відзначити, що коротка, але емоційна, історія має змогу навіть неуважних слухачів переключити й переконати слухати, замислитись, бо вона здатна впливати на їх емоційну сферу.

Як приклад, наведемо з практики застосування методики сторітеллінгу при викладанні курсів «Методика викладання громадянської освіти», «Методика ознайомлення дітей із суспільним довкіллям», «Педагогічні технології в закладах дошкільної освіти та початковій школі», «Розвиток критичного та креативного мислення в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» та ін. Під час викладання абсолютно різних тем методика сторітеллінгу є надзвичайно дієвою, адже її інструменти мотивують до нових знань та пізнання, впливають на емоції: захоплення, розчарування, радість, побоювання, тривога, відроза, довіра та ін.

Вивчаючи тему «Громадянської відповідальності» можна взяти за умову: зміст поняття, основні ознаки, приклади. Проте методика сторітеллінгу дозволяє подати цю тему так, щоб ніхто в аудиторії

не залишився байдужим. Ця історія була справді, а називається вона «Скільки коштує відерце чорної смородини». Із назви не можна сказати, яке відношення має чорна смородина до громадянської відповідальності. Проте сама історія є надзвичайно емоційною та повчальною: бабуся, перебігала дорогу в невизначеному місці, щоб принести відерце смородини на продаж і її необережність стала причиною великої дорожньо-транспортної пригоди. Розбір самої ситуації дає можливість вмотивувати здобувачів освіти аби вони знайшли відповідь на поставлені запитання, обговорили саму історію, висловили власні думки, дали коментарі, зробили висновки. Такий активний спосіб дозволяє не лише дати знання та навчити користуватися нормативно-правовими актами (hard skills), а й розвиває низку soft skills, серед яких і емоційний інтелект.

Висновки. Як підсумок, зазначимо, що освіта є тим соціальним інститутом, який надзвичайно швидко та точно має реагувати на виклики сучасності. Від того, який фахівець прийде на роботу залежатиме її якість. Особливо це важливо у тих сферах, які пов'язані із формуванням та розвитком людського капіталу для майбутнього – нашими юними громадянами. Від педагога, його професійних умінь, а головне людських якостей і залежить рівень якості виконаної роботи.

Професія вихователя є надзвичайно важливою, адже він дотичний до найтендітнішого віку дитини – дошкільного. Бути ніжною й чуйною, як мама, але в той же час, розвивати різні уміння дитини, бути мудрим порадиником і наставником, креативним помічником і співучасником відкриттів, фантазером і чарівником – і цей перелік можна продовжувати безкінечно. А для реалізації поставлених завдань вихователь має мати не лише професійні навички, а й невичерпне джерело енергії, чим є позитивні емоції.

Навчитися позитивно реагувати на соціальні виклики, вміння «перетворювати»

складне на просте, володіти техніками зняття стресу, керування емоціями, побудова діалогу тощо визначають ціннісно-мотиваційну поведінку вихователя. Такі навички

дозволяють фахівцю бути висококваліфікованим спеціалістом та зберігати внутрішні ресурси для забезпечення особистісного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.09.2023)
2. **Басюк Н. А.** (2022) Емоційний інтелект: становлення та розвиток поняття в зарубіжних дослідженнях. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. Вип. 3 (110). С. 253–266. [https://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(110\).2022.253-266](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(110).2022.253-266)
3. **Ганаба С.** (2023). Soft skills епохи «плинної модерності»: як змінюється змістове наповнення освіти. *Вища освіта України*. № 2. С. 25–31. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).03)
4. **Голман Д.** (2018). Емоційний інтелект: чому він може значити більше, ніж IQ? [пер. з англ. С.-Л. Гумецької]. Харків: Віват. 512 с.
5. **Каньоса Н., Гордійчук М.** (2022) Актуальність розвитку soft skills у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. № 1(101). С. 56–67. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264940](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264940)
6. **Марчук С. В.** (2021). Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Психологія». Вип. 3. С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.4>
7. **Степанова Н. М.** (2022). Підготовка майбутніх вихователів: громадянознавчий аспект. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія «Педагогічні науки». Вип. № 4. С. 57–62. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4>

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. [Basic component of preschool education]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf [in Ukrainian]
2. **Basiuk, N. A.** (2022) Emotsiyni intelekt: stanovlennia ta rozvytok poniattia v zarubiznykh doslidzhenniakh. [Emotional intelligence: formation and development of the concept in foreign studies]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*. [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences]. Vol. 3 (110). S. 253 – 266. [https://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(110\).2022.253-266](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(110).2022.253-266) [in Ukrainian]
3. **Hanaba, S.** (2023). Soft skills epokhy «plynnoi modernosti»: yak zminiuietsia zmistove napovnennia osvity. [Soft skills of the era of “fluid modernity”: how the content of education is changing]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. [Higher education of Ukraine]. Vol. 2. S. 25–31. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).03) [in Ukrainian]
4. **Goulman, D.** (2018). Emotsiyni intelekt: chomu vin mozhe znachyty bilsh, nizh IQ? [per. z anhl. S.-L. Humetskoi. Xarkiv] [Goulman D. Emotional intelligence: why it can matter more than IQ?]: Vivat. 512 s. [in Ukrainian]
5. **Kanosa, N., & Hordiichuk, M.** (2022) Aktualnist rozvytku soft skills u realizatsii indyvidualnoi osvitnoi traiektorii maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity. [The relevance of the development of soft skills in the implementation of the individual educational trajectory of future preschool education specialists]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu*. [Humanization of the educational process]. Vol. 1(101). S. 56–67. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264940](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264940) [in Ukrainian]
6. **Marchuk, S. V.** (2021). Teoretychnyi analiz poniattia emotsiinoho intelektu v psykholohii. [Theoretical analysis of the concept of emotional intelligence in psychology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Psykholohiia»*. [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. “Psychology” series]. Vol. 3. S. 20–23. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.4> [in Ukrainian]
7. **Stepanova N. M.** (2022). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv: hromadianoznavchyi aspekt. [Training of future educators: civics aspect]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriiia «Pedagogichni nauky»*. [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series “Pedagogical Sciences”]. Vol. 4. S. 57–62. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4> [in Ukrainian]

Руфіна ДОБРОВОЛЬСЬКА

доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри
вокально-хорової підготовки теорії
та методики музичної освіти,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
rufina.dobrovolska@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1414-8861>

Ключові слова: університетська освіта Європи та США, музичний терапевт, мистецька підготовка, здоров'язбе-режувальні технології, музикотерапія.

Метою сучасної університетської освіти країн Європи та США є навчання, виховання, гармонійний розвиток та соціалізація високоморальної, духовно розвинутої особистості, яке відбувається з застосуванням здоров'язберігаючих технологій. Великого значення ця мета набуває саме в умовах освітнього простору, оскільки

УДК 378.4.016:[615.85:78](4)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).10

СТАН ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА США ДО ЗАСТОСУВАННЯ МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

© Добровольська Р., 2023

ним охоплюється значна частина населення, яка характеризується відмінностями у культурному рівні, матеріальному статусі, віці. В університетській освіті збільшується чисельність студентів з особливими потребами. Розв'язанню визначених проблем сприяє використання музичної терапії в сучасному університетському просторі, для чого необхідно впроваджувати: висококваліфіковану підготовку кадрів з музичної терапії і освітні проекти та програми в університетах Європи та США. Протягом XX та XXI століття у країнах Європи та США музична терапія стала інтенсивно

впроваджуватись в університетську освіту для активізації освітньої та інтелектуальної діяльності, моделювання здоров'язберезувального навчального середовища, задоволення особливих потреб студентської молоді в інклюзивній освіті, створення середовища STEAM-навчання. На сьогодні науковцями України систематизовано лише окремі аспекти наукового знання щодо музичної терапії, яка впроваджується в зміст сучасної університетської освіти країн Європи та США. Так не узагальнено провідний міжнародний досвід з питань підготовки фахівців мистецького спрямування до застосування музичної терапії у професійній діяльності, не обґрунтовано систему заходів щодо залучення здобувачів освіти до цих занять, не систематизовано дані з особливостей змісту занять з засобами музичної терапії.

Наслідком використання музичної терапії в університетському середовищі повинна бути експресія почуттів і позитивні зміни поведінки суб'єктів освіти під час комунікації з оточуючими та рефлексії. Музична терапія розв'язує питання спілкування, покращення мотивації, уваги, поведінки, поліпшення пам'яті і здатності до освіти, впливає на емоційну сферу особистості.

Постановка проблеми. Підготовка фахівців мистецького спрямування в університетах європейського союзу та США має свою історію та передумови.

В США функціонування музичної терапії в університетському освітньому просторі почалось з використання перших навчальних програм в музичному терапевтичному коледжі в 1940-х роках. У 1944 році **University of Michigan** запровадив першу академічну програму з музичної терапії. Університет Канзасу, Чиказький музичний коледж, Тихоокеанський

коледж впровадили музичну терапію у зміст своєї освіти [7].

Австрія у Європейському союзі досягла найбільш значущих результатів з впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської освіти. Так, професійна підготовка музичних терапевтів у Віденському університеті музики та виконавських мистецтв почалася у 1959 році [6]. Зазначимо, що значущих результатів у використанні музичної терапії у університетах на території Європи досягли, окрім Австрії, такі країни, як Великобританія та Латвія [3].

Іспанія хоч і має давню історію використання музики в терапевтичних цілях, але сьогодні музична терапія як професія та дисципліна не стали консолідованими та інтегрованими в систему освіти та охорони здоров'я. Стан підготовки фахівців мистецького спрямування в університетах Іспанії до застосування музичної терапії у професійній діяльності найбільш притаманний для більшості країн Євросоюзу.

Аналіз досліджень. Аналізуючи програми бакалаврів в Австрії та США, можемо зазначити, що конгруентністю цих програм є направлення професійної освіти: навчання з музики, основ психології та психотерапії, основ медицини. Різниця програм у тому, що в Австрії бакалаврів навчають за такими напрямками: наукова робота та дослідження в галузі музичної терапії та суміжних наук (відповідний напрямок в університетах США включено до програми магістрів), а такі напрямки, як правові, інституційні та психосоціальні рамки й етика, робота в групі, у програмах США відсутні. Але в університетах США приділяється багато часу загальноосвітній підготовці музичних терапевтів бакалаврів. Підкреслимо, що найбільш глибокою є бакалаврська програма, що рекомендована АМТА університетам США. В стандартах підготовки АМТА чітко визначено співвідношення між різними напрямками підготовки. Зазначимо, що тільки в стандартах АМТА спостерігається чітка структурованість, різноманітність та розроб-

леність напрямків підготовки майбутніх музичних терапевтів-бакалаврів. Зазначимо велику кількість часу, що надається американськими навчальними програмами стажуванню (стажування повинно тривати не менше 900 годин або будь-який більший проміжок часу, необхідний для виконання вимог клінічної підготовки до 1200 годин).

Аналізуючи програми до отримання ступеня доктора в університетській освіті Австрії та США, ми визначили, що доступно викладено програми підготовки музичних терапевтів цього ступеня тільки в університетах США. Підкреслимо, що в Австрії ступень доктора можна отримати лише у Віденському університеті музики та виконавських мистецтв.

В США як такої програми докторського ступеня з музичної терапії, схваленого АМТА немає, – є тільки рекомендації АМТА, але багато університетів пропонують підготовку з музичної терапії разом із докторантурою у суміжних академічних областях. Так, у Нью-Йоркському університеті Стенфорда є 2 програми доктора музичної терапії: «Навчальна програма PhD, музична освіта: для викладачів коледжів та університетів»; «Доктор філософії, музична освіта зі спеціалізацією у музичній терапії» [4; 5].

Крім цього, факультет музикотерапії Нью-Йоркського університету Стенфорда пропонує здобувачам освіти низку різноманітних навчальних програм. Окрім магістерської програми з музичної терапії та докторських програм, факультет пропонує: літні музичні програми з музичної терапії Нордоффа-Робінса; курс «Актуальні проблеми музичної терапії»; курс «Розвиток теорії у музичній терапії»; курс «Ключові концепції музичної терапії»; вивчення вокальної майстерності зі спеціалізацією у музичному театрі; курс «Клінічна імпровізація у музичній терапії»; стажування з музичної терапії у галузі клінічної спеціалізації студентів; літній інтенсивний курс музичної терапії; курс «Голос у музичній терапії». Таким чином, можемо констатувати

на прикладі Нью-Йоркського університету Стенфорда, що університетська освіта США в галузі музичної терапії пропонує здобувачам освіти ретельно розроблені програми підготовки, які ґрунтуються на великому досвіді наукових досліджень та практичних напрацювань у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що у Європейському союзі за всіма показниками провідною університетською освітою є навчання музичного терапевта в Австрії. Але підготовка фахівців мистецького спрямування до застосування музичної терапії у професійній діяльності за багатьма критеріями є більш розвинутою в університетах США. Освітній простір Іспанії з впровадження музичної терапії у зміст університетського навчання є більш типовим для інших країн Європейського союзу.

Як зазначалось раніше, вважається що дуже розвинута музична терапія у соціокультурному просторі США, Австрії, Великобританії та Латвії. Але ретельне дослідження показало, що таке ствердження відноситься до признання і регулювання в цих країнах професії музичного терапевта на законодавчому рівні. Тому, на нашу думку, для ефективного функціонування музичної терапії в соціокультурному та освітньому університетському просторі країн Європейського Союзу та США дуже важливим є управління і регулювання цих питань на національному законодавчому рівні.

Нами визначено, що в такій маленькій країні, як Латвія (2 млн. населення), ліцензованих музичних терапевтів – 45. Це дуже велике досягнення для країни. В такій країні, як Великобританія, кількість ліцензованих музичних терапевтів сягає 883. Це свідчить про те, що кількість ліцензованих музичних терапевтів в країні є одним з головних показників ефективного функціонування музичної терапії в соціокультурному та освітньому просторі.

Таблиця 1 відображає стан розвитку музичної терапії в університетах Європи.

Аналізуючи стан підготовки фахівців мистецького спрямування в університетах

Таблиця 1

Стан розвитку музичної терапії в університетах Європи

Країна	Спілки	Освітні заклади	Освіта	Кількість	Юридичне визнання	Регулювання	Юридична сертифікація	Сертифікація
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австрія	2	3	Бакалавр Магістр Доктор	348	Є	Є	є	-
Бельгія	2	2	Бакалавр Магістр Доктор	103	немає	немає	немає	Є
Болгарія	1	-	-	35	немає	немає	немає	Є
Хорватія	1	-	-	50	немає	немає	немає	Є
Кіпр	1	-	-	22	Є	Є	?	?
Чеська Республіка	1	1	Магістр	150	немає	немає	немає	Є
Данія	1	1	Бакалавр Магістр Доктор	122	Є	немає	немає	немає
Естонія	1		Магістр	55	Є	немає	є	-
Фінляндія	1	5	Бакалавр Магістр Доктор, приватний диплом	200	Є	немає	немає	Є
Франція	1	4	Магістр Університетський диплом Профес. сертифікат	331	немає	немає	немає	Є
Німеччина	4	14	Бакалавр Магістр Доктор Кваліф. сертифікат Проф. кваліфікація	1767	немає	немає	немає	Є
Греція	2	2	Магістр	86	немає	немає	немає	немає
Угорщина	1	2	Диплом вищої освіти Спеціалізація	56	Є	немає	немає	Є
Ісландія	1	-	-	10	немає	немає	немає	немає
Ірландія	1	1	Магістр Доктор	250	немає	немає	немає	Є
Ізраїль	1	3	Магістр	130	немає	немає	немає	Є
Італія	4	13	Бакалавр Магістр Проф. кваліфікація	469	Є	Є	немає	немає
Латвія	1	2	Магістр	45	Є	Є	є	-
Литва	1	1	Магістр	44	Є	часткове	є	немає

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Люксембург	1	-	-	23	немає	немає	немає	€
Нідерланди	1	9	Бакалавр Магістр Доктор	700	немає	немає	немає	€
Норвегія	1	1	Бакалавр Магістр Доктор	350	немає	немає	немає	€
Польща	1	5	Сертифікат Бакалавр Магістр Доктор	60	немає	немає	немає	€
Португалія	1	1	Магістр	50	немає	немає	немає	€
Румунія	1	-	-	6	немає	немає	немає	€
Сербія	1	1	Сертифікат	9	€	немає	немає	€
Словенія	1	1	Сертифікат	10	немає	немає	немає	немає
Іспанія	10	10	Магістр Сертифікат	712	€	€	немає	€
Швеція	1	3	Бакалавр Сертифікат	134	немає	немає	немає	€
Швейцарія	1	4	Магістр Диплом	304	€	немає	немає	немає
Туреччина	1	-	-	30	немає	частково	частково	немає
Україна	1	-	-	7+11	немає	немає	немає	немає
Великобританія	1	8	Магістр Доктор	883	€	€	€	-

Європейського Союзу до застосування музичної терапії у професійній діяльності, ми спиралися на наступні критерії: кількість спілок, об'єднуючих музичних терапевтів за професійними, науковими чи навчальними ознаками; кількість освітніх закладів, що готують фахівців у сфері музичної терапії; ступінь професійної підготовки; кількість зареєстрованих музичних терапевтів, які входять у ЕМТС; юридичне визнання (як закон визнає цю діяльність, наприклад, музична терапія фігурує у статистичному кодуванні, вказана як альтернативна медична професія тощо); регулювання (закон

чітко визначає, умови діяльності музичного терапевта, наприклад, здобуття ступеня магістра, проходження процесу сертифікації, підтримка супервізії та продовження годинника професійного розвитку); юридична сертифікація або реєстрація (яка може бути юридично закріплена, наприклад, сплата штрафу за проведення занять музичною терапією без реєстрації); сертифікація або реєстрація, накладена асоціацією музичної терапії або арт-терапії без юридичних наслідків.

Беручи до уваги юридичне визнання чи юридичну сертифікацію, зазначимо,

що, наприклад, австрійський закон про музичну терапію не тільки встановлює вимоги до музичних терапевтів та регулює їх діяльність, але й встановлює відповідальність музичних терапевтів. Музичні терапевти, які мають право на професійну діяльність, повинні придбати страховку відповідальності у страховика, який має право на ведення бізнесу в Австрії, для покриття вимог про відшкодування збитків, що виникають внаслідок професійної діяльності, та підтримувати її протягом усього терміну дії їх права на професійну діяльність. Мінімальна страхова сума має становити 400 000 євро на кожний страховий випадок [1].

Кожна країна має свої особливості надання освітніх послуг в сфері музичної терапії. Наприклад, тільки у Франції можна отримати як диплом магістра музичної терапії так і національний університетський диплом (DU), ступінь якого відповідає обмеженій області, для тимчасових чи професійних цілей; в Угорщині – здобувачі освіти отримують диплом про вищу освіту та професійну спеціалізацію; у Фінляндії – разом зі ступенями бакалавра, магістра, доктора здобувачі можуть отримати приватний диплом.

Підкреслимо, що Україна тільки нещодавно долучилась до ЕМТС, Асоціація Музикотерапевтів України була заснована 24 листопада 2019 року. На сьогодні кількість асоційованих членів становить сім музичних терапевтів-засновників з яких троє – почесні члени-засновники з Австрії та США. Також до асоціації входять 11 позаштатних членів-кандидатів. Таким чином, Україна на самому початку шляху впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської освіти.

З таблиці можемо виділити тільки три європейські країни, які відповідають критеріям юридичного визнання, регулювання, юридичної сертифікації, – Австрія, Латвія, Великобританія. На перший погляд ці країни дуже відрізняються за кількістю музичних терапевтів, за часом

розвитку музичної терапії, за кількістю населення, за обсягом фінансування, але ці країни реалізували умови, що ведуть до найкращої підготовки фахівців мистецького спрямування в університетах до застосування музичної терапії у професійній діяльності.

Можемо зазначити, що за всіма обраними критеріями США є світовим лідером з впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської освіти. Це підтверджується бібліометричним аналізом музичної терапії, проведеним китайськими дослідниками К. Li, L. Weng, X. Wang. Дослідники відводять США 36% світових досліджень в галузі музичної терапії, до десятки найкращих університетів, які зробили найбільший внесок у дослідження в галузі музичної терапії, вони відносять п'ять американських університетів [2].

Наше дослідження зосередило увагу не тільки на провідних університетах США та Австрії, а й на університетах Іспанії, які мають досить довгу історію впровадження музичної терапії (перші згадки про терапевтичне використання музики в Іспанії датуються 18 століттям) та які на сучасному етапі характеризуються динамічним розвитком впровадженням музичної терапії в університетську освіту. Так, на зустрічі Міністерства охорони здоров'я з робочою групою з регулювання музичної терапії в Іспанії 22 жовтня 2020 року були висунуті аргументи на користь того, щоб музичну терапію вважали медичною професією (як це відбувається в інших країнах, наприклад, США та Австрії), щоб адміністрація могла вжити до цього необхідних заходів. Представники міністерства пояснили, що кроки, які робляться в Іспанії, є позитивними (процес REMTA, університетська підготовка у формі магістратури, зростаюча наукова база), але наполягали на тому, що негайний спосіб стати на бажаний шлях – якнайшвидше досягти переведення навчання музичній терапії в більш широкий формат, у вигляді повного університетського ступеня [9].

Як видно з таблиці 2.3, в Іспанії налічується ліцензованих 713 музичних терапевтів, зареєстрованих у 10 різних об'єднаннях, що входять до ЕМТС. Таке становище ускладнює консолідованість дисципліни і професії музичного терапевта, ускладнює інтегрування музичної терапії в систему університетської освіти і охорони здоров'я. Сучасні іспанські науковці **P. Sabbatella** і **M. Mercadal-Brotons** стверджують, що для підвищення якості підготовки фахівців з музичної терапії в університетах Іспанії також необхідно збагачувати та оновлювати знання в цієї сфері, для чого потрібно регулярно проводити якісні дослідження музичної терапії в Іспанії. Науковці зазначають, що сучасний рівень підготовки музичних терапевтів є недостатнім, а клініцистів працює дуже мало [8].

Дослідники пропонують рішення цих проблем. Так, пропонується створити університетську робочу групу для складання плану досліджень, можливо, у співпраці з АЕМР, з метою просування етичних питань дослідницької діяльності, наставництва докторських дисертацій, а також підвищення якості та надійності результатів досліджень, проведених іспанськими музичними терапевтами [3].

Таким чином, зазначимо, що існує потреба у професійній єдності іспанських музичних терапевтів. Організація Національних конгресів кожні два роки надає важливу можливість для професійного обміну та зростання музичних терапевтів. Але багато музичних терапевтів все ще вважають себе окремими особами з приватними інтересами, а не членами професійної групи з її колективними інтересами. З іншого боку, ця тенденція до індивідуальності підкреслює необхідність організації як професійної групи для досягнення юридичного та інституційного визнання. Це забезпечило б найкращу підтримку всім музичним терапевтам в Іспанії та допомогло б їм повністю інтегруватися в освітнє, громадське та медичне середо-

вище. В Іспанії існують асоціації музичної терапії з різними цілями і завданнями, які перешкоджають спільній роботі над розвитком професії як колективу, маючи часто конкуруючі інтереси. Це затримує досягнення певних цілей, які можуть призвести до визнання професії та ефективної підготовки фахівців мистецького спрямування в університетах Іспанії щодо застосування музичної терапії у професійній діяльності.

Висновки. Проаналізувавши стан підготовки фахівців мистецького спрямування в університетах Європейського Союзу та США, можемо визначити, що музична терапія в цих країнах продовжує свій шлях до професіоналізації, як і будь-яка інша дисципліна, але в таких країнах, як США, Австрія, Латвія, Великобританія, впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської освіти відбувається більш ефективно. Підготовка фахівців мистецького спрямування в університетах до застосування музичної терапії в професійній діяльності – це тривалий процес, на який впливають соціальні, економічні, освітні та культурні аспекти кожної країни. При цьому великого значення набувають професійні об'єднання музичних терапевтів, які сприяють нормативному розвитку музичної терапії в країнах, регулюючи навчальні, професійні, трудові та етичні аспекти шляхом проведення певних заходів, проведення досліджень та створення технічної документації. Впровадження регулюючих та контролюючих професійних організацій музичних терапевтів сприяє підвищенню цінності безперервного навчання музичних терапевтів та обізнаності суспільства про існування професійно кваліфікованих музичних терапевтів. Одним з найважливіших кроків на цьому шляху до професіоналізації є затвердження законів про професійну практику музичної терапії в країнах. Однак перед цим важливим кроком є розробка конкретних та визначених завдань, серед яких – усвідомлення музичними терапевтами

та студентами музичної терапії історично-го розвитку та здійснених фундаментальних дій, щоб вони могли присвятити свої зусилля подальшому розвитку, а не повторювати вже здійснені та закріплені дії, і таким чином сприяти більшому відсотку успіху в консолідації музичної терапії як професії в кожній країні. Здобувачі освіти з музичної терапії та діючі музичні терапевти повинні розвиватися в цьому сен-

сі, беручи за орієнтир основи, закладені країнами, що досягли найбільшого успіху з підготовки фахівців мистецького спрямування до застосування музичної терапії у професійній діяльності (США, Австрія, Латвія, Великобританія), на користь професійної та академічної консолідації музичної терапії, підтримуючи етичну поведінку, здатність до діалогу та організованої роботи для спільного блага.

ЛІТЕРАТУРА

1. Federal Ministry of Labour, Social Affairs, Health and Consumer Protection. (n.d.). Musiktherapeutenliste [List of Music Therapists]. October 11, 2019. Retrieved from: <http://www.musiktherapeutenliste.at> (Last accessed: 10.01.2023).

2. Li K, Weng, L., & Wang, X. (2021). The State of Music Therapy Studies in the Past 20 Years: A Bibliometric Analysis. *Frontiers in Psychology*. 2021 Vol.12. doi: 10.3389/fpsyg.2021.697726. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8222602/> (Last accessed: 16.01.2023).

3. Melissa Mercadal-Brotons, Patricia L. Sabbatella, & María Teresa Del Moral Marcos. (2017). Music therapy as a profession in Spain: Past, present and future. *Approaches: An Interdisciplinary Journal of Music Therapy*. 2017. Vol. 9 (1). P. 111–119. Retrieved from: https://www.academia.edu/18657723/Music_therapy_as_a_profession_in_Spain_Past_present_and_future (Last accessed: 12.01.2023).

4. NYU Steinhardt. PhD, Music Education: For College and University Faculty. Retrieved from: <https://steinhardt.nyu.edu/degree/phd-music-education-college-and-university-faculty/curriculum> (Last accessed: 15.01.2023).

5. NYU Steinhardt. DOCTOR OF PHILOSOPHY Music Education with a Specialization in Music

Therapy. Retrieved from: <https://steinhardt.nyu.edu/degree/phd-music-education-specialization-music-therapy> (Last accessed: 16.01.2023).

6. Phan, Quoc, E., Riedl, H., Smetana, M., & Stegemann, T. (2019). Zur beruflichen Situation von Musiktherapeut:innen in Österreich: Ergebnisse einer Online-Umfrage [Music therapy in Austria: A national survey study on the professional situation of music therapists]. *Musiktherapeutische Umschau*. Vol. 40, № 3. S. 236–248. Retrieved from: <https://doi.org/10.13109/muum.2019.40.3.236>.en (Last accessed: 10.01.2023).

7. Richard M. Graham. (1974). The Education of the Music Therapist. *College Music Symposium*. Vol. 14. pp. 50–59.

8. Sabbatella, P., & Mercadal-Brotons, M. Musicoterapia en España: Situación Profesional y Laboral. Actualización 2012. En M. Pérez Eizagirre (Coord.), *Actas del IV Congreso Nacional de Musicoterapia. La Musicoterapia como profesión emergente en el nuevo contexto social*. Madrid: Editorial Fundación Musicoterapia y Salud. 2014.

9. Vicente Alejandro March Lujan Musicoterapia no Século XXI na Espanha: situação e desenvolvimento profissional, formativo e associativo. *ANO XXIII – NÚMERO 32 – EDIÇÃO COMEMORATIVA 25 ANOS – 2021*. <https://doi.org/10.51914/brjmt.32.2021.386>

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

MAIN STRATEGIES OF EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN PEACE FORMULA.....5

The war of the Russian Federation against Ukraine stirred the whole world. Most countries condemn Russia, support the fair struggle of Ukrainians against the aggressors, and provide us with serious military defense and humanitarian assistance. And although some peoples still do not understand the threat that this war poses not only to Ukraine, but also to the whole world, and which can lead to a global conflict with the use of nuclear weapons, the vast majority of peoples hope for its end, discuss the possibilities of ending the war, reconciliation, acceleration of the victory of Ukrainians over the aggressor. Among the proposals that ensure a Ukrainian victory, there are significant proposals for helping Ukraine with defensive weapons, strengthening international sanctions against Russia, strengthening the unity of the world community, etc. The majority of intellectuals of the world appeal to spiritual weapons – the growth of human capital, the cultivation of the virtues of non-acceptance of cruelty and war, the importance in this context is given by the majority of thinking leaders of humanity to the cultivation of the virtues of non-acceptance of violence and war in a person, the formation of the ability to live according to the laws of peace and justice. As a rule, this social function is delegated to education and enlightenment, culture and education, science and religion. A clearly defined proposal is followed in the ‘Peace Formula’ proposed by the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi. For this reason, education must make significant changes to its content, orientation, and worldview orientations. The categories of pacifism, democracy and freedom should become its central theme. The search for options for modernization of education in this context of education is gradually moving to the forefront not only in Ukraine, but also in the pedagogical practice of Ukrainian scientists and teachers.

Key words: Russia’s war against Ukraine, support of Ukrainians, unification of democracies, hope for education and science, V. Zelenskyi’s ‘Peace Formula’.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Svitlana GANABA

HOPES, CONCERNS AND RESPONSES OF THE PHILOSOPHY OF EDUCATION TO THE CHALLENGES OF THE MODERN WORLD: REVIEW-ESSAY OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE ‘THE HOPES AND ANXIETIES OF HUMANITY AS EXPRESSED IN THE PHILOSOPHY OF EDUCATION OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES. BIODOXOGRAPHIC SUBTITLE: THE LEGACY OF JOSEPH PIETER (1904–1989)’.....15

The review is presented by the key ideas considered by the participants of the international scientific conference ‘Hopes and Anxieties of Humanity, Expressed in the Philosophy of Education of the 20th and 21st Centuries’, which was held this year at the end of September at the University of Silesia (Katowice, Poland). The content of the events included a discussion of key ideas for the transformation of education for its ability to become the ‘vanguard of social change’. It is noted that modern philosophers initiated a number of leading and epoch-making discourses, which concern human nature and concentrate on the psychosocial and spiritual state of man, the development of his adaptive capabilities in the situation of the

dominance of information technologies, and in the conditions of war, in the face of global man-made crises, justify hopes with overcoming the above-mentioned threats and restoration of human integration of the inner meaning of life, recognition of the importance of education in overcoming crisis situations, social and civilizational barriers, as well as solving moral and ethical dilemmas. Education should focus on designing educational activity strategies, and not be limited to specific didactic structures. Its mission is to outline the orientations of educational activity and, when they have exhausted their heuristic potential, to reformat them, looking for new gaps in conventions and regularities and, accordingly, new opportunities for further development.

The second part of the conference had a bio-doxographical character and was dedicated to understanding the intellectual experience of past eras in the study of the experience of the modern world. The participants of the international conference reconstructed, interpreted and rethought the legacy of the well-known Polish teacher, philosopher, psychologist, founder of the Pedagogical Institute in Katowice, Jyzef Peter.

Key words: education, philosophy of education, social crises, development strategies.

Irina KUZNETSOVA, Oleksandra RUBANETS

COGNITION AND COMMUNICATION IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....22

The article examines the relationship between cognition and communication in the educational environment and educational process as a factor in the formation of an individual educational trajectory and the formation of the student's professional identity in higher educational institutions. A transition is being made from considering the relationship between knowledge and communication in the epistemological dimension, when communication is taken beyond the limits of cognition, to considering the relationship between knowledge and communication at the institutional and personal levels. At the institutional level, we are talking about the role of communications in the development of scientific research. The role of pedagogical intentionality in the formation of an orientation toward cognition as a motivator and determinant of the development of professional qualities of a student is considered. The role of communications in obtaining new knowledge and information, as well as in forming connections with the scientific and professional community is revealed. The importance of the value, worldview and ethical dimension of the formation of a professional personality is highlighted to strengthen its connection with the professional environment of one's own country. This is especially important in the context of the formation of a new communicative structure of needs, which is focused on obtaining knowledge and information that corresponds to the current level of problem areas in modern science.

Key words: cognition, self-knowledge, communication, educational process, pedagogical intentionality, structure of communicative needs, individual educational trajectory, world science, professional identity, professional identification.

Serhii KHARKOV

EDUCATIONAL AND SOCIOCULTURAL ASPECTS OF HUMAN – ANIMAL RELATIONS 28

This article explores the process of anthropomorphism in human perceptions of animals. It is noted that anthropomorphic representations of animals are introduced to individuals from early childhood, starting with stories, cartoons, and educational literature. The study analyses anthropomorphic representations of natural phenomena and animals encountered in current primary school textbooks. It concludes that the frequency of encountering anthropomorphic representations of animals undeniably influences the developing worldview of children.

In adulthood, anthropomorphism attributing non-characteristic traits and qualities to animals leads to erroneous social and personal decisions. Overcoming these negative phenomena should be based on reevaluating the role of the animal world in human survival, developing ecoethics, environmental education, and rejecting harmful stereotypes imposed by education and culture.

Key words: anthropomorphism, ecology, ethology, environmental ethics, education.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Oleksandr BUGAYEV, Tamara DUDAR, Tetiana SAIENKO

ENVIRONMENTAL SPACE OF HEALTH: CONSCIOUS PROGRAMMING.....36

Modern scientific approaches to the worldview are characterized, according to which a person should be aware of his role on the planet, have an idea of the patterns and energy flows operating in the body in order to consciously manage them in order to improve health, rejuvenate and prolong life. The moral principles and factors of ecological culture, which constitute the internal basis of ecological safety, noospherogenesis, and generally sustainable noospheric development, are defined. An algorithm for changing the old model of behavior for realizing a new one is proposed, which includes a conscious mental action on one's multilevel and multidimensional organism, the visible manifestation of which is the biobody, in the direction of preserving/restoring one's own health and longevity and managing this process.

The expediency of transforming the system of upbringing, training, education, thinking of people, especially young people, to anticipating and predicting the future has been experimentally proven; confirmed the role of environmental education, noospheric education for the conscious implementation of the provisions of the Pedagogical Constitution of Europe, the Code of New Civilization, where awareness of the ecology of the soul, the inner world of a person, and the spiritual sphere in general is necessary.

Key words: environmental education, pedagogical education, pedagogical constitution of Europe, the code of the new civilization, noosphere education, noospherogenesis, energy-informational potential of the individual, sanitation, rejuvenation, extension of creative life.

HIGHER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Olena ORZHEL

SOCIAL INCLUSION AS A GUARANTEE OF SUCCESSFUL UNIVERSITY – COMMUNITY ENGAGEMENT.....43

The article outlines the role of social inclusion in advancing sustainable development via university-community engagement. It draws from earlier methodological approaches and investigates development of social inclusion through the lens of previous studies of social cohesion, intercultural communication, managing diversity in academic communities. Different aspects of social inclusion and its realization in societal life and educational environment are presented; the concept of social inclusion, its interpretation by Ukrainian and international academic and expert communities are defined. The article then examines the role of social inclusion in the formation and revival of postwar Ukrainian society. The potential of international educational projects, like Erasmus+, as well as other international technical assistance projects and programs, their capability to facilitate university – community engagement and contribute to social inclusion are explored.

Key words: communities, social inclusion, social innovations, sustainable development, universities.

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Olena ZHYHADLO

USING SELF-ASSESSMENT CHECK LISTS FOR STUDENTS' PRODUCTIVE SKILLS DEVELOPMENT AT THE LESSONS OF LEGAL ENGLISH.....53

The article analyzes the main forms of assessment of students' skills and abilities. The study focuses on the role of self-assessment as a type of formative assessment which encourages active involvement of students in the learning process, the development of metacognitive skills, which consist in reflecting on the results of their own learning, as well as finding ways to overcome difficulties. It has been established that application of self-assessment for the development of oral and written communication at the lessons of Legal English for law students fosters effective formation of students' productive skills. Two samples of self-assessment check lists for the tasks of preparing and conducting a lawyer-client interview and writing a letter of advice to a client have been analyzed. The author has introduced an algorithm for using self-assessment check lists, recommended approaches to creating criteria for self-assessment check lists, and described the main functions criteria-based self-assessment check lists can perform during various stages of dealing with communicative tasks.

Key words: assessment, self-assessment, self-assessment check list, productive skills, Legal English.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Vira DRAHUNOVA

FEATURES OF DESIGNING CONSULTING ACTIVITIES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION ASPIRATIONS OF UKRAINE.....60

The article reveals the issues of designing consulting activities in institutions of higher education and describes the specifics of providing consulting services in the context of Ukraine's European integration aspirations. Attention is focused on the conditions of uncertainty of our state, which today drive the economy, science, culture, education, industry and determine the development of educational consulting. The rapid growth of consulting services is emphasized, which determines the development of consulting activities, which precedes significant losses caused by mistakes made by managers in management activities, etc. The article emphasizes the importance of management consulting in the modern educational activity of a manager of a higher education institution, especially in the context of global challenges, such as internationalization, mobility, democratization, diversification, etc. The conditions of uncertainty in which our country is and their consequences are a vivid example of the importance of the European integration practice of designing consulting activities in institutions of higher education.

Key words: consulting, consulting activities, management consulting, higher education institutions, management, education managers.

Nataliia STEPANOVA

THE DEVELOPMENT OF THE FUTURE EDUCATORS' EMOTIONAL INTELLIGENCE AS ONE OF THE IMPORTANT SKILLS THEIR PROFESSIONAL ACTIVITY.....67

This article presents the research of emotional intelligence (EQ) as one of the most flexible skills of the 21st century. Using modern scientific research, the author outlines the definition "emotional intelligence" and characterizes its main components. The article proves that the development of emotional intelligence is an extremely important skill both for realizing a person in everyday life and for becoming a professional. After all, like all other skills from the

variety of soft skills, emotional intelligence is not only a personal integral asset, but also it is able to “strengthen” a number of professional competencies. That is why it is necessary to pay attention to the development of this flexible skill in the future teachers -educators’ trainings.

The method of analyzing scientific literature and comparing the obtained results was used. The pedagogical practices with students of the “012 Preschool Education” specialty of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi were used to obtain empirical results.

As a result, we have to mention that EQ has the following abilities such as to manage one’s own emotions, to be stress-resistant, balanced, responsible in various situations but this is not the full list of components which must be developed from the early childhood. This task can be also performed by the educators.

Research perspectives can include examples of empirical work on the development of emotional intelligence and pedagogical opportunities, where and how they can be used in the educational process of students, specialty “012 Preschool Education”. I will promote their professional development.

Key words: emotional intelligence, professional activity, future educators, soft skills.

FOREIGN EXPERIENCE

Rufina DOBROVOLSKA

STATE OF TRAINING OF ART EDUCATION SPECIALISTS IN THE UNIVERSITIES OF THE EUROPEAN UNION AND THE USA FOR THE APPLICATION OF MUSIC THERAPY IN PROFESSIONAL ACTIVITIES.....73

The goal of modern university education in Europe and the USA is training, upbringing, harmonious development and socialization of a highly moral, spiritually developed personality, which takes place with the use of health-preserving technologies. This goal acquires great importance precisely in the conditions of the educational space, since it covers a significant part of the population, which is characterized by differences in cultural level, material status, and age. The number of students with special needs is increasing in university education. The use of music therapy in the modern university space contributes to solving the identified problems, for which it is necessary to implement: highly qualified training of personnel in music therapy and educational projects and programs in universities in Europe and the USA.

During the 20th and 21st centuries in Europe and the USA, music therapy began to be intensively introduced into university education to activate educational and intellectual activity, model a health-saving educational environment, meet the special needs of student youth in inclusive education, and create a STEAM learning environment. To date, Ukrainian scientists have systematized only certain aspects of scientific knowledge about music therapy, which is introduced into the content of modern university education in Europe and the USA. In this way, the leading international experience on the training of specialists in the artistic field to apply music therapy in professional activities has not been summarized, the system of measures to attract students to these classes has not been substantiated, and data on the specifics of the content of classes with music therapy tools have not been systematized.

The consequence of using music therapy in the university environment should be the expression of feelings and positive changes in the behavior of subjects of education during communication with others and reflection. Music therapy solves communication issues, improves motivation, attention, behavior, improves memory and the ability to learn, affects the emotional sphere of the individual.

Key words: university education in Europe and the USA, music therapist, artistic training, health care technologies, music therapy.

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

Main strategies of education development in the context
of the Ukrainian peace formula 5

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Svitlana GANABA

Hopes, concerns and responses of the philosophy of education to the challenges
of the modern world: review-essay of the international scientific conference
'The hopes and anxieties of humanity as expressed in the philosophy of education
of the 20th and 21st centuries. Biodoxographic subtitle:
the legacy of Joseph Pieter (1904–1989)' 15

Irina KUZNETSOVA, Oleksandra RUBANETS

Cognition and communication in the educational environment..... 22

Serhii KHARKOV

Educational and sociocultural aspects of human – animal relations 28

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Oleksandr BUGAYEV, Tamara DUDAR, Tetiana SAIENKO

Environmental space of health: conscious programming.....36

HIGHER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Olena ORZHEL

Social inclusion as a guarantee of successful university – community engagement 43

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Olena ZHYHADLO

Using self-assessment check lists for students' productive skills development
at the lessons of Legal English 53

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Vira DRAHUNOVA

Features of designing consulting activities in institutions of higher education
in the conditions of European integration aspirations of Ukraine 60

Nataliia STEPANOVA

The development of the future educators' emotional intelligence
as one of the important skills their professional activity.....67

FOREIGN EXPERIENCE

Rufina DOBROVOLSKA

State of training of art education specialists in the universities of the European Union and the USA for the application of music therapy in professional activities	73
Abstracting Review of Journal Articles	81
Contents	86
For authors	88

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ЗВО, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті.

Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows електронною поштою. Електронна адреса редакції: vou@udu.kyiv.ua

Поля: ліве – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє – 2 см, нижнє – 2 см. Шриффт: Times New Roman, 14 пт. Міжрядковий інтервал – 1,5. Абзац – 1,25 см. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури) рекомендований у межах 11–20 сторінок А4 включно з таблицями, графіками і малюнками. Рисунки (діаграми, фото) і таблиці повинні мати нумерацію, назву та розміщуватися після першого посилання на них у тексті (наприклад, рис. 1) або (табл. 1). Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті. Стаття публікується із фотокарткою автора, яку необхідно надіслати в електронному вигляді (.jpg). Роздільна здатність – 300 точок на дюйм.

Структурні елементи статті:

1) УДК;

2) прізвище та ім'я автора;

3) науковий ступінь та звання, посада, місце роботи, orcid;

Якщо авторів декілька, відомості про кожного з них друкуються з нового рядка.

4) назва статті;

5) ключові слова та стисла анотація (900–1000 знаків) українською мовою (навіть якщо стаття англійською мовою);

6) основний текст статті;

7) література;

Джерела за алфавітом у такому порядку: спочатку джерела українською, потім зарубіжні джерела. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела. Забороняється цитування в тексті та внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в будь-якій країні, а також джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусії.

Внутрішньо-текстові посилання на список літератури позначаються цифрою в квадратних дужках відповідно до номера у списку літератури, наприклад, [5; 9]. Якщо в тексті статті використано цитату, необхідно навести номер джерела у списку літератури і сторінку, наприклад, [1, с. 10], де 1 – порядковий номер у списку, 10 – номер сторінки. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Література оформлюється мовою оригіналу відповідно до стандарту APA (American Psychological Association). Обов'язково вказується DOI за наявності.

8) references;

Для активного включення статей наукового фахового видання в обіг наукової інформації та коректного індексування публікацій наукометричними системами необхідно після наведення списку використаних джерел в кожній публікації наводити блок References – список кирилических джерел у транслітерованому вигляді відповідно до стандарту APA. Джерела латиною не дублюємо в список References.

9) ім'я та прізвище автора(ів) англійською мовою;

10) анотація англійською мовою, ключові слова.

НОТАТКИ

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса редакції журналу:

Фактична адреса:
02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54

Юридична адреса:
01135, м. Київ, пр. Перемоги, 10
+38 (044) 498-10-28
+38 (044) 498-10-29
office@pedpresa.ua

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 27.10.2023 р.
Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 7,31. Зам. № 1223/758
Наклад 300 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.